

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EKONOMİ FİNANS ANABİLİM DALI
2019-YL-262

**TÜRKİYE’DE TİCARİ VE FİNANSAL DIŞA AÇIKLIĞIN
BÜYÜMEYE ETKİSİ**

HAZIRLAYAN
Nuran CANDAŞ

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Ahmet Can BAKKALCI

AYDIN- 2019

T.C

**AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN**

Ekonomi Finans Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Nuran CANDAS tarafından hazırlanan “Türkiye’de Ticari ve Finansal Dışa Açıklığın Büyümeye Etkisi” başlıklı tez, 22.11.2019 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

	Ünvanı, Adı Soyadı	Kurumu	İmzası
Başkan			
Üye			
Üye			
Üye			
Üye			

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulunun tarihsayılı kararı ile onaylanmıştır.

Enstitü Müdürü

İmzası

T.C
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

... / ... / 2019

İmza

Nuran CANDAS

ÖZET

TÜRKİYE'DE TİCARİ VE FİNANSAL DIŞA AÇIKLIĞIN BÜYÜMEYE ETKİSİ

Nuran CANDAS

Yüksek Lisans Tezi, Ekonomi ve Finans Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ahmet Can BAKKALCI

2019, XXIII + 107 sayfa

Dışa açıklığın ulusal refah üzerinde pozitif etkisi olduğunu iddia eden teoriler klasik iktisatçılardan bu yana tartışılmaktadır. Ülkeler dışa açılarak, yerli piyasalarda üretemeyecekleri ve tüketemeyecekleri mal, hizmet ve sermayeye ulaşabilmekte, bu da ülkelerin büyüme ve kalkınmasını hızlandırmaktadır. Ancak bu süreçte ticari ve finansal açıklığın sonuçları yakından takip edilmelidir. Çünkü etkin ve doğru şekilde yönlendirilmeyen dışa açıklık, ülkelerin refahını artırmak yerine, ülkeleri dışa bağımlı hale getirerek küreselleşmeden olumsuz etkilenmesine sebep olabilir.

Bu çalışmada Türkiye'de ticari ve finansal dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkileri, 1994:Q1-2018:Q3 dönemi için analiz edilmiştir. Analiz sürecinde öncelikle serilerin durağanlıkları test edilmiş ve tüm serilerin düzey değerlerinde durağan oldukları görülmüştür. Sonrasında Toda-Yamamoto nedensellik testi yapılmış, ticari dışa açıklıktan ve finansal dışa açıklıktan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü, ticari dışa açıklık ile finansal dışa açıklık arasında iki yönlü nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir. Son olarak ticari ve finansal dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkileri DOLS yöntemi ile tahmin edilmiş, ticari açıklığın Türkiye'de büyümeyi artırdığı, finansal dışa açıklığın ise büyümeyi azalttığı bulgusuna ulaşılmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Ticari Dışa Açıklık, Finansal Dışa Açıklık, Ekonomik Büyüme, Toda-Yamamoto Nedensellik Testi, DOLS.

ABSTRACT

COMMERCIAL AND FINANCIAL OPENNESS IN TURKEY EFFECT ON GROWTH

Nuran CANDAS

MScThesis at Economics and Finance

Supervisor: Prof. Dr. Ahmet Can BAKKALCI

2019, XXIII+107 pages

Theories arguing that openness has positive effects on national welfare have been discussed since classical economists. Countries reach the goods, services and capital that they cannot produce and consume in domestic markets by opening to the world, which accelerates the growth and development of the countries. However, the results of the commercial and financial openness should be closely monitored in this process. Because openness, which is not effectively and correctly guided, can lead to negative effects of globalization by making countries dependent on foreign resources rather than increasing the welfare of countries.

In this study, the effects of commercial and financial openness on economic growth in Turkey are analyzed for 1994Q1:2018Q3 period. In the analysis, the stationarity of the series was first tested and it is observed that all series are stationary in the level values. Then, Toda-Yamamoto causality test is conducted to determine causality relationships between the series and one-way causality from commercial and financial openness to economic growth and two-way causality between commercial and financial openness is estimated. Finally, the effects of commercial and financial openness on economic growth are estimated by DOLS method and found that the commercial openness increases growth in Turkey, while financial openness reduces it.

KEY WORDS: Trade Openness, Financial Openness, Economic Growth, Toda-Yamamoto Causality Tests, DOLS.

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans eğitimi tez çalışmamın konusunun belirlenmesinde yol gösterici olan ve tüm aşamalarda bilgisiyle, tecrübesiyle, motivasyonu ile destek veren değerli hocam ve tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Ahmet Can BAKKALCI'ya teşekkür ederim.

Tezin uygulama bölümünde kullanılan programı paylaşarak destek sağlayan Sayın Dr.Öğretim Üyesi Tuğba Akın'a, tez sürecinde bilgi birikimiyle katkıda bulunan Arş.Gör. Elyasa Aksoy'a her zaman yanımda olan değerli aileme, destek ve moral veren tüm arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
ÖNSÖZ	xi
İÇİNDEKİLER.....	xiii
TABLolar DİZİNİ.....	xvii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xix
EKLER DİZİNİ	xxi
KISALTMALAR DİZİNİ	xxiii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM.....	3
1. TİCARİ AÇIKLIK, FİNANSAL AÇIKLIK VE BÜYÜME.....	3
1.1. Ticari ve Finansal Dışa Açıklık	3
1.1.1. Ticari Dışa Açıklığın Ekonomik Etkileri.....	6
1.1.2. Ticari Dışa Açıklığın Avantajları ve Dezavantajları	7
1.1.2.1. Teknolojik düzey	9
1.1.2.2. Verimlilik	9
1.1.2.3. Rekabet.....	9
1.1.2.4. İşgücü ve uzmanlaşma.....	9
1.1.2.5. Dış ticaret hadleri	9
1.1.3. Ticari Dışa Açıklık ve Büyüme İlişkisi	10
1.2. Finansal Dışa Açıklık Kavramı	10
1.2.1. Finansal Dışa Açıklığın Ekonomik Etkileri.....	11
1.2.2. Finansal Dışa Açıklığın Avantajları ve Dezavantajları	13

1.2.2.1.	Bankacılık sistemi.....	14
1.2.2.2.	Kur ve faiz politikaları.....	14
1.2.2.3.	Sermaye hareketleri	14
1.2.2.4.	İktisadi dalgalanmalara karşı duyarlılık düzeyi.....	15
1.2.3.	Finansal Dışa Açıklık ve Büyüme İlişkisi.....	15
1.3.	Ekonomik Büyüme	16
1.3.1.	Ekonomik Büyüme Kavramı	19
1.3.2.	Ekonomik Büyüme Kavramı İle İlgili Teorik Yaklaşımlar	24
1.3.2.1.	Klasik yaklaşım	25
1.3.2.2.	Neo Klasik büyüme yaklaşımı.....	28
1.3.2.3.	İçsel büyüme yaklaşımı	33
1.3.3.	Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi.....	35
1.3.4.	Finansal Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi.....	37
1.4.	Ticari ve Finansal Dışa Açıklığın Makro Ekonomik Göstergelerle Analizi.....	39
1.4.1.	Dışa Açıklık ve GSMH	39
1.4.2.	Dışa Açıklık ve Kalkınma İlişkisi.....	41
1.4.3.	Dışa Açıklık ve İşsizlik İlişkisi	42
1.4.4.	Dışa Açıklık ve Verimlilik İlişkisi	44
1.4.5.	Dışa Açıklık ve Enflasyon İlişkisi	45
1.4.6.	Dışa Açıklık ve Döviz Kuru İlişkisi.....	47
1.4.7.	Dışa Açıklık ve Dış Borç İlişkisi	47
1.4.8.	Dışa Açıklık ve Endüstriyel Üretim İlişkisi	48
1.4.9.	Dışa Açıklık ve Faiz Oranı İlişkisi.....	50
1.4.10.	Dışa Açıklık ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar İlişkisi.....	51
1.5.	Dışa Açıklık ve Büyüme İlişkisine Teorik Yaklaşımlar	51
1.5.1.	Ticaret Payları	52
1.5.2.	Fiyat Temelli Yaklaşım.....	53

1.5.3.	Endeksler	54
1.5.4.	Toplam Faktör Verimliliği Yöntemi.....	56
1.5.5.	Sermaye Stoku Tahmin Yöntemi.....	56
2.	BÖLÜM.....	57
2.	TÜRKİYE’DE DIŞA AÇIKLIK, BÜYÜME VE LİTERATÜR	57
2.1.	Türkiye’de Dışa Açıklık ve Büyüme	57
2.2.	Literatür Özeti.....	61
3.	BÖLÜM.....	69
3.	EKONOMETRİK ANALİZ	69
3.1.	Veri Seti ve Model.....	69
3.2.	Yöntem	70
3.3.	Birim Kök Testleri.....	70
3.3.1.	ADF ve PP Birim Kök Testleri.....	70
3.3.2.	KPSS Birim Kök Testi.....	72
3.4.	Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	73
3.5.	Uzun Dönem Analizi	78
4.	TARTIŞMA VE SONUÇ	81
5.	KAYNAKLAR	85
6.	EKLER	105
	ÖZGEÇMİŞ.....	107

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1.1. 1980-2017 Aralığı İşsizlik Oranları	43
Tablo 2.1. Türkiye’de Dışa Açıklık ve Büyüme.....	60
Tablo 3.1. Değişkenlere İlişkin Açıklamalar	69
Tablo 3.2. ADF ve PP Birim Kök Testi.....	71
Tablo 3.3. KPSS Birim Kök Testi	73
Tablo3.4. Optimum Gecikme Uzunluğu Belirleme İşlemi Sonuçları	75
Tablo 3.5. Otokorelasyon Testi Sonuçlar... ..	76
Tablo 3.6. Değişen Varyans Testi Sonuçlar	76
Tablo 3.7. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi.....	77
Tablo 3.8. Uzun Dönem Katsayıları	79

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1.: Ekonomik Büyüme.....	17
Şekil 1.2. Ekonomik Büyüme Kaynakları	22
Şekil 1.3. 2002-2017 Aralığı Türkiye Büyüme Oranı	40
Şekil 1.4. 1973-2017 Yılları Aralığı Türkiye Enflasyon Düzeyi.....	47
Şekil 3.1. Ters Karakteristik Kökler Grafiği	77
Şekil 3.2. Nedensellik İlişkileri	78

EKLER DİZİNİ

Ek 3.1. DOLS Model Tahminine Ait Otokorelasyon Testi.....104

Ek 3.2. Normallik Testi.....105

KISALTMALAR DİZİNİ

- AB : Avrupa Birliği
- APEC : Asian-Pacific Economic Cooperation
- DTÖ : Dünya Ticaret Örgütü
- GOU : Gelişmekte Olan Ülke
- GSMH : Gayri Safi Milli Hasıla
- GSYİH : Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
- IMF : Uluslararası Para Fonu- International Monetary Fund
- NAFTA : North American Free Trade Area
- OECD : Organisation for Economic Co-operation and Development- Ekonomik İşbirliği
ve Kalkınma Örgütü
- TFV : Toplam Faktör Verimliliği

GİRİŞ

Serbestleşme hareketleri küreselleşmenin bir sonucu olarak görülebilir. İktisadi ve finansal alanlardaki serbestleşme hareketleri ülke ekonomilerinin dışa açıklık düzeyiyle ifade edilir. Ülkelerin mal ve hizmet alım-satım faaliyetlerini uluslararası sahalarda esnek devlet kontrol politikalarıyla gerçekleştirmeleri ticari dışa açıklık düzeylerinde tanımlanırken; uluslararası sahalarda ödeme enstrümanlarındaki esneklikler ise finansal dışa açıklık düzeylerinde açıklanır.

Ticari ve finansal anlamda dışa açılan ülkelerin büyümeleri hızla artmakta ve ekonomik anlamda kalkınmış ülkelerle aralarındaki fark hızla kapanmaktadır. Milliyetçi politikaların takip edildiği ve çok büyük dünya savaşlarının yaşandığı 20. yüzyıl, aynı zamanda modern ekonomik sistemlerin ve uluslararası entegrasyonların da kurulduğu bir dönemdir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın tüm dünyada yarattığı büyük maddi hasarların telafisi, çok uluslu ve uluslararası kurumların inşasıyla mümkün olmuştur.

Otarşi politikası izleyerek iç kaynaklarıyla kalkınmaya çalışan ekonomilerin, uluslararası mal ve sermaye hareketliliğine katılan ülkelere kıyasla daha yavaş ve verimsiz büyümesi iktisat biliminde çokça işlenmiş ve sıkça vurgulanmış bir konudur. Ulusal kaynakları ile kalkınmaya çalışan dışa kapalı ülkeler, en basit haliyle, başka ülkeler tarafından yaratılan beşeri ve fiziksel sermayeden mahrum kalarak, yüksek ve etkin büyümeye ulaşmakta zorlanmaktadır. Bu kapsamda, dışa açılarak diğer ülkelerle iletişimi ve etkileşimi geliştirmek, ulusal gelir ve büyüme noktasında ülkelere cazip fırsatlar sunmaktadır.

Türkiye, kuruluşundan itibaren pek çok ekonomik ve siyasi çalkantılar yaşamış bir ülkedir. Kuruluş sürecindeki çeşitli uluslararası anlaşmalar ve baskılar ülkeyi otarşi politikaları izlemeye mecbur bırakmış ve dışa açılma sürecini geciktirmiştir. Ancak özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan çeşitli uluslararası ticari ve finansal işbirliği örgütlerine katılmakta ve bunları benimsemekte hızlı davranmış, böylece küreselleşen dünyaya entegre olmakta geç kalmamıştır.

24 Ocak 1980 kararlarıyla Türkiye'de dışa açılma süreci oldukça hızlanmış ve hem dış ticaret hem de dış finansal akımlar noktasında önemli adımlar atılmıştır. Bu süreçte ithalat ve ihracatta devlet kontrolü azalmaya başlamış ve Türk Lirasının konvertibilitesi sağlanmıştır. Dünya Ticaret Örgütü ve Gümrük Birliği gibi uluslararası ekonomik etkileşim ve serbestliğe

yönelik kurumlara üye olunmuş ve Avrupa Birliğine üyelik süreçleri ve müzakereleri ile ekonomik entegrasyonlarda yer alma çabası sürdürülmüştür.

2001 krizinden sonra, uluslararası ticaret ve sermaye akımlarının önünde bir handikap olan sabit kur rejiminin terk edilmesi ile birlikte, Türkiye tamamen dışa açılmıştır. 2000'li yıllarda portföy yatırımı ve doğrudan yabancı yatırım olarak ülkeye giren yüksek miktarlardaki yabancı sermaye, ülkedeki üretimin ve dolayısıyla büyümenin en önemli sebeplerinden biri haline gelmiştir. Yani Türkiye, ticari ve finansal dışa açıklık için harcadığı çabanın karşılığını büyüme ve kalkınma olarak almaya başlamıştır.

Bu çalışmada, Türkiye'deki ticari ve finansal dışa açıklığın büyüme üzerindeki etkisinin araştırılması amaçlanmaktadır. Sınırların görünmezlik derecesinin zamanla daha da arttığı günümüz şartlarında ekonomilerin birbirleriyle etkileşim düzeyleri de derinleşmekte ve değişikliklere karşı hassasiyetleri yükselmektedir. Diğer bir deyişle ülkenin dışa açılmasının kalkınma üzerinde olumlu etkileri olduğu kadar bir ekonomideki krizin diğerlerine hızla yayılması gibi olumsuz etkileri de söz konusudur. Dolayısıyla ekonomilerin büyüme düzeyleriyle doğrudan ilişkili olan ticari ve finansal dışa açıklık düzeyleri detaylıca araştırılması gereken bir husustur. Özellikle Türkiye gibi teknolojik girdiler ve emek-yoğun çıktılar yönünden dış ekonomilerle etkin bağı olan gelişmekte olan ekonomilerde pozitif büyüme ve olumlu açıklık düzeyleri için bu büyüme verilerinin farklı ekonometrik analiz yöntemleriyle irdelenmesine ihtiyaç vardır.

Türkiye ekonomisi büyüme verilerindeki ticari ve finansal dışa açıklık düzeylerinin etkisinin irdelendiği bu çalışma üç bölüme ayrılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde ticari açıklık, finansal açıklık ve büyüme kavramlarına yer verilmiş ve bu kavramların birbirleriyle olan etkileşimleri anlatılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde bu değişkenlerin Türkiye'deki durumu sunulmuş ve alanyazındaki dışa açıklık ve büyüme olgularının incelendiği araştırmalar ve bulgularından bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan ekonometrik yöntemler teorik olarak anlatılmış, ticari ve finansal dışa açıklığın Türkiye ekonomisindeki büyüme etkisinin niceliksel olarak saptanması amacıyla gerçekleştirilen ekonometrik analizin sonuçları ve bu sonuçların yorumları verilmiştir. Son bölüm olan tartışma ve sonuç bölümünde çalışma ve sonuçlar genel olarak özetlenmiş, uygun politika önerileri geliştirilmiştir.

1. BÖLÜM

1. TİCARİ AÇIKLIK, FİNANSAL AÇIKLIK VE BÜYÜME

Çalışmanın bu bölümünde ticari açıklık, finansal açıklık ve büyüme kavramları incelenmiştir. Bu değişkenlerle ilgili tanımlar ve teorik altyapı sunulmuş, değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkileri izah edilmiştir.

1.1. Ticari ve Finansal Dışa Açıklık

1980'li tarihler itibariyle kalkınmış ve kalkınmakta olan ekonomilerde uygulanan liberalizasyon politikalarıyla iktisadi yapının tüm sektörlerinde hızlı bir reform ve adaptasyon süreci başlatmıştır. Dışa açıklık, finansal ve ticari olarak iki yönde olması hedeflenmektedir. (Edwards ve Wijnbergen, 1986). Ticari liberalizasyon, mal ve hizmetlerin ticaretindeki devlet kontrolünü kaldırmayı ve küresel ürün/hizmet pazarlarıyla bütünleşmeyi amaçlarken, finansal liberalizasyon ve finansal entegrasyon, finansal araçlar üzerindeki kontrollerin kaldırılmasını amaçlamaktadır (Atamtürk, 2007).

Dışa açılma faaliyetlerinin nedeni; küreselleşmenin bir sonucu olarak, ekonomilerin bu sektörlerde daha fazla etkileşim kurmasını sağlayabilmede ekonomik dengeyi ve istikrarı sağlamanın yanı sıra üretimin arttırılması yoluyla toplumsal refahın yaygınlaştırılmasını amaç olarak alan arz yönlü ekonomi dengesidir.

Dış ticarete serbestleşme politikaları, serbestleşmenin ilk ayağını oluşturmaktadır. Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi'yle ticari dışa açıklığın büyümedeki etkisi desteklenmektedir. İş bölümü ve profesyonelleşmeye önem verilen bu teoreme, dışa açılmanın ekonomilere sunduğu faydalara odaklanılmaktadır. Artan ihracat, istihdam hacmi ve teknolojik yeniliklere kolay erişim sayesinde ekonomik büyümede bir artış olması beklenmektedir. Böylece, yeni büyüme teorisi bağlamında, Grossman ve Helpman'a (1991) göre, ticari açıklığın ekonomik büyümeyi nasıl etkilediğinin yolları şunlardır:

- Ticaret, ülkelerin üretimini arttırmak için çok çeşitli ara mal ve sermaye ekipmanlarına erişim sağlamaktadır.
- Ticaret geliştirmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerdeki teknolojik gelişmelere erişimini kolaylaştırdığından, ticaret yoluyla geniş bir bilgi tabanına ulaşmak

mümkündür. Ayrıca, bazı ticari zorluklar ülkemizde daha fazla bilgi üretilmesini gerekli kılmaktadır.

- Ticari açıklık yerli üreticiler için daha geniş bir pazar sunmaktadır.

Öte yandan, liberalleşmenin bir başka boyutunu oluşturan finansal dışa açıklığınkuramsal boyutu, gelişmekte olan ülkelerde finansal piyasalara açılan yüksek finansal çeşitliliğin ve ekonomik büyümenin olumlu yönde etkilenmesi nedeniyle tasarrufların ve yatırımların arttığını savunmaktadır (Atamtürk, 2007). Bir başka deyişle, serbestleşme sonucu ülkeye giren yabancı tasarruflar tasarruf oranlarını arttırmakta ve böylece yatırım, üretim ve ihracat hacminin artması ile büyümeye katkıda bulunmaktadır.

Ticari açıklık kavramı genel olarak küresel ticarete ülkelerin ticari faaliyetlerini serbestleştirilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Diğer yandan bu açıklama yetersiz kalmaktadır. Bu aşamada ticari açıklık kavramını belirginleştirmek için alternatif tanımları dikkate almak ve ticari açıklığın göstergelerini analiz rasyonel bir seçim olacaktır.

Ticari açıklık, bir ülkenin diğer ülkelerle uyumlu politikalarının seviyesini ölçmek için kullanılan bir ölçüt olup, küreselleşme süreci hızlanırken iç ve dış ekonomik politikalarından hangisinin daha hızlı uygulandığını belirleyen bir kriterdir. Ticari serbestleşmenin sonucu olan ticari açıklık, bir ülkenin diğer ülkelerle ticari ilişkilerde serbest veya katı politikalar uygulama derecesinin bir göstergesidir (Saçık, 2009).

İhracata yönelik büyüme literatüründe çok dar bir ticari açıklık tanımı yapılmıştır. Buna göre, açıklık ihracatın toplam gelir içindeki payı olarak tanımlanmaktadır (Squalli ve Wilson, 2006). Benzer şekilde, Alcalá ve Ciccone (2004), birçok deneysel çalışmada, nominalithalat ve ihracatın nominal gayri safi yurtiçi hasılaya oranının uluslararası ticaretin bir ölçüsü olarak kullanıldığını ve bunun açıklık olarak adlandırıldığını belirtmektedir.

Ticari serbestleşmenin bir yansıması veya sonucu olarak ticari açıklık; ülkelerin dış dünyayla olan ticari ilişkilerinde özgür ya da katı politikalar uygulama derecelerinin bir ifadesidir. Ticaretin serbestleştirilmesi; Rruka'ya göre, ithalatta ve ihracatta uygulanan koruma duvarlarını yumuşatmak, dış yatırımları ve rekabeti ekonomiye kazandırmaktır (Rruka 2004, s.8). Bu tanımların sonucu, ülkenin koruma önlemlerinin tamamen veya kısmen kaldırılması, bir başka deyişle, serbestleşme derecesinin o ülkenin açıklığının bir göstergesi olduğudur (Saçık, 2009).

Ticari açıklık, uluslararası düzeyde mal ve hizmet hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılması veya azaltılması anlamına gelmektedir. Bir başka ifadeyle, ticari açıdan dışa açılma olgusu, ihracatın ve ithalatın önündeki engellerin tümüyle kaldırılması ile birlikte, söz konusu engellerin azaltılması ve ülkenin dış dünya ile gerçekleştirdiği ticaret hareketlerinin artışını da kapsamaktadır. Ticari açıklık alanyazında kaçınılmaz olarak dış ticaret politikası, liberalizasyon veya serbestleşme gibi kavramlarla iç içe kullanılmaktadır (Bilman, 2014).

Küreselleşme süreci ile dünya ekonomisi hızlı bir ticari serbestleşme sürecine girmiştir. Ticarete serbestleşmenin dünya ekonomisindeki öneminin artması ile birlikte birçok ülke ticari politikalarını yeniden düzenlemiştir (Dar ve Amirkhalkhali, 2003). Bu düzenlemelerle, ülkeler daha az müdahaleci olan ve pazarlara daha fazla özgürlük veren politikalara yönelmişlerdir. (Christiansen vd., 2009).

Ticaretin serbestleştirilmesi, genellikle devlet müdahalelerinden kaynaklanan ticaret akışını önlemeye yönelik ticaret politikalarındaki değişiklik anlamına gelmektedir. Bu politika değişiklikleri iki ana gruba ayrılmaktadır. Birincisi tarifeler, vergiler ve ek ücretler gibi değişkenleri kapsayan fiyat müdahalelerinden, ikincisi kotalar, lisans hakları, yasaklar gibi tarife dışı engellerden oluşur (Li 2004).

Serbestleştirme algısına göre, ekonomilerin liberalleşmesinin ülkelerin iktisadi potansiyelindeki katkıları aşağıdaki gibidir (Yıldırım 2005; Yıldırım ve Kesikoğlu 2012; Berber ve Kurt, 2008; Harrison, 1996):

- Piyasa genişlemesi: Mal ve hizmetlerdeki yenilik süreci bilişim teknolojilerinde genişleme oluşturarak daha çok bireyin bu kaynaklara erişmesine fırsat yaratmakta ve zenginlik anlamında coğrafi düzeyde genişleme sağlanmaktadır.
- Ölçek ekonomileri: Ülkenin dışa açılması sayesinde, üretimin yalnızca iç piyasalarda değil dış pazarlarda da yapılacak olması, pazarın genişlemesi ve üretim artışıyla beraber optimum üretim ölçeğine yaklaşılması, ölçek ekonomilerini ortaya çıkarmaktadır.
- Yatırımları desteklemesi: Ülkenin tasarruf seviyesindeki artış büyümede kalıcı etki yaratamayacağı gibi her işletmenin kendi yatırımlarının kazançları düşmesi durumu da söz konusu olabilmektedir. Ancak, tüm ekonomi düzeyinde gerçekleştirilen yatırımlar sebebiyle meydana gelen üretim dışsallıkları

kullanılabilmektedir. Böylelikle yayılma etkisinde etkinlik sağlanması halinde yatırımların kazançlarında düşme yaşanmayacak ve bireyler tasarruf yaptıkları düzeyde büyüme oranıyla karşılaşacaklardır (Romer, 1986; Chui vd., 1998).

- Rekabetin artması ve piyasa yapısının rekabetçi forma dönmesi: Ürün ve hizmetlere ilişkin yenilik sağlanması çeşitli finansal hizmetlere erişimi kolaylaştırmaktadır. Bilginin coğrafi düzeyde genişlemesi hayat standartları ve kültürel ürünlere ilişkin küresel bir farkındalık oluşturmakta ve yine ürün/hizmet pazarına ilişkin bir rekabet baskısı ortaya çıkmaktadır (İncekara ve Savrul, 2011).
- İnovatif Gelişmeler: Ticari açıklık ve yükselttiği yatırımlarla beraber yeni teknoloji girişi sağlanmakta, piyasalardaki etkinlik ve yeni teknoloji girişleri artmaktadır.

Liberalleşmenin dışa açıklıkla sağladığı olumlu etkilere ek olarak, bazı riskler de ortaya çıkabilir. Uluslararası işbölümü ve profesyonelleşmenin negatif etkileri, özellikle rekabet gücü düşük ülkelerde görülebilir. Bu durum literatürde kutuplaşma etkisi şeklinde ifade edilirken; öte yandan serbestleşme tekniklerinin etkisini de belirsizleştirmektedir. Dolayısıyla, serbestleşme tekniklerinin hedef ülkedeki etkisi mevcut olumlu ve olumsuz etkilerinin hangisinin geçerli olacağıyla ilgilidir (Çeştepe vd., 2018).

1.1.1. Ticari Dışa Açıklığın Ekonomik Etkileri

Ticaretin serbestleştirilmesi, yerli üreticilerin verimlilik ve ürün kalitesine bağlı olarak iç piyasalardaki rekabet edebilirlik düzeyini önemli ölçüde arttırmaktadır (Mishkin, 2007).

Mishkin'e (2007) göre, ticaretin liberalleşmesiyle ithalattaki artış ihracata önemli bir dolaylı katkı sağlamaktadır. İthalatla rekabetin artması, özellikle iç pazarlara odaklanan firmaların kar marjlarını düşürmekte ve doğal olarak ihracat marjlarını arttırmak için üretimlerini ihraç yoluna gitmektedirler. Ticaretin serbestleştirilmesi, ülkenin ihracatını dolaylı olarak arttırmaktadır. Ticaretin liberalleşmesi yoluyla ihracatın artırılması, ülkenin döviz gereksinimini gidererek üretim için gerekli olan ancak yerel piyasada üretilmemesi nedeniyle, hammadde ve sermaye (yatırım) malları gibi üretken ara malların ithalatını kolaylaştırmaktadır. Böylelikle milli gelir artmaktadır.

Uluslararası ticari sahalarda serbestleşme hareketleri, teorik ve ampirik çalışmalar tarafından desteklenerek bu hareketlerin ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlayacağı belirtilmektedir. Ancak bu sürecin ekonomi üzerinde olumsuz etkileri olacağını ifade eden çalışmalarda söz konusudur. Ticari serbestleşmenin eleştirilmesi ise, bu sürecin özellikle genç sanayilerin kurulmasını ya da gelişmesini engelleyeceği hususuyla ilişkilendirilmektedir. Öte yandan, gelişmekte olan ülkelerde ticaretin serbestleştirilmesi ile dış ticaret hadlerinin dezavantajlarına ilerleyeceğine dair bazı görüşler vardır. Uluslararası ticaretin serbestleşmesine ilişkin görüşler, genellikle bu sürecin dünya ekonomisinde makro düzeyde belirli bir kazanç ve refah sağlayacağını belirtmektedir. Asıl problem paylaşım noktasında ortaya çıkmaktadır. Ülkeler ve / veya ülke grupları arasındaki serbest ticaretten kaynaklanan kazanç ve refah dağılımı, ülkelerin ve ekonomistlerin ticaretin serbestleşmesini görme şeklini değiştiren önemli bir faktördür. Bu noktada, sosyal bilimlerde tek bir gerçek olmayacağından, her fikrin bir gerekçesi olduğu belirtilmelidir (Çatalbaş, 2014).

1.1.2. Ticari Dışa Açıklığın Avantajları ve Dezavantajları

Ticari açıklık, ticari faaliyetlerinde uluslararası sahalarda açık olan ekonomilerin, direkt yabancı yatırımların, sermaye girişlerinin, malların ve hizmetlerin belli bir ülke veya bölgeler temelinde ilerlediği bir kanaldır. Bahsi geçen kanalda transfer edilen kaynaklar kalkınmakta olan ekonomiler için iktisadi büyümenin temelini oluşturmaktadır (Özcan vd., 2018). Diğer yandan literatürde ticari açıklığın bir ekonomi üzerindeki avantajları aşağıdaki gibi sıralanmaktadır;

- İktisadi büyüme üzerinde pozitif etkiye sahiptir
- Teknoloji transferi, ürün çeşitliliği, artan ölçek ekonomileri, kaynakların verimli tahsisi ve dağıtımı benzeri diğer kanallar aracılığıyla gelişmeyi en direkt şekilde desteklemektedir (Pigha-Balanika, 2013)
- Kalkınmakta olan ekonomiler için serbest bir ticaret stratejisi yararlı olmakta ve kaynak tedarikinde dinamik bir rolü bulunmaktadır
- Verimsiz yatırımları ve kira ödeme etkilerini minimize etmektedir,
- Yabancı yatırımları desteklemekte ve ulusal ekonomi üzerinde aktif ve pozitif etkileri desteklemektedir.
- Küresel rekabetçi baskıların nihayetinde yüksek ihracat verimliliği sunmaktadır.

- Her ne kadar ayrımlar olsa da ülkelerin yararlanmasına fırsat tanımakta; dahası daha büyük bir küresel pazarın faydalarına erişebilmede ticari açıklığın aktif rolü bulunmaktadır (Balassa, 1985; Bhagwati, 1990; Krueger, 1998).
- Ticari faaliyetlerin dışa açılması, endüstrileşmiş ekonomilerdeki teknolojik iyileşmeler temellipozitif yayılma etkileri sebebiyle imalatta daha büyük ölçekli üretimde etkili olmakta; iktisadi büyüme oranına ivme kazandırmaktadır (Özcan vd., 2018).
- Yerel tekelleşmeler önlenmektedir.
- Rekabet sebebiyle, kaynaklardanen uygun biçimde yararlanılması kaynak israfını engellemektedir.
- İşbölümü ve ihtisaslaşma ile birlikte verimlilik ve rekabet gücü artmaktadır (Kurt ve Berber,2008).

Ticari açıklığın ülkeler üzerindeki dezavantajları ise aşağıdaki gibi özetlenebilir;

- Ticari paydaşlar arasında birbirinden belirgin düzeyde teknoloji ve sermaye birikimi ayrımıgeçerli olduğundaiktisadi entegrasyon, büyüme değerlerini yükseltse bile, kişisel anlamda ülkeleri negatif açıdan etkilemektedir (Pigha-Balanika, 2013).
- Ülkenin küresel sahalarda bulunması halinde gümrük vergi ve kotalarından muafiyet ya da indirim tarifeleri edinmiş ülkelere göre, tam anlamıyla kalkınma sağlayamamış yerel sanayilerin rekabete dayanamaması sonucunda varlıklarını devam ettirememelerine sebep olmaktadır.
- Hazinesinin gümrüklerden sağladığı getiriler, muafiyet ve tarifelerle düşebilir, ithalatın artışı cari açık dengesinde negatif etkiye sebep olabilmektedir.
- Dışa açılma nihayetinde ekonomisinin dış ticaret hadlerinde düşüş meydana gelen ülkenin mallarına talep yükselecek ancak, dış ticaret hadlerinin gereğinden çok inmesi iseülkenin ihraç kazançlarındadüşüşe sebep olabilmektedir (Kurt ve Berber, 2008).

Ticari açıklığın ekonomi üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerinin söz konusu olduğu alanlar detaylı incelendiğinde genel düzeyde aşağıdaki başlıklarla karşılaşılmaktadır.

1.1.2.1. Teknolojik düzey

İçsel büyümede yenilikler, iktisadi büyümenin temelini oluşturur. Bugün işgücü temelli imalat teknikleri bırakılırken işgücü de yeni teknolojilerin üretilmesi yönünde etki gösterir. Böylece teknolojik yönelimler aracılığıyla inovasyon masrafları azaltılmaktadır. Teknolojik teşvik yenilik desteğini yükselterek büyüme hızını arttırmaktadır (Grossman ve Helpman, 1991).

1.1.2.2. Verimlilik

Teknoloji taşmaları doğrultusunda yabancı sermaye hareketlerinin tüm ekonominin verimliliğini yükselttiği gözlenmektedir. Öte yandan işgücü hareketlerindeki serbestleşme de benzer sonuçları doğurmaktadır. Küresel ticaretin direkt ticari kazancıyla beraber yeniliğe ve etkinliğe yönelerek büyümeyi teşvik etmektedir. Sermaye akımlarındaki serbestlik, ülkelerin ihtiyaç duydukları yatırımları dış kaynaklarla finansman tercihi sunarak büyümeye katkı sağlamaktadır (Dreher, 2006, s.1101).

1.1.2.3. Rekabet

Uluslararası pazarlara açılmayla beraber yaşanan dış rekabet daimi şekilde maliyetlerin indirilmesi çabasını etkili kılacak, diğer yandan küresel pazarlarda rekabet gücü sağlamak amacıyla kalitenin yükseltilmesine yardımcı olacak farklı tekniklerin (AR-GE çalışmaları ve yeni teknolojiler) geliştirilmesi sağlanacaktır (Berber ve Kurt, 2008).

1.1.2.4. İşgücü ve uzmanlaşma

Nitelikli işgücüne dikkat çeken Keasing (1968) emek bolluğuna sahip ülkelerin dış ticarete ekonomik büyüme veya olumlu gelişme sağlamak için emek kalitesini arttırması gerektiğini ifade etmektedir. Eğer bir ülke birden fazla üründe mutlak üstünlüğe sahipse, ürün üretiminde daha fazla maliyet avantajına sahip olduğu ürün konusunda uzmanlaşmalıdır; karşılaştırmalı üstünlüğü olmayan mallar ise ithal edilmelidir (Çatalbaş, 2014).

1.1.2.5. Dış ticaret hadleri

1940'lı yıllarda Singer ve Prebish'in dış ticaret hadlerinin uzun dönemde, tarımsal ürünler ihraç eden gelişmekte olan ekonomiler için dezavantaj olacağı görüşü doğrultusunda

ticari serbestleşmenin daha çok gelişmiş ekonomilerin avantajına sonuç doğuracağı söylenebilir. Çünkü dış ticaret hadlerinin uzun vadedeki gelişimi sanayi ürünleri ihraç eden gelişmiş ülkelerin lehinedir (Çatalbaş, 2014).

1.1.3. Ticari Dışa Açıklık ve Büyüme İlişkisi

Ticari dışa açıklık ve büyüme ilişkisini alanyazında iki grupta inceleyen çalışmalar söz konusudur. Buna göre ilk gruptadışa açıklığın verimlilik ve büyüme üzerindeki etkisi irdelenirken ikinci grupta, açıklığın verimlilikle büyüme arasındaki ilişkisi incelenmiş ve yeni açıklık göstergeleri bulunmuştur. Açıklık değişkeni, üretim fonksiyonunda sabit görülmüş üretkenlik fonksiyonu ise açıklayıcı bir değişken olarak kabul edilmiştir. Üretim fonksiyonu, açıklığın teknoloji üzerindeki etkisinin kaldıraç işlevi gördüğünü, ancak teknolojinin yapısı üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını varsaymaktadır. İkinci gruptaki verimlilik kuramı ise iki aşamadan meydana gelmektedir. Üretim ve verimlilik regresyonları tek tek tahmin edilir, bir başka deyişle faktör girdileri ve açıklık arasında bir etkileşim olmadığı kabul edilmektedir. (Wu, 2004).

APEC (Asian-Pacific Economic Cooperation) ekonomilerine ilişkin yürütülen bir çalışmada ticari dışa açıklığın verimlilik ve büyüme üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Nihayetinde ticari dışa açıklığın ülke ekonomisinde yalnızca aktif bir değişime sebep olmadığı, aynı zamanda üretim teknolojisinin yapısını da değiştirdiği tespit edilmiştir (Berber ve Kurt, 2008).

Üç sektörlü dışa açık bir ekonomide genel denge modelini kullanarak tarife oranlarında, teknolojide ve sermaye stokundaki değişimlerin fiyatlar, çıktı ve uluslararası ticaret üzerindeki etkilerinin, ekonomik politika değişimlerinin ekonomideki sektörleri ve üretim faktörlerini farklı şekilde etkilediği belirtilmektedir (Kaplan, 2004).

1.2. Finansal Dışa Açıklık Kavramı

Finansal açıklık ve ticari açıklık kavramları temel olarak ülkelerdeki finansal ve ticari serbestlik seviyelerini belirlemek için kullanılmaktadır. Başka bir deyişle, finansal ve ticari açıklık; uluslararası arenada önleyici ve kısıtlayıcı uygulamalarla karşılaşmadan malların, hizmetlerin, emeğin ve sermayenin serbestçe hareket edebileceği anlamına gelmektedir (Yapraklı 2007, s.68).

Finansal serbestleşme, ulusal finansal piyasaları ayıran sınırların kaldırılması, finansal piyasalardaki çeşitli kısıtlamaların ve kontrollerin kaldırılması, bu pazarların uluslararası rekabete açılması, döviz kurlarına müdahalenin ve engellerin kaldırılması olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası sermaye akımlarının girişi ve çıkışını sağlayan finansal sistem ekonomide önemli bir rol oynamaktadır çünkü, yatırımları ve tasarrufları birleştirmektedir (Jha 2003, s.387).

Finansal serbestleşmeyi, sermaye hesabının serbestleşmesi, mali baskı politikalarının kaldırılması ve yabancı yatırımcılara getirilen kısıtlamalar olarak tanımlamak mümkündür (Galindo vd.,2002: 2). Sermaye kontrolü, sermaye hareketlerini sınırlayan ya da yönlendiren politikalarından oluşmaktadır. Bu kontroller vergileri, fiyatı veya miktar kontrollerini ve ayrıca uluslararası sermaye dolaşımını yasaklayan yasakları içerebilmektedir (Neely 1999, s.15). Dar anlamda, finansal serbestleşme, mevduat ve kredi faiz oranlarındaki kısıtlamaların kaldırılması ve kredilerin piyasaya verileceği fiyatın bırakılması anlamına gelmektedir. Geniş anlamda finansal serbestleşme, bankalara kendi işlerini özgürce yapma özgürlüğü vermekte, devleti finansal kuruluşların sahipliğinden geri çekmekte ve uluslararası sermaye hareketleri üzerindeki kontrolleri kaldırmak için nesnel olarak belirlenmiş kriterleri karşılayan tüm şirketlere izin verilmesini de içermektedir.

Finansal dışa açıklığın faydalarından bir başkası ise, risklerin ülkeler arasında dağılımını sağlaması ve bir ülkede olumsuz şoklara karşı bir güvenlik mekanizması oluşturmasıdır. Böylece, tüketim ve yatırımın değişkenliği azaltılarak, ekonomik istikrar güçlendirilmektedir. İstikrar yatırımları ve büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Finansal piyasaların başka bir etkisi, zayıf yerel finansal piyasaların güçlenmesi ve derinleşmesi olarak gözlenmektedir. Daha verimli finansal piyasalar, finansal işlem maliyetlerini azaltarak sermaye maliyetini düşürmektedir (Broner ve Ventura 2010).

1.2.1. Finansal Dışa Açıklığın Ekonomik Etkileri

Finansal açıklık, ülke vatandaşları tarafından yabancı varlık ve borç edinimini ve yabancıların ulusal finansal piyasalarda faaliyet gösterme kabiliyetini kolaylaştırmaktadır. Mali açıklık politikaları 4 ilkeye dayanmaktadır; konut sakinlerinin yabancı finansal varlıkları tutup bulundurmalarına müsaade, özel firmaların uluslararası finansal piyasalardan borç almalarına izin vermek, konut sakinlerinin yabancı para cinsinden finansal işlemler

yapmalarına izin vermek ve yabancıların iç pazarlara serbestçe yatırım yapmalarını sağlamaktır (Esen 2000, s. 5).

Finansal açıklık, bir ülkedeki finansal serbestleşme seviyesini ölçmek için kullanılan bir kavramdır. Mali açıklık politikaları aynı zamanda döviz kuru politikalarını ve dolayısıyla ulusal para politikalarını da etkilemektedir (Quinn ve Toyoda 2008, s.1405). Özellikle gelişmekte olan ülkelerin dünya ekonomisine hızla entegre olduğu ve bu anlamda finansal açıklık düzeylerini yükselttikleri görülmektedir(IMF 2010, s.15).

Finansal serbestleşme, mevduat ve kredi faiz oranlarındaki kısıtlamaların kaldırılması ve kredilerin piyasaya verileceği bedelinin piyasa dahilinde belirlenmesidir. Bir başka deyişle finansal serbestleşme, sıralanan genel tanım nitelikleriyle beraber bankalara kendi işlerini yapma özgürlüğü vermenin yanı sıra devleti finansal kurumların sahipliğinden geri çekmesi ve uluslararası sermaye hareketleri üzerindeki kontrolleri kaldırması yanında, nesnel olarak belirlenmiş kriterleri karşılayan tüm şirketlere izin verilmesini de içermektedir. Öte yandan, finansal serbestleşmeye ilişkin altı boyut vardır(Williamson ve Mahar 2002, s.15-16):

- Faiz oranlarının deregülasyonu: Küresel sermaye hareketleri ve finans piyasalarında, resmi kontrollerin zayıflatılması, küresel piyasalara giriş çıkış hareketlerinin kolaylaştırılması, bankaların özerkliği benzeri faaliyetleri kapsamaktadır.
- Bankacılık sektörüne veya daha geniş olarak hizmetler endüstrisine giriş serbestliği uygulamaları: Bankacılık sistemlerinde kredi kontrollerinin kaldırılması, banka sistemlerinde kontroller ve kısıtlamaların esnetilmesi gibi faaliyetleri kapsamaktadır.
- Banka otonomisi: Bankaların küresel piyasalarda serbest hareket etmesini kolaylaştırmak amacıyla hareket alanlarında özerkleştirme faaliyetlerini kapsamaktadır.
- Bankalar için özel mülkiyet: Bankaların yapıları, finansal piyasalardaki etkileri, uluslar arası piyasalardaki hareket kabiliyetleri ve performanslarında serbestleştirme kararlarını kapsamaktadır.

- Uluslararası sermaye akımlarının serbestleştirilmesi: Yerli ve yabancı finans piyasalarında sermaye hareketleri, piyasalara girdi-çıkımlarının kolaylaştırılmasına ilişkin kararları kapsamaktadır.

1.2.2. Finansal Dışa Açıklığın Avantajları ve Dezavantajları

Finansal küreselleşme sürecinde verimlilik faktörü finansal açıklık için yönlendirici etki yaratmaktadır (8. Kalkınma Planı; IMF, 2008). Finansal dışa açıklığın serbestleşme bağlamında avantajları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Jha 2003, s.387);

- Yerel finans pazarlarını ayırıştırın bölümlerin ortadan kalkması,
- Geçerli kısıtlama ve denetimlerin finans piyasalarındaki etkisinin kaldırılmasıyla piyasaların küresel rekabet ortamlarına girmesi,
- Müdahalelerin kurlardaki etkisinin ortadan kalkması,
- Küresel sermaye hareketlerinin ülkelere giriş ve çıkışlardaki engellere maruz kalmaması,
- Küresel risk paylaşımıyla sermaye risk primlerinin ve masraflarının düşmesinde etkili olma
- Ekonomilerin bazı ürünlerin ve bunların imalat dönemlerinde profesyonelleşmesine fırsat sunularak verimliliklerin artırılmasıdır (Serdaroğlu, 2013).

Finansal dışa açıklığın dezavantajları ise aşağıdaki gibi sıralanabilir (Serdaroğlu, 2013);

- Kontrol dışı sermaye hareketlerinin gelişmekte olan ekonomilerin iktisadi büyümelerinde belirgin yükselme ve düşmeler nedeniyle ekonomik ve finansal istikrar için bir tehdit olabilir.
- Sermaye hareketlerinin hız kazanmasıyla gelişmekte olan ülkeler krizlere karşı daha kırılgan olabilir.

- Gelişmekte olan ekonomiler için dirençli olmayan bankacılık sistemlerinin, pasifkontrol yapıları ve yetersiz finansal derinlikle,vade ve kurlardaki uyumsuzluğu ekonomide ciddi krizlere sebep olabilir.

Finansal dışa açıklığın ekonomiler üzerindeki avantaj ve dezavantajları daha detaylı incelendiğinde aşağıdaki alanlarda olumlu ve olumsuz etkileriyle karşılaşılmaktadır.

1.2.2.1. Bankacılık sistemi

Faiz oranları ve kredi tavanlarına dair sınırlamalarda muafiyet, bankaların hisse senedi hareketlerinde serbestlik, tahvil ihracına konmuş kısıtlamaların iptal edilmesi, çeşitli bankacılık faaliyetlerinden vergi ve harçların alınmasının sonlandırılması ve özellikle kambiyo rejimlerinde gerçekleştirilen yeniliklerle küresel sermaye akımlarının serbestleştirilmesi (Ongun, 1993, s.38), bankaların özzerleştirilmesi, mülkiyet değişikliği ve benzeri kararlardaki serbestleştirme faaliyetleri finansal dışa açıklığın etkilerindedir.

1.2.2.2. Kur ve faiz politikaları

Gelişmekteki ekonomilerde, hükümetler için finansal sistemin payını değiştirmek, sermaye piyasasının gelişmesini sağlamak ve finansal serbestleşmeyi sağlamak için güçlü bir baskı söz konusu olmaktadır. Bastırılmış sistemlerde, kararların tamamı merkezi otoritelerce verilmektedir.Sistem kapsamında, mevduat kısıtlamaları ve kredi faiz kontrolleri, kredi politikaları, döviz kuru ve sermaye kontrolleri, yurt içi finansal piyasaların bölünmesi, borç verenlere karşı negatif faiz oranları belirlenmesi sebebiyle pahalı ve dengesiz gayri resmi kredi piyasalarında fon elde etmek zorunda kalınabilmektedir. Nitekim,bankacılık sistemlerindeki devlet denetimlerigenellikle yatırımcıları açısından negatif faiz oranlarına yol açmaktadır. Finansal baskı, yurt içi tasarrufların azalmasını ve yatırımların aktif dağılımını engelleyebilmektedir (Galindo vd., 2002: 2).

1.2.2.3. Sermaye hareketleri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, portföy yatırımları, kısa, orta ve uzun vadeli sermaye hareketleri gibi sermaye hesabındaki farklılıkların önemli sonuçları bulunmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için, serbest doğrudan yabancı yatırımlar kaynaklarla gelmese de, ülke sermayesi için ilerleme sağlayacak yeni üretim teknolojileri ile bilgi ve eğitimi getirdiği için ülke lehine bir durum yaratabilmektedir. Ayrıca, uzun vadeli sermaye

hareketlerinin ülke ekonomisi üzerinde uzun vadeli olumlu bir etkiye sahip olduğu görüşü yaygınlaşmaktadır(Singh, 2002, s.2).

1.2.2.4. İktisadi dalgalanmalara karşı duyarlılık düzeyi

Gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik-finansal krizler ile finansal sistemin serbestleşmesi arasındaki yakın ilişkiyi gösteren ampirikkanıtlar bulunmaktadır. Birleşik Devletler, Birleşik Krallık ve İskandinavya gibi gelişmiş ülkeler de bu tür krizlere maruz kalsa da, nispeten düşük bir tekrarlama oranına ve gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha düşük sosyal maliyetlere sahiptir. Bununla birlikte, gelişmekte olan ülkeler daha derin krizlere ve finansal konjonktürde düşüş eğilimine maruz kalmaktadır(Singh, 2002, s.11).

1.2.3. Finansal Dışa Açıklık ve Büyüme İlişkisi

Küreselleşmenin hız kazandığı 1970'lerden sonra, ona eşlik eden özelleştirme, liberalizasyon, deregülasyon ve küreselentegrasyon gibi neo-liberal politikalar, ülkelerin ekonomi politikalarının belirleyicisi olarak yoğun bir şekilde uygulamaya alınmıştır. Bu politikalardan en belirginini finansal alanda yaşanan liberalizasyon olmuştur. Ülkeler, finansal liberalizasyon yardımıyla küresel dünya ekonomisiyle uyum ve bütünleşme sağlamaya başlamışlardır.Bu sayede yeni finansal piyasalar oluşturulmuş,piyasa araçları çeşitlenmiş, dolaşımdaki fon miktarı artmış,teknoloji ve iletişim alanındaki yenilikler finansal işlemlerin çok daha az işlem maliyetiyle gerçekleşmesini sağlamışlardır(Yılgör, 2006)

Makro ekonomik göstergelerden büyüme değişkeni ile finansal açıklık arasındaki ilişki yakın geçmişe dayanmaktadır. İktisat alanyazınında finansal açıklığa ilişkin çalışmaların McKinnon-Shaw Hipotezi'ne uzandığı bilinmektedir. Hipoteze göre, tasarrufların yatırımları belirlediği ifade edilmiştir. Diğer bir deyişle özellikle GOÜ (Gelişmekte Olan Ülke)'lerde reel faiz oranındaki bir değişimin tasarruf üzerindeki net etkisi pozitif olacaktır. Gerek küresel gerekse yerel düzeyde ekonomilerdeki finansal açıklar serbestleşme hareketleriyle belirginlik kazanmıştır. Diğer bir ifadeyle finansal açıklık bir ülkenin finansal serbestleşme düzeyini ölçmek için kullanılan bir kavram haline gelmiştir. Bu anlamda serbestleşme hareketleri finansal açıklığın büyüme üzerindeki etkisini vermektedir (Danışoğlu, 2014, s.21; Athukorala, 2004: 494).

Finans pazarlarının sermaye akımları ve bütünleşmesinde serbestleşme şekli olarak belirtilen finansal dışa açıklık, globalleşmenin ögesi olarak sürece hız katan katalizör görevi görmektedir (Durusoy, 2000).

Küreselleşme ile ilgili yapılan açıklamalarda daha çok ekonominin reel yönüne yani üretim alanına yer verilmiş olsa da, küreselleşme genellikle finansal yapıyı ilgilendirmekte ve Dünya çapında (reel döviz kurları, faiz hadleri gibi) eş değişkenler yaratmaktadır. Ancak eşit ücret, maliyet ve üretim hacmi gibi eş değişkenlere ulaşmak (satın alma gücü paritesi de dahil olmak üzere) olanaklı olamamaktadır (Bakkalcı, 2008).

Estrada vd., (2015) çalışmalarında finansal gelişmişlik düzeyiyle finansal dışa açıklığı ayırtmışlardır. Buna göre bir finansal sistem büyürken olgunlaşmakta ve finansal piyasa yabancı yatırımlara açık pozisyonda olmaktadır. Bu bağlamda diğer finansal sahalarla etkileşim halinde olmaktadır. Finansal dışa açıklık kavramının, finansal gelişmişlikte olumlu ve olumsuz etkileri söz konusudur. Dış kaynaklı kurumsal yatırımcıların, bono piyasalarından kazanç elde etmeleri olumlu sonucu olarak kabul edilirken, spekülasyon yapısı ise yüksek kısa vadeli sermaye hareketlerinin aksi yönünde finansal sistemi dengesiz pozisyona getirmesi olumsuz sonucu olarak görülmektedir (Estrada vd., 2015).

Rodrik (1999a), finansal açıklığın finansal krizlere neden olabileceğini ve ekonomik büyümede negatif etkiler oluşturabileceğini savunmaktadır. Finansal borçlanmayla döviz üzerinden borç düzeyi yükselirken, döviz kurları yükselmekte ve ihracat daha da güçleşmektedir. Finansal serbestleşmenin bir risk faktörü haline dönüşmesi, özellikle gelişmekte olan ekonomilerde görülmektedir. Kapitalist pazar faaliyetlerinin yükseldiği ve kurumsal kalite öğelerinin zayıfladığı gelişmekte olan ekonomilerdeki yabancı sermaye ansızın yurtdışına çıkabilmekte ve finansal krizlerle sonuçlanabilmektedir. Yabancı finansal akımlardaki oynaklık yükseldikçe, makroekonomik istikrarda negatif etki yaratmaktadır. İktisadi faktörlerin gelecekteki belirsizlikleri, yatırım ve tüketim kararlarında değişiklik yapılmasına ve sonucunda ekonomik büyümeyi yavaşlatmalarına sebep olmaktadır. Dolayısıyla, finansal dışa açıklığın ekonomik büyümedeki etkisi belirsizleşebilmektedir (Rodrik, 1999a).

1.3. Ekonomik Büyüme

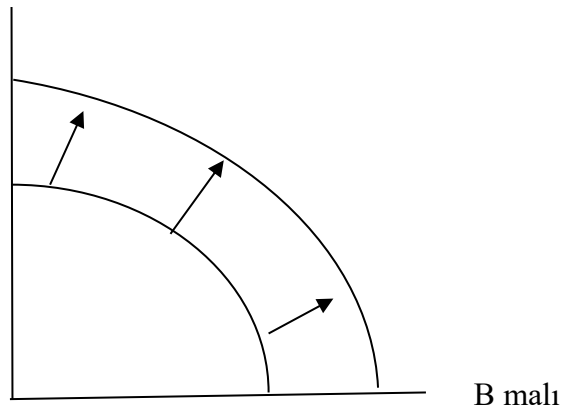
Ekonomik büyüme, bir ekonomide zaman içinde üretilmiş mal ve hizmetlerin piyasa değerindeki artış olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik büyüme, genellikle reel GSYH (Gayri

Safi Yurtiçi Hasıla)'deki değişim oranı olarak ölçülmektedir. Ekonomik büyüme, yalnızca üretilmiş mal ve hizmet miktarını dikkate almaktadır. Ekonomik büyüme; fiyat artışlarından arındırılmış, reel büyüme olarak da ifade edilmektedir.

İktisadi yapılarda ekonomik büyüme iki şekilde meydana gelmektedir. Birinci olarak yetersiz istihdam düzeyine sahip bir ekonominin bu durumunu iyileştirmesi için imalatını arttırması halinde kısa vadede tahmini dalgalanmaya ilişkin büyümedir. İkinci ekonomik büyüme ise tam istihdamdaki bir ekonominin farklı üretim değişkenleri eklenerek veya teknolojik gelişmeler sağlanarak uzun dönemde geçerli ekonomik büyüme göstermesidir(TEK, 2003).

Ekonomik büyüme ile ekonominin üretim olanakları eğrisi sağ yöne kaymakta ve reel üretim seviyesi artmaktadır. Böylelikle ülkedeki yerleşik bireyler, daha çok mal ve hizmet tüketme fırsatına erişmektedir (Turhan, 2007).

A malı

Şekil 1.1. Ekonomik Büyüme

Üretim olanakları grafiğindeki değişim 3 nedenden ötürü ortaya çıkabilmektedir:

- Ürünlerin birinde ya da ikisinde etkili olan üretim teknolojisindeki ilerlemeler,

- Çalışanların verimliliğinin arttırılması,
- İmalat sektörlerindeki endüstri kollarının kapasite kullanımında artma.

Ekonomik büyüme Cobb-Douglas fonksiyonuyla değerlendirilebilmektedir. Bu fonksiyon;

$$Y = A f(K, L) \rightarrow Y = AK^{\alpha}L^{\beta} \quad (1)$$

Fonksiyon kapsamında; “Y: Toplam üretim”“A: Teknoloji düzeyi”“K:Sermaye stoku”“L: Emek miktarı”“ α ve β : Sermaye ve emek” değişkenlerinin üretimdeki oranlarını formülize etmektedir. Denklem (2.1)’de eşitliğin iki yanınında logaritması alınıp doğrusallaştırıldığında aşağıdaki denkleme (2.2)ulaşılmaktadır(Hepkarşı, 2013);

$$\log Y = \log A + \log K^{\alpha} + \log L^{\beta}$$

$$\log Y = \log A + \alpha \log K + \beta \log L \quad (2)$$

Nihayetinde eşitliğin iki yanının zamana göre türevi ise, çıktı büyüme oranının, girdilerin büyüme paylarıyla ilişkisini göstermektedir.

$$\frac{Y}{Y} = \frac{A}{A} + \alpha \frac{K}{K} + \beta \frac{L}{L} \quad (3)$$

Formül (2.3) çıktı büyüme payının; teknolojideki yenilikle sermaye ve emekteki değişim paylarının ağırlıklı ortalamasının toplamıdır (Hepkarşı, 2013).

Ekonomik büyüme yaklaşımlarının üzerinde durduğu problemlerin başında; ekonomilerarasıvarolan kazanç farklılıklarının sebepleri ve uzun vadede ekonomik büyüme kaynakları gelmektedir. Bu teoriler bağlamında, işgücü, doğal kaynaklar, fiziksel sermaye ve teknoloji benzeri üretim değişkenleri büyümenin temel belirleyicileridir. Bununla birlikte, büyüme literatüründeki son çalışmalar, bu değişkenlerin yalnızca büyümenin açıklanması için yetersiz olduğunu ve çeşitli görüşler kazanıldığını göstermiştir. Bu alandaki yeni araştırmalar, teknolojik ilerlemelerin içselleştirilmesi, daha geniş sermaye yaklaşımı ve büyümeye kurumsal yaklaşım üzerine gelişmiştir. Yeni büyüme teorilerinde, teknoloji seviyesi, fiziksel ve beşeri sermaye seviyeleri ve tasarruf oranı gibi faktörler, büyümenin görünür belirleyicileri olarak gösterilmektedir. (Koç ve Ata, 2012).

1.3.1. Ekonomik Büyüme Kavramı

Uluslar arası ticari faaliyetlerin sosyal bilimlerdeki konumu önemlidir. Çünkü iktisat biliminin ortaya çıkmasına yol açan ilk teoriler dış ticaret alanında yazılmıştır. Dış ticaret kuramları, ekonomilerin niçin dış ticarete ihtiyaç hissettiğini, dış ticaretin ekonomilere ne getireceğini ve hangi yitimlerle sonuçlanacağını tanımlamaya çalışmaktadır(Takım 2010, s.2).

Ticari dışa açıklık, doğrudan yabancı yatırımların, sermaye girişlerinin, ürün/hizmetlerin belirli bir devlet ya da bölge yönünde hareket etmelerinde kanal rolü görmektedir. Bu kanala transfer edilen kaynaklar, gelişmekteki ekonomiler için ekonomik büyümede temel oluşturmaktadır.

İktisatçılar,Adam Smith (1776) ve David Ricardo'dan (1817) günümüze açıklığın ekonomik büyümede pozitif işlevi olduğu kabul edilmektedir. Bu işlev Adam Smith'in uzmanlık kavramında ve Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi'nde bulunmaktadır. Ülkeler karşılaştırmalı üstünlüğü olan malların üretiminde uzmanlaşırlarsa, ticaret doğrudan kişi başına düşen geliri artırabilmekte, fakat eş doğrultuda teknolojik transferler, ürünlerdeki farklılıklar, ölçek ekonomileri, verimli tahsis ve kaynakların tahsisi benzeri diğer kanallar aracılığıyla gelişmi de destekleyebilmektedir. Öte yandan, ticari ortaklıklarınsermaye ve ticari birikiminde önemli bir fark olduğu durumlarda, ekonomik entegrasyon, dünyadaki büyüme oranları artarsa bile ülkeleri tek tek olumsuz etkileyebilmektedir(Pigha-Balanika, 2013, s. 7).

Dünya ticareti küreselleşme ve bölgeselleşme olmak üzere iki ana yönde ilerlemektedir. Bölgeselleşme ifadesi, coğrafi olarak birbirine (genellikle) yakın olan ülkelerin kurdukları entegresyonları nitelendirmek üzere kullanılmaktadır. Büyük bölgesel entegrasyonların ortak özellikleri Dünya ticaretine yön vermeleridir. Bu entegrasyonların başında AB, NAFTA, ve APEC gelmektedir. (Bakkalcı, 2008)

Ülkelerin entegrasyonlara ya da IMF,Dünya Bankası,Dünya Ticaret Örgütü gibi ülkelerüstü yapılara üye olmaları finansal yapılarını güçlendirmektedir.Böylelikle ülkeler, kendi ekonomik güçlerini aşan yatırımlar yapabilmekte, gelişmelerine teknik destek bulabilmekte ve doğrudan yabancı sermaye girişi ile daha fazla tüketim yapabilecek sermaye elde edebilmektedirler (Cyhper vd., 2004, s.496).

Kuramsal açıdan, küresel ticarete liberilizasyon, ülkelerde statik ve dinamik açıdankazanımlar elde etmenin iki yolunu sunmaktadır. Statik kazançlar; üretim faktörlerinin daha az üretken olduğu alanlardan daha üretken olduğu alanlara yeniden dağıtıldığında elde edilen kazançtır. Başka bir deyişle üretim faktörlerinin daha verimli ticaret sektörüne nispeten daha az verimli olduğu ticaret dışı sektörden tekrardan dağıtarak kaynak tahsisinin etkinliğine destekte bulunmaktadır. Profesyonelleşmenin artması sonucunda, kaynakları pasif sektörlerden nispi verimli sahalara tekrardan yerleştirerek oluşan ticari artışlardan kaynaklanan kazanımlara statik kazançlar olarak tanımlanmaktadır. Ricardo'nun geliştirdiği karşılaştırmalı üstünlükler teorisi kapsamındaki üretimde uzmanlaşma fikri statik kazanımlara atıfta bulunmaktadır (Thirlwall, 2003, s.24).

Statik kazançlar uluslararası ekonomi literatüründe, gümrük birliği oluşturulduğu varsayımına göre ele alınmakta ve incelenmektedir. Gümrük birliğinin statik etkileri, kaynak dağılımı ve ticaret hadleri etkilerinden oluşmaktadır. Üretim ve tüketime ayrılan kaynaklarda ortaya çıkan yer ve/veya hacim değişikliği, geleneksel iktisat teorisinde kaynak dağılımı etkisi (“*resource allocation effect*”) olarak ifade edilmektedir (Bakkalcı, 2008).

Kaynak dağılımı etkisi ortaya çıktığında üretim ya da tüketime ayrılan kaynakların kullanım yerleri değişmektedir. Örneğin gümrük birliği kurulduktan sonra Türkiye’de yapılan lüks tüketimin, fiyatı düşen AB çıkışlı mallara kayması tüketimin kaynağının değiştiğini ifade etmektedir. Artan talep karşısında AB’deki üreticilerin üretimleri artmış, Türkiye’deki üreticilerin üretimleri ise azalmıştır. Sonuçta üretim ve tüketimde kullanılan kaynaklar yeniden düzenlenerek Türkiye’den AB’ye yönelmiştir (Bakkalcı, 2008).

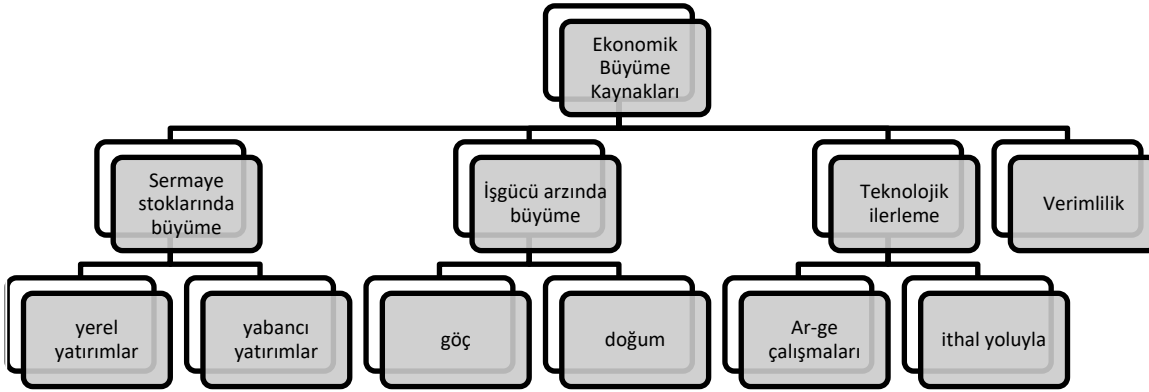
Ticari sınırlar küresel ticarete gelirlerinde devletlerarası paylaşımının bir ibaresidir (Grimwade, 2000, s.36) ve bir birim ihraç malına karşılık sağlanacak ithal malı miktarını veya ihracat fiyatının ithalat fiyatına oranını hesaplamaktadır (Lipsey ve Purvis, 1990, s.447) Ticari sınırlarda değişiklik olması mevcut satın alma güçleri ve bu bağlamda reel gelirleri etkileyecektir.

Dinamik kazançlar, kaynakların dağılımında ve ticari sınırların etki düzeylerinin tersine, kısa vadede kendini göstermemekte, yansıması uzun bir dönem gerektirmektedir. Deneyerek öğrenim, teknolojik inovasyon, rekabet istihbaratı ve yatırımlarda yükselme, iş gücü sahası oluşturma ve bunların uyardığı ölçek ekonomileri benzeri dinamik etkiler iktisadi büyümede ilk elden etkisi olan faktörlerdir (Dent, 1997, s.34).

Dinamik kazançlar, uzun dönemli ticari faydalardan oluşmaktadır. Dış ticaretin bir sonucu olarak, kaynaklar daha etkin bir biçimde kullanılmakta, daha yüksek çıktı seviyeleri ve daha yüksek gelir seviyeleri sağlanmaktadır. Zaman içinde gelirin artması tasarrufları arttırmakta, böylelikle yatırımları artmaktadır. Ekonomi serbestleştikçe, ithal faaliyetleriyle verimliliği yükselten makineler ve teknolojik ürünler satın alınabilmektedir. Akademik araştırmalar, liberal ekonomilerin büyüme hızının diğerlerine nazaran daha yüksek olduğunu göstermiştir. Üretim ölçeğindeki büyüme küresel ticarete dinamik bir başka sonuçtur. Küresel ticaretin gelişmekte olan ülkelere nispi geniş bir pazar için üretmelerine izin vermesi, onları iç pazarın daha büyük işletmelerde üretme talebinden kurtarmaktadır. Dış ticaret rekabetçi bir ortam yaratmaktadır ve yerli şirketler yabancı firmalarla rekabet eder ve verimliliklerini arttırmaktadır. Ticarete serbestlik, pasif işletmelerin geri çekilmesine ve verimliliği daha yüksek işletmelerin pazarda konumlanmasına izin vermektedir. Geçerli verimli kaynakların tekrardan sağlanmasından kaynaklanan statik kazanımlara ek olarak, dış ticaret de ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir ve ekonomilere dinamik kazançlar sunmaktadır (Carbaugh, 2011).

Genelde ekonomik büyümeyle ekonomik gelişme kavramlarının aynı olduğu düşünülmektedir. Ancak bu iki terim birbirlerinden farklıdır. Ekonomik büyüme çoğunlukla, üretim seviyesindeki ve ülkenin kişi başına düşen gelirindeki artışı göstermektedir. Ekonomik gelişme, çıktı dağılımındaki değişiklikleri ve ekonominin yapısını, ekonomik büyümeyle birlikte içermektedir (Nafziger, 2006). Ekonomik gelişme, ölçülmeyen birçok kavramı kapsamaktadır. Gelişmenin aksine, ekonomik büyüme, nicel gelişmeler ile alakalıdır. İktisadi gelişmenin yaşanması için iktisadi genişleme, üretimde artış ve kişi başına GSYH'de yükselme olması gerekmektedir. Ancak yalnızca ekonomik büyüme ekonomik gelişme için yeterli değildir. Büyüyen ekonominin kesinlikle gelişeceğini söylemek güçtür.

İktisadi büyümenin kaynakları, sermaye stoku, işgücü, teknolojik gelişme ve diğer değişkenler şeklinde gruplandırılmaktadır. Söz konusu değişkenlerin ekonomik büyümedeki oranları, ekonominin kalkınma düzeyi açısından farklılık göstermektedir. Büyümenin kaynakları aşağıdaki şekilde gösterilmektedir:

Şekil 1.2. Ekonomik Büyüme Kaynakları

Kaynak: Armstrong ve Taylor (2000)'den akt: Hepkarşı (2013) çalışmasından düzenlenmiştir.

Literatürde ekonomik büyümeyi etkileyen değişkenler dört başlıkta toplanmış, bunlar; sermaye birikimi, istihdam artışı, verimlilik ve teknolojik gelişmeler olarak gruplandırılmıştır (Bulutay, 1995). Buna göre sermaye birikimi kavramı, istihdam artışı, verimlilik ve teknolojik gelişme faktörleri ekonomik büyümede belirleyicidirler (De Long ve Summers, 1992; Levin ve Renelt, 1992).

Sermaye stoku bir diğer ismiyle sermaye birikimi kavramı bir dönemdeki üretim biriminin ürün/ hizmet üretme potansiyelidir (Saygılı vd. 2002). Sermaye stokundaki artış, istihdamdaki artışın en mühim kaynaklarından biri olmasına rağmen, istihdamdaki artış ekonomik büyümeye katkıda bulunmaktadır (Saygılı ve vd. 2002). 1960-1998 dönemini kapsayan bir çalışmada; GSMH'nin sermaye birikimindeki payının ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu bulunmuş, bu bağlamda, sermaye analizi ve işgücünün büyüme analizine dahil edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. (Bond vd., 2004).

Üretimde kullanılan kas kuvvetine veya yaratıcı kuvvete dayalı uğraşların tamamı işgücü değişkenini ortaya çıkarmaktadır. İşgücü değişkeni, nüfus artış hızıyla ilgili iken, işgücü üretkenliği, personelin eğitim düzeyi ve kabiliyet seviyesiyle ilgilidir (Üzümcü, 2002). Nitekim eğitim ve beşeri sermayeye ilişkin yatırımlar, donanımlı işgücünü meydana

getirmektedir. Dolayısıyla bireye verilen destek donanımlı işgücünü, donanımlı iş potansiyeli de teknolojiye bilgiye teşvik etmektedir (Mathur, 1999).

Donanımlı işgücü ve üretkenliği iktisadi büyümede etkisi olan faktörlerin başında gelmektedir. Ekonomik büyümenin sağlanması, üretkenlikteki artışa bağlıdır ve bu artış imalatta yararlanılan girdilerle sağlanmaktadır. Üretimdeki kaynakların, imalat aşamasında yer alan emek faktörünün üretkenliği, insan sermayesi üzerine gerçekleştirilen yatırım kapsamlarıyla arttırılmaktadır. İnsan sermayesi yatırımları, iş gücü potansiyelinin etkinliğini yükselterek ekonomik büyümeyi arttırmaktadır (Gundlach, 1999).

İçsel büyüme teorisinde, insan sermayesi ve dış ticaretin önemli bir ekonomik büyüme kaynağı olduğu düşünülmektedir (Lucas, 1998; Romer, 1994). Teoreme göre, işgücünün kalitesi ve inovatif görüşler önemlidir. Yenilikçi fikirler üretilerek yeni ürün, işlevsel modeller ve akademik buluşlarla ülke ihraç faaliyetlerinde teknoloji temelli ürün miktarının yükseleceği, devletin ihraç rekabet gücünü artıracığı, ihraç faaliyetlerinden sağlanan katma değeri artıracığı ve iktisadi büyümenin artacağı tahmin edilmektedir. Bu sayede ülkenin iktisadi büyüme düzeyinde mühim ölçüde artmaktadır (UNCTAD, 2008).

Nitelikli işgücü düzeyi yükseldikçe inovatif görüşler de çoğalmaktadır. Bu bağlamda gerek firmalar gerekse bireyler somutlaştırma adına patent başvurularına yönelmektedir. Marka patentinin girişimler, ekonomilerin teknolojiye ilişkin kabiliyetlerini ve teknoloji düzeylerini göstermektedir (Saygılı, 2003). Ancak inovatif fikirlerin mülki haklarının korunmaması halinde dışlanamaz olmaktadır. Dışlanamaz olduklarında, işletmeler teknolojik temelli üretimi tercih etmemektedir. Dolayısıyla teknolojik icatlar, patent ve fikri mülkiyet hakkı kanunlarıyla koruma altına alınmalıdır (Tunç, 2008).

Teknolojik gelişmeler iktisadi büyümede etkili olan bir diğer kaynaktır. Üretim değişkenlerinin verimlilikleri yükseltilerek, hammadde arttırılmadan üretim çıktı miktarını yükseltmek ya da mevcut çıktı miktarında kullanılan hammadde miktarını düşürerek gerçekleştirilen süreç verimlilik ya da teknolojik gelişme olarak adlandırılmaktadır. Üretim elemanı ve masrafları değiştirilerek, üretim eğrisini sağa kaydırabilme etkinliği teknolojik gelişim olarak adlandırılabilir. Nihayetinde bu süreç ekonomide büyümede artışla sonuçlanmaktadır (Hepkarşı, 2013).

Teknolojik ilerlemelerin ekonomik büyüme üzerindeki rolü ticari dışa açılma sürecinde ihracata konu malların üretim aşamasında kendini göstermektedir. Teknolojik iyileşme ve

ilerlemelerle ihraç mallarının maliyetleri düşürülerek ve ürün kalitesi yükseltilmekte veya yeni bir ürün geliştirilerek, imalatçı işletmenin ve ekonominin ticarete rekabet gücü yükseltilebilmektedir (Archibugi ve Michie, 1998). Teknolojik ilerleme, yerel Ar-Ge etkinlikleriyle ya da teknolojik mallar ithal edilerek mümkün olabilmektedir (Parente, 1994).

Ekonomik büyümede etkili olan diğer kaynaklar ise girişimcilik ve doğal kaynaklardır. Kişiler üretebilmek için doğadan bazı girdiler almaları sebebiyle, tabii kaynaklar yenilenebilir ve yenilenemez nitelikleriyle üretimi ve ekonomik büyümeyi etkilemektedir (Sachs ve Warner, 1995). Bu nedenle, doğal kaynakların zenginliği, üretimdeki artış ve ekonomik büyümedepozitif açıdan etkisi olduğu bilinmektedir.

Girişimcilik faktörü ise, firma ve toplum yapısında bir reforma sebep olmakta ardından gelişimine devam etmekte böylelikle hem ekonomik büyümeyi ve hem de gelirleri arttırmaktadır. Genelde girişimcilik ve yenilik kavramı aynıymış gibi algılansa da yenilik, değişiklikleri ve gelişmeleri kolaylaştıran bir kavramdır. Küreselleşmeye daha sık rastlanılan inovasyon, pazar için yeni mal ve hizmetlerin geliştirilmesini teşvik etmekte ve gelecekte piyasaya sürülecek olan yeni işletmelere yatırım yapılmasını teşvik etmektedir. Girişimci ise teknolojiden yoğun olarak yararlanan ve hızla büyüyen sektörlere yatırım yaparak ekonomik büyümeye ivme katan mühim bir faktördür.

1.3.2. Ekonomik Büyüme Kavramı İle İlgili Teorik Yaklaşımlar

Ekonomik büyümeye ilişkin teorik yaklaşımlar, ticari açıklığın felsefi temellerini İskoc filozof David Hume (1711–1776)'akadar dayandırmaktadır. Ancak iktisat teorisi baz alındığında süreci Adam Smith (1723–1790) ile başlatmak gerekmektedir. Yine de burada, kronolojik sıra takip edilmiştir. Nitekim Merkantilist yaklaşımda, dış ticaret ve refah konusunda ciddi görüşler hakimdir. Klasik yaklaşım, emek değer teorisine dayalı ticaret teorileri doğrultusunda ticarilanlamda dışa açılmanın ekonomilerin refahını arttıracakını ifade etmiştir. Bubağlamda, Adam Smith (1776), David Ricardo (1817) ve John Stuart Mill (1848) tarafından ortaya atılan teoriler temel düzeyde değerlendirilecektir.

Neo-Klasik yaklaşım doğrultusunda ticarete girme ve ticareten elde edilen kazancın değerlendirilebilmesi için Alfred Marshall (1881), Francis Edgeworth (1896), Wilfredo Pareto (1909), Jacop Viner (1931) ve Hicks ve Allen (1934) incelenebilir. Ticari dışa açıklık teorik anlamda yeni dış ticaret teorileri (Kanal Teorisi, Nitelikli İşgücü Teorisi,

Teknoloji Açığı Teorisi, Ürün Dönemleri Hipotezi, Tercihlerde Benzerlik Hipotezi, Ölçek Ekonomileri Hipotezi, Monopolcü Rekabet Teorisi, Endüstri İçi Ticaret Teorisi, Stratejik Dış Ticaret Teorisi gibi) ekseninde de değerlendirilmektedir.

1.3.2.1. Klasik yaklaşım

Darity ve Davis Klasik İktisat'ın liderlerinden Smith ve Ricardo'nun dış ticaret teorisyenleri değil, dış ticarete spesifik bir değer gösteren büyüme teorisyenleri olduklarını ifade etmektedirler (Darity ve Davis, 2005, s.46).

Klasik Ekonomistler, ekonomilerin etkin büyüme imkanlarına odaklanmışlar ve bu dönemde dış ticaretin ehemmiyeti üzerinde durmuşlardır. Bu teorilerin ortaya atıldığı dönem ve ekonomileri göz önünde tutulduğunda, Klasiklerin çağın gereklerine uygun teorik alt yapıyı kurma çabasında oldukları belirtilmiştir. Dikkat edilirse, bu teoriler, Britanyatopraklarında ve Britanyalı ekonomistlerce geliştirilmiştir. Dönemin İngiltere'si gıda ve ucuz hammadde sağlamak amacıyla, tarım sahalarında etkin gelişmekte olan ekonomiler ile ticaret yapmak mecburiyetindeydi. Bu teoriler, bu tür bir ticaretin her iki ekonomiye de katkı sunacağını ortaya koyarak, kalkınmakta olan ekonomileri ticarete ikna etme ideolojisini ifade etmektedir. Teoriler, kısıtlayıcı varsayımları itibariyle dışsal tutarlılıktan yoksun olmakla birlikte, varsayımları ile uyumlu teorik kurguları itibariyle yüksek içsel tutarlılığa sahiptirler. O nedenle, Klasikler kendilerinden sonraki teorisyenlere de ilham vermişlerdir (Bilman, 2014).

Klasik yaklaşımortalama bir asır ekonomik düşünceye hükmetmiş ve genellikle makroekonomi ve ekonomik büyümeyle ilgilenmiştir. Ekonomik büyüme ve gelişme ile ilgili klasik hareketin ilkeleri aşağıdaki gibidir (Samuels vd., 2003):

- Hükümetin yetkilerinin kısıtlı olması önerilir.
- Piyasaya devamlı müdahil olan hükümet, tabi kanunlar bazında çalışan pazar yapısını kötü etkilerken iktisadi üretkenliği azaltarak büyümeyi azaltmaktadır.
- Halkın refahı iş bölümüyle arttırılabilir.
- Tam düzeyde istidamla ekonomide denge sağlanabilir ve tam rekabet şartları ekonomide hüküm sürmektedir.

İktisat biliminin kurucusu A. Smith (1723-1790), araştırmalarında kazanç, zenginlik ve gelir dağılımlı, kurumsal altyapı ve rekabet yapısı benzeri alanları incelemiş bir Klasik dönem ekonomistidir (Medema ve Samuels, 2004).

Smith'in "Ulusların Zenginliği" kitabının esas teması ekonomik gelişmedir. Bu kitapta, gelir dağılımlı, işbölümü, kurumsal yapının tarihsel süreci, ekonomik gelişmelere ilişkin birçok durum ele alınmıştır (Roncaglia, 2005; Blaug, 1985). Smith kuramında, ekonominin servet yaratma kabiliyeti, onun işbölümüne ve avantajlı konumuna gitmesine bağlı olmaktadır. Ekonominin sağlıklı işleyişi için bireylerin belirli bir görevdeki ve belirli bir üründe firmaların uzmanlaşması gerekmektedir (Roncaglia, 2005; Medema ve ark. 2004).

Smith'e göre, zenginlikte direkt mal tüketiminin veya diğer malları üretmek için mal kullanımının olduğu savunulmaktadır (Medema ve ark. 2004). Bireylerin söz konusu zenginliği elde etmek amacıyla üretkenliğe yöneltmenin pusulası bireylere kazanç sağlamak, başka bir deyişle bireysel menfaatlerini arttırmaktır. Dolayısıyla bireysel menfaat, yerel refahı arttırmak, bireylerin hayat standartlarını arttırmada en mühim yönlendirici kuvvet olmaktadır (Suntum, 2005).

Bir diğer klasik iktisatçı David Ricardo'dur. Ricardo'ya göre ekonominin üretmekte olduğu iki ürününde de düşük maliyet üstünlüğüne sahip olması durumunda söz konusu ekonominin en yoğun üretkenlik farkının olduğu ürünün imalatında, diğer ekonominin ise üretkenliğinin nispi yüksek olduğu ürünün imalatında uzmanlaşması ve küresel ticarete iki ekonominin de artan refahla karşılaşmasını sağlayacaktır. Buteori Mukayeseli Üstünlük şeklinde isimlendirilirken, teori kapsamında serbestlik dış ticarete yaygınlaşmış ve bütün ürün ve devletlerde geçerlilik kazanmıştır (Kazgan, 1993).

Karl Marx (1818-1883), kapitalizmin kitlesel insan maliyetlerine odaklanmış; adaletsiz refah dağılımlı, kötü sağlık ve barınma koşulları, çocuklar ve kadınların işgücünü gündeme getirmiştir (Backhaus, 2012). Karl Marx, Eski Yunan'dan günümüze kadar olan süreci, insan doğası ve toplum kavramlarını ayrıntılandıran tamamen eksiksiz ve düşünceli bir yaklaşımla formüle etmiştir (Hunt ve Lautzenheiser, 2011). Klasik iktisatçılardan miras kalan Karl Marx'ın, klasik iktisatçılar üzerine pek çok eleştirel görüşü söz konusudur. Bunlar (Screpanti ve Zamagni, 2005);

- Klasik iktisatçılar sermaye ve kârın sosyal temellerini açıklayamamışlardır.

- Klasik iktisatçı görüşlerce kapitalizm kapsamı, nitelikleri, toplumsal ve teknolojik yapıların net şekilde kavranamamıştır.
- Karl Marx'a göre kapitalist üretimde temelde sömürgeciliğin varlığı ve bunun klasik iktisatçılarca tanınmaması, klasik iktisatçıları üretim bağlarından ziyade değişiklik düzeylerini de değerlendirmeye yöneltmiştir.

Keynes, klasik hareketin bütün makroekonomik faktörlerini görmezden gelmektedir. Bunlardan ziyade, analizinin ana başlangıç hususlarını meydana getiren bir dizi bağımsız değişken önermektedir (Sheehan, 2009):

- Tüketim eğilimi
- Sermayelerin ileriki zaman dilimindeki kazançlarına ilişkin ruhsal öngörüler
- Kamunun likidite seçimi
- Para arzı
- Toplam arz
- Ücret Düzeyi

Keynes kuramı kapsamında bu faktörler, kümülatif tüketme ve yatırım harcamalarını ve bu bağlamda devletlerin iktisadi zenginliğini tespit etmeyi sağlamaktadır (Sheehan, 2009).

İkinci Dünya savaşı ardından Keynesyen politikalar, pek çok -kapitalist olanlarında- ülkede 1970'lere dek aralıksız ve verimli olarak uygulanmıştır. Dönemin sonrasında, iktisadi gelişim alan yazınında dört mühim gelişme belirtilmiştir (Todaro vd., 2012):

- Büyüme Modelinin Doğrusal Aşamaları
- Yapısal Değişim Modelleri ve Teorileri
- Uluslararası Bağımlılık Teorisi
- Neo-Klasik Karşı Devrim

Ekonominin yeni alanyazınında ise Klasik ve Neo-Klasik iktisatçılar, Keynes eleştirilerine göre öncesinde ve sonrasında şeklinde ayrıştırılmaktadırlar. Dönemlerin

ayrıştırılması makroekonomik değişkenlerindeki benzersizlikler üzerinde oturtulmuştur (Birol ve Gencer, 2014).

1.3.2.2. Neo Klasik büyüme yaklaşımı

Emek değer teorisine dayanan klasik iktisatçıların düşünceleri, sosyalist iktisatçıları onlara karşı kullanma yaklaşımı yeni bir değer teorisi aranmasına sebep olmuştur. Bir başka deyişle, değerın üretim faktörlerinden biri olan emeğin miktarına ve / veya verimliliğine bağlanması, üretilen ürünün üretim faktörleri arasında paylaşım sorununa neden olmuştur. Bu eleştirinin aşılması adına değer, Marshall liderliğindeki Neo-klasik ekonomistler tarafından marjinal faydaya bağlanmıştır (Acar, 2000).

Neoklasik büyüme teorisi; tasarruf, yatırım ve ekonomik büyümenin nüfus artışına ve teknolojik değişime nasıl tepki verdiğini açıklamaktadır. Bu teori, ABD'li Solow ve Avusturyalı Swon tarafından 1956'da birbirlerinden bağımsız şekilde geliştirilmiştir (Parasız, 2003).

Neoklasik büyüme modelinin en ünlü temsilcisi 1956 tarihli “İktisadi Büyüme Teorisine Bir Katkı” ile 1957 yılında “Teknik Değişim ve Bütüncül Üretim Fonksiyonu” adlı eserleriyle R.M. Solow'dur. Diğer bir önemli temsilcisi ise 1972 yılında iktisat Nobel ödülü kazanan Kenneth J. Arrow'dur. Arrow 1962 yılında yayımladığı “Yaparak Öğrenmenin Ekonomik Çıkarımları” adlı makalesinde ekonomi alanyazınında mühim bir konumu olan “Yaparak Öğrenme” teriminin sahibi önemli ekonomistlerdendir (Erdoğan ve Canbay, 2016).

Neo-Klasik büyüme modelleri, tam istihdama ulaşmak için gereken dinamik koşulları araştıran Cobb-Douglas tipi üretim fonksiyonunun yardımıyla, uzun vadeli istikrarlı büyüme hızının dış teknolojik gelişmeler tarafından belirleneceği ve sıfır olamayacağı sonucuna varmıştır. Teknolojik gelişme rastgele bilimsel keşiflere ve yeniliklere dayanmaktadır. Ek olarak, uzun vadede tam istihdamın sürdürülmesi, modelin dışında kalan tasarruf oranı ve nüfus (ve işgücü) büyüme oranları ile de belirlenmektedir (Şiriner ve Doğru, 2005).

Hem Solow'a hem de Neo-Klasik büyüme modellerine göre, uzun vadeli istikrarlı büyüme hızı sıfıra yaklaştığına ve ülkelerin uzun vadeli reel büyüme oranlarını yakınlştıracağına ilişkin tezler henüz kesinlik kazanmasa da teknolojik seviyeler bu durumda önem arz etmektedir (Jones, 2001). Başka bir deyişle, üretim teknolojilerinin tüm ülkelerde

aynı olduğu varsayıldığında Neo-Klasik büyüme modelinin sorunları üç başlıkta incelenebilir(Mankiw, 1995'den akt: Şiriner ve Doğru, 2005):

- Uluslararası farklılıkların önemi: Gelişmemiş ve gelişmekte olan ekonomiler az bulunan beşeri ve fiziki sermaye stoklarına sahip gelişmiş ülkelere yetişememektedirler. Ülkelerin faktör ekipmanı; modelin öngördüğünün aksine, sermayenin marjinal verimliliği de farklılaşmaktadır.
- Yakınsama oranı: Modele göre, fakir ülkelerin sermaye stoku küçük olduğu için, marjinal sermaye geri dönüşü daha yüksek olacak ve fakir ülkeler daha kısa sürede durgunluğa ulaşacak. Bununla birlikte, yapılan araştırmalar yakınsama ile aynı düzeyde gelişme gösteren toplumlarda yoksul ülkelerdeki zenginler ile yoksullar arasında gelir farkının ortaya çıkabileceğini göstermiştir.
- Getiri oranı: Modele göre, fakir ülkelerin sermaye stoku küçük olduğu için, marjinal sermaye geri dönüşü daha yüksek olacak ve fakir ülkeler daha kısa sürede durgunluğa ulaşacak. Bununla birlikte, yapılan araştırmalar yakınsama ile aynı düzeyde gelişme gösteren toplumlarda yoksul ülkelerdeki zenginler ile yoksullar arasında gelir farkının ortaya çıkabileceğini göstermiştir.

Neoklasik itisatçılarından bir diğeri ise Solow büyüme teorisidir. Solow, öncü çalışmaları ile ekonomik büyüme ve gelişme literatürüne katkıda bulunduktan sonra, büyüme kavramı dinamik bir süreç kazanmış; ülkeler arasındaki büyüme farklılıkları incelenmeye başlanmıştır (Mankiw, 2008).

Solow' un ekonomik büyüme modeli; tasarruf, nüfus artışı ve teknolojik ilerlemenin ekonomik çıktı düzeyini ve büyümeyi nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır (Mankiw, 2008). Standart Neo-Klasik Solow büyüme modeli, şu şekilde tanımlanmıştır:

- $Y = F(K, AL)$
- $Y AL = F(K AL, AL AL)$
- $y = f(k)$

1. denklemde, Y çıktı seviyesi, K sermaye stoku, L işgücü ve A teknolojik gelişmedir. Buna göre, çıktı artışı sermayeye (nicelik), emeğe (nicelik ve nitelik) ve teknolojik gelişime bağlıdır (Todaro ve diğerleri, 2012). Denklem 3'te y işçi başına çıktıyı, k işçi başına sermaye

stokunu temsil eder. Buna göre, her yıl t başına işçi başına çıktı, her yıl t başına işçi başına düşen sermaye stokuna bağlıdır (Abel vd., 2008).

Üretim fonksiyonu soldan sağa doğru yukarı yönde eğimlidir. Bu, işçi başına sermaye stoku ne kadar yüksek olursa, işçi başına çıktı seviyesi o kadar yüksek demektir. Bununla birlikte, sermayenin üretkenliğinin azalması nedeniyle, işçi başına sermaye stokunun işçi başına üretim üzerindeki etkisi zamanla nispeten azalmaktadır. Solow'un modelinde ise, uzun vadeli verimlilik ortadan kalktıkça ekonomi durgunlaşmaktadır. Durgun bir ekonomide, işçi başına üretim, tüketim ve sermaye stoku sabittir ve zamanla değişmez (Abel vd., 2008). Solow'un büyüme modeli, soyutlama, basitlik ve varsayımlarla birlikte, daha sonra geliştirilecek birçok model için ana referans noktası olmuştur. Neo-klasik büyüme yaklaşımının yansıması Neo-klasik karşı büyüme yaklaşımı, serbest piyasa ekonomisi faaliyetlerinin yayılması üzerinde popülerlik kazanmıştır.

Teknolojik gelişimde bilginin önemini sürekli dile getiren Solow büyüme kuramına göre teknolojik gelişme, öğrenme sürecinin tüm ekonomide sermaye üretim kavramına dayanmaktadır. Bilginin önemini sürekli vurgulayan Arrow (1962), firmaların faaliyetlerinden elde edilecek getirinin bilginin geri dönüşünden daha az önemli olduğunu söylemektedir. Arrow'a göre, halkın eğitimini hızlandırmak için eğitim-araştırma kurumları kurulmalıdır. Bununla birlikte, Arrow'a göre, basit bir ürünün üretimi sırasında bilgi edinimi sağlanabilmektedir. Kısacası, Arrow iş tecrübesiyle bilgi ve öğrenmenin kazanılabileceğini ve teknolojik gelişimin bu anlamda üretim süreçlerine dahil edilebileceğini vurgulamaktadır (Erdoğan ve Canbay, 2016).

Neoklasik ekonomik görünüme katkıda bulunan ekonomistler, birçok Klasik İktisat varsayımını sürdürmüş ve son derece soyut ve evrensel ekonomik yasalar elde etmeye çalışmışlardır. Öte yandan, Neo-klasik ekonomik analizde geometri ve matematik kullanarak ekonomik değişkenler arasındaki sebep-sonuç ilişkisini araştırmışlardır. Neo-klasik akımın temsilcileri, tıpkı Klasikler gibi dış ticaret fikirlerinde liberaldirler. Başka bir deyişle, dış ticaret yapmayı savunmuş ve bunun dış ticarete katılan ekonomilerin refah durumunu artıracaklarını belirtmişlerdir. Dış ticaretten elde edilen getiriye netleştirmek için farklı analiz araçları geliştirmişlerdir. İlk olarak, teklif eğrileri Marshall tarafından geliştirilmiştir. Teklif eğrileri analizi Subjektif Reel Maliyet Teorisi'ne dayanmaktadır. Yaklaşım temelinde, gerçek (emek ve sermayenin değeri) ve öznel unsurlar (fayda) birlikte malların değerini belirlemektedir. Bu doğrultuda, her ekonominin ihraç ettiği malları sembolize eden mal

balyası kavramı ifade edilmiştir. Mal balyaları, imalat içeriği farklı olsa bile, içerdiği emek ve sermaye maliyeti eşdeğer olan ihraç edilen mallardır. Bu kavramsal ve teorik yaklaşım doğrultusunda, azalan marjinal fayda kanununa göre, ülkenin ihracatı arttıkça, ekonomideki ihracat balyası miktarı azalacak ve marjinal fayda artacaktır. Ayrıca, ithalatı yapan ülke bu balyaların ithalatını sürdürdükçe, balyaların miktarı artacağından marjinal faydaları azalacaktır. Bu nedenle ekonomilerin karşılıklı talepleri bir noktada birleşecektir. Bu da denge ticaret sınırını göstermektedir (Bilman, 2014).

Neo Klasik İktisatçılar, kapitalizmi büyüme hızı ve verimlilik bakımından üstünlüğü ile haklı göstermeye çalışmaktadır (Backhaus, 2012).

Neoklasikler bünyesinde yer alan bir diğer kuram ise, Heckscher (1919) ve Ohlin (1933) tarafından geliştirilen Heckscher-Ohlin Teoremi'dir. Bu teoremden, ekonomilerdeki maliyet farklılıkları, klasik olanların aksine, verileri kabul etmek yerine bu maliyet farklarının kaynağına odaklanmaktadır ve bu fark, ekonomilerin farklı faktör donanımlarına sahip olmaları ile ilgilidir. Bu nedenle, yaklaşım "Faktör Donanım/Donatımı Teorisi" olarak bilinmektedir. Teori kapsamında birçok kısıtlayıcı varsayım barındırmasına rağmen, yeni dış ticaret teorilerinde maliyet farklılıklarının nedenlerinin incelemesi gerektiğini savunması bakımından önemlidir. Teorinin öncül varsayımları şöyledir (Bilman, 2014):

- Ekonomilerin faktör donatımı ile malların faktör yoğunlukları birbirinden ayrı olmaktadır. Diğer bir ifadeyle bazı ekonomiler sermaye bakımından; bazı ekonomiler ise emek bakımından zengindir. Ayrıca bazı mallarda emek yoğun iken bazı mallarda sermaye yoğundur.
- Malların üretim fonksiyonları bütün ekonomilerde aynıdır. Başka bir deyişle, bir malda emek yoğun ise her iki ekonomide de mal, emek yoğun imal edilmektedir.
- İmalatta ölçeğe göre sabit verimlerden bahsedilebilmektedir.
- Ekonomilerin talep şartları benzerdir. Bu öngörü, dış ticaretin talep kaynaklı farklılık gösterme durumunun olmayacağını ifade etmektedir.

Özetle, yaklaşım temelinde, bir ekonomi hangi faktör yönünden zenginise o faktörün yoğun olarak kullanıldığı malın imalatında ihtisaslaşacaktır. Ticaretlerini dışa açan ülkeler, ülke içinde yüksek maliyet ile üretecekleri bir malı dış ülkeden daha ucuza üstelik kendi ihraç

ürünleri karşılığında ithal edecekler ve sonucunda ülke refahlarını arttıracaklardır.(Bilman, 2014)

1980'lerde birçok gelişmiş ülke (ABD, Kanada, Batı Avrupa, Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi yüksek gelirli OECD ülkeleri) serbest piyasa ekonomisini ana ekonomik politika olarak kabul etmiştir. Bu perspektif ekonomik literatürde Neo-Klasik karşı devrim olarak adlandırılmaktadır. Neoklasik karşı devrim, piyasaları kendi faaliyetlerine bırakarak etkin bir şekilde çalışabileceğini temelde savunmaktadır. Buna göre serbest ticaret ve artan ithalat, fiyatlar üzerindeki devlet kontrolünü kaldırarak, yabancı yatırımları çekmeyi hedeflemektedir (Skinner, 2011). Neo-Klasik karşı-devrim teorisinin üç ana faktörü bulunmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibidir:

Serbest Piyasa Yaklaşımı: Yaklaşım, piyasanın ancak devlet müdahalesi olmadan etkin şekilde çalışacağını savunmaktadır. Ürün piyasası yeni yatırımlar için en iyi teşvik olmasına rağmen, işgücü piyasası yeni endüstrinin emek ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Tam rekabet koşullarının sağlandığı bu durumda, devlet müdahalesi verimliliği engellemektedir(Velu, 2007).

Kamu Tercihi Teorisi: Politik ekonomi olarak da bilinen kamu tercihi teorisi, ekonomik teoriden siyasete ve kamu sektörüne aldığı araçları ve yöntemleri uygulamaktadır. İktisat teorisinden farklı görünse de, çok farklı bir yapıya sahip değildir. Aksine, ekonomik teoriyi açıklamanın bir uzantısıdır (Tollison, 1985; Buchanan ve Tollison, 2009). Kamu tercihi teorisine göre, devlet bir nevi hayır kurumu değildir. Aksine, hükümetin gücünü ve otoritesini kullanan ve kendi kişisel çıkarlarını düşünen birkaç politikacı ve devlet adamı tarafından kurulan bir tür organizasyondur (Moreira ve Crespo, 2012). Bu nedenle, devletin müdahaleye uğradığı ve korumacı davrandığı bir ekonomide, rant ve yolsuzluk arayışı ortaya çıkmaktadır (Krueger, 1990).

Piyasa Yanlısı Yaklaşımı: Bu yaklaşım 1990'ların başında, devletin ekonomideki rolünü yeniden inceleyen Dünya Bankası ekonomistleri tarafından getirilmiştir. Bu yaklaşıma göre, gelişmekte olan ülkelerin ürün ve faktör pazarlarında bazı sorunlar bulunmaktadır. Devlet bu eksiklikleri gidermede ve pazarları yeniden etkinleştirmede kritik bir role sahiptir. Bu rollerden bazıları şunlardır: fiziksel ve sosyal altyapı yatırımları, sağlık tesisleri, eğitim kurumları ve özel şirketler için uygun koşulların sunulması olarak açıklanabilmektedir (Todaro ve diğerleri, 2012).

1.3.2.3. İçsel büyüme yaklaşımı

Neo-Klasik büyüme modelinin tersi yönde bu model, büyümenin dış faktörler (teknolojik gelişme, emek büyümesi) tarafından değil, iç faktörler tarafından belirlendiğini savunmaktadır. Dolayısıyla, iç büyüme teorisyenleri ülkelerin büyüme oranları arasında bir farklılık olmadığını ve sermayenin azalan verime tabi olmadığını savunmaktadırlar (Thirlwall, 2002).

İçsel büyüme teorisyenleri, sermaye içerisinde azalan verimliliği kabul etmezlerken; yatırımların arttırılmasıyla büyümenin hızlandırılacağını savunmaktadırlar. Bu faktörlerden ilki insan sermayesidir. Buna göre, ülkeler zenginleştikçe, kaynaklarının daha büyük birbölümünü eğitim, sağlık ve mesleki eğitime adayacaklar ve insanlara yatırım artacak, böylece verimlilik artacaktır. İkincisi, araştırma ve geliştirmedir. Büyüyen bir ekonomide, şirketler araştırma ve geliştirme faaliyetleri için teşvik alacaktır. Bu, şirketlerin yeni üretim teknikleri ve ürünleri geliştirmelerini ve üretkenliği arttırmalarını sağlayacağı düşünülmektedir. (Abel vd., 2008).

İçsel büyüme teorisyenlerinden biri olan Paul Romer, iç büyüme modellerinin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Romer'in ekonomik büyüme modeli iki esas önermeye dayanmaktadır:

- Romer'in modeli, Solow'un modeli gibi, ekonomik büyümede teknolojik gelişmeyi en önemli sermaye birikimi kaynağı olarak görmektedir. Ancak, Solow'un modelinden farklı olarak, teknolojik gelişme dış değil, içsel olarak kabul edilmektedir (Romer 1990).
- Romer'e göre, eğer bir firma veya endüstri üretim teknolojisi hakkında bilgi edinir ve bu bilgiyi diğer firmalara aktarırsa, diğer firmalar ve genel ekonomi için sözde pozitif dışsallık yaratılmış olmaktadır (Greenhalgh ve Rogers, 2010).

Bahsi geçen bilgilerin üretilmesi için maliyette (sabit maliyet) meydana gelen artışları firma veya sanayi, satışlarından elde edeceği gelirle karşılamaktadır. (Romer 1990). Bu noktada firmanın üretim fonksiyonu ekonominin üretim fonksiyonundan farklıdır (Greenhalgh ve diğerleri, 2010). Çünkü Romer'in modelinde, bilgi üretimi için maliyet oluşturan firmalar için sürekli bir ölçek dönüşü bulunurken, pozitif dışsallıklar sağlayan genel ekonomi için ölçeğe artan bir dönüş vardır (İckes, 1996). Öte yandan, Robert Lucas, içsel

büyüme modelleri arasında insan sermayesine odaklanan teorisyen olarak bilinmektedir. Sermayeyi fiziksel ve beşeri sermayeye ayıran Lucas, insan sermayesinin ekonomik büyüme üzerinde gözlenemez bir etkisi olduğunu savunmaktadır (Lucas, 1988). Dolayısıyla, beşeri sermaye birikimini en önemli büyüme kaynağı olarak görmekte ve beşeri sermaye birikiminde farklılık gösteren ülkeler arasındaki büyüme farklılıklarını açıklamaya çalışmaktadır. (Aghion ve Howitt, 2005).

Nihayetinde, içsel büyüme teorisyenleri, büyümede ülkeler arasındaki farklılıkları açıklamak için beşeri sermaye ve teknolojik gelişme gibi bir dizi faktörü kullanmışlar ve bunu gözlemler yoluyla doğrulamayı başarmışlardır.

Myrdal'ın teorisinde, eğer geliştirmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerin büyümesinden kaynaklanan yeniliklerden faydalanabilirlerse gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkeler arasında yakınlaşma olabileceğinden bahsedilmektedir. Ancak Myrdal bu yakınsama konusunda çok karamsardır (Dawkins, 2003; Fujita 2004). Myrdal'a göre, Hindistan ve Endonezya gibi ülkelerde, geleneksel güç yapısı ekonomik değişimi önlemektedir. Bu nedenle, bu ülkelerde, hükümetlerin kalkınma planlarını harekete geçirmeleri gerekmektedir. Bu bakımdan, Myrdal, ekonomik planlama lehine bir iktisatçıdır (Lankester, 2004).

Bugün, yüksek vasıflı kişilerin, geliştirmekte olan ülkelere, daha yüksek ücrete sahip, çok sayıda yüksek vasıflı bireyleri olan gelişmiş ülkelere göç ettiği görülmektedir. Beyin göçü olarak tanımlanan bu fenomen, gelişmiş ülkelerde yüksek vasıflı bireylerin birlikte çalışmasını ve gelişmiş ülkelerde daha yüksek çıktı seviyeleri elde etmesini sağlamaktadır. Ayrıca, gelişmiş ülkeler uzmanlık gerektiren mallar üretirken, yüksek verimlilik ve büyük firmalara sahipken, geliştirmekte olan ülkeler daha basit mallar üretmekte, düşük verimlilik ve küçük firmalara sahiptirler(Nafziger, 2006).

Alanyazında, Britanya, Almanya ve Rusya' nın 19. yy'daki yaşantısından hareketle, teknolojik anlamda geri kalmışlık bir avantaj olduğu belirtilmektedir (Ceylan, 2010; Erbay ve Özden, 2013). Bu bağlamda endüstrileşmenin liderleri üç ayırt edici kurum aşağıdaki gibidir:

- Sanayi Devrimi'ni başlatan Britanya'da biriken özel kapitalistlerin zenginliği sanayileşmenin gerçekleşmesinde önemli rol oynamıştır.
- Kısmen az gelişmiş olan Almanya'da, evrensel bankaların organizasyonu, özel sektör ve sanayileşmenin finansmanı üzerinde büyük etkisi olmuştur.

- Son derece az gelişmiş Rusya ülkesinde, hükümet doğrudan piyasalara müdahale etmiş, finansal kaynakları harekete geçirmiş ve yeni sanayilerin yaratılmasına katkıda bulunmuştur (Shin, 2002).

Gerschenkron'a göre, geç gelişmeye başlayan ülke, ondan önce gelişmeye başlayan ülkeden farklı bir yol izlemektedir. Bu farklılaşma, ülkelerin farklı kurumsal yapılara sahip olmalarından ve dolayısıyla farklı üretim yapılarını kabullenmelerinden kaynaklanmaktadır (Escosura, 2005). Misal, savaş ardından, dönemin koşullarına göre uygun kurumlar, yapılan düzenlemelerden sonra bugünün koşullarına uyarlanmakta ve farklılaşma meydana gelmektedir (Mathews, 2006).

1.3.3. Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Ticari dışa açıklık ve büyüme ilişkisi ihracata yönelik alanyazında toplam gelir bünyesindeki ihracat payı olarak ifade edilmiştir (Squalli ve Wilson, 2006). Literatürde ticari dışa açıklık genelde formülize olarak tanımlanmış ve Alcalá ve Ciccone (2004) ise küresel ticaretin bir kriteri olarak nominal ithal ve ihracat toplamının nominal GSYİH'ya oranı şeklinde açıklamıştır.

Saçık (2009) ise, ticari dışa açıklığı bir kriter olarak görmüştür. Buna göre artan küreselleşme faaliyetleri nihayetinde bir ekonominin diğer ekonomilerle kıyasında izlenen stratejiler ve uyum düzeyi, içsellik ve dışsallık ile ekonomi politikalarının kullanım oranını gösteren bir ölçüt olmuştur. Serbestleşmenin ticari sahalardaki sonuçlarından ticari açıklık, ülkelerin karşılıklı olarak yürüttükleri ticari faaliyetlerinde uyguladıkları serbest veya kapalı stratejilerin bir ibaresidir.

Yanıkaya (2003), ticari açıklık kriterlerini beş gruba ayırmış, kriterleri ise şu şekilde ifade etmiştir:

- Ticaret payları,
- Ortalama tarife oranları,
- İhracat vergileri,
- Tarife-dışı engellerden oluşan ticari engeller,
- İkili ticaret anlaşmaları, karaborsa primi ve

- Döviz kuru hareketleri (Yanikkaya, 2003: 60-65).

Yanikkaya (2003, s.58)'e göre ticari kısıtlar ve büyüme ilişkisi pozitif şekilde ilerlemektedir. Rruka (2004, s.60) ticari dışa açıklığın büyüme üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu ticari sahalardaki engelleri de minimize ettiğini ifade etmiştir.

Ticaret ve büyüme ilişkisi için gerçekleştirilen çalışmalar, ihracat-büyüme ilişkisinden, ticari dışa açıklık ve büyüme ilişkisine doğru ilerleme göstermektedir. Ticari dışa açıklık, pek çok değişken ile ilişkilendirilen ve geniş bir kavram olmakla birlikte, ticaret ve büyümeyle ilgili bilimsel çalışmalarda sıklıkla kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. “Serbest ticaret mi, korumacılık mı?” sorunsalının temel oluşturduğu çalışmalarda da çeşitli ticari açıklık ölçütleri ele alınarak ticari dışa açıklığın büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu çalışmalarda, ticari dışa açıklığın büyüme üzerinde olumlu etkileri olduğu kanısı sıklıkla rastlanılan sonuç olmakla beraber, korumacılığın da ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkileri olduğuna dair çalışmalarla da karşılaşılmaktadır. Küreselleşme süreci, sadece liberalizasyonu getirmemiş, bununla birlikte, farklı yeni korumacılık önlemlerinin de doğmasına neden olmuştur. Bu durum, özellikle gelişmiş ülkeleri, DTÖ ilkeleri dışına çıkmadan korumacılık politikaları uygulamaya yöneltmiştir (Saçık, 2009, s.544-545).

Ticari dışa açıklık, küreselleşme sürecinin hız kazanmaya başlamasıyla birlikte bir ülkenin diğer ülkelerle hangi düzeyde uyumlu politikalar takip ettiği, içe ya da dışa dönük ekonomi politikalarından hangisini daha fazla uyguladığını ölçmek için kullanılan bir ölçüttür. Ticari serbestleşmenin sonucu olan ticari açıklık, bir ülkenin öteki ülkeler ile yaptığı ticari ilişkilerde ne derece serbest ya da katı politikalar uyguladığının göstergesidir (Saçık, 2009, s.280).

Ticaretin genişlemesi son dönemde çok fazla incelenmesine karşın, ticaret açığının rolü büyük ölçüde arka planda kalmıştır. Çünkü ihracat ve ithalat hareketleri yalnızca ticaribelirleyicilerindeğil aynı zamanda ticari etkileri açısından da farklılık göstermektedir. Ticaret açıklığını (ithalat + ihracat) kilit bir değişken olarak kullanan birçok analist ticari dışa açıklığı bir bütün olarak ele almaktadır (Moon,2000). Diğer yandan ticari açıklık kavramının geçmişi çok eski tarihlere uzanmaktadır. Klasik tüccarların “hazine” edinme takıntısını “mal korkusu” olarak tanımlayan Heckscher (1934) gibi liberal tercümanların açıkladığı ticari dışa açıklıkta ihracat fazlası arzusunu inkar edilemez bir merkezi ticari kaygıya dönüştüğü belirtilmiştir (Viner, 1948; Moon, 2000). 17. yüzyılın

Alman tüccarları arasında en ünlüsü olan Johann Joachim Becher, “tüccarlık kuralları ve faaliyetlerinde, başkalarına mal satmanın her zaman diğerlerinden mal satın almaktan daha iyi olduğunu, çünkü ilkinin belirli bir avantaj getirdiğini ve ikincisinin ise kaçınılmaz zarar verdiğini ifade etmiştir. Keynes, Thomas Mun'un, (1628) görüşüne atıfta bulunarak her yıl yabancılardan daha fazla satmak için onların tükettiğinden daha fazla satış yapma kuralına uyulmasının gerekliliği veticaret fazlası üzerine vurgu yapmıştır (Keynes 1933'den akt: Moon, 2000).

Öte yandan, küreselleşme sürecinde, özellikle 1960 ve 1970'li tarihlerden bu yana, dış ticaret ekonomilerinin ticaret dışı ekonomilere kıyasla yüksek büyüme performansı, birçok gelişmekte olan ülkenin 1980'lerde dış ticaret büyüme stratejisini benimsemelerine neden olmuştur. Bu bağlamda, birçok dünya ekonomisi ticari açıklıkla birlikte finansal dışa açılıma da yönelmiştir (Yapraklı, 2007, s.70).

Dış ticaret açığının ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkisi olduğuna dair görüşlerde bulunmaktadır. Bunlardan; Singer (1950) ve Prebisch (1950), ticaret koşullarının uzun vadede tarım ürünleri ihraç eden gelişmekte olan ülkelere yöneleceğini ve böylece ticaretin dışa açılmasının gelişmekte olan ülkelerde büyümeyi artıracakını belirtmiştir. Ayrıca ticaretin dışa açılmasının ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği görüşünün nedenlerinden bazıları; özellikle genç endüstrilerin kurulmasının ya da gelişmesinin kısıtlanması, gelişmekte olan ülkelerin kalifiye işgücü ve teknolojik gelişme düzeyindeki farklılıklar sebebiyle, gelişmiş ülkelere bağımlı hale gelmesive dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerdeki ödemeler dengesinin bozulacağı ön görülmektedir(Sandalcılar-Yalman 2012, s.51).

1.3.4. Finansal Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Gelişmekte olan ve gelişmiş ekonomiler, finansal sistemlerinde dışa açılma için birçok reform gerçekleştirmişler. Bu reformların en önemlileri; faiz oranlarının serbestleştirilmesi, kredi tavanlarının kaldırılması, bankaların Merkez Bankası'nda tutmaları gereken mevduat rezervi gereksinimlerinin azaltılması veya tamamen kaldırılması, bankacılık sektörünün yerli ve yabancılara açılması ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi olarak sıralanabilir (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002).

Finansal dışa açılma faaliyetlerine önem verilmesinde, ekonomilerde kaynak tahsisatının etkinliğinin bozulması ve hedeflenen büyüme oranlarına ulaşılamaması etkili

olmuştur. Faiz oranlarındaki serbestlik ekonomideki tasarrufları çoğaltmakta ve insanlar gelirlerinin çoğunu finansal varlık olarak saklamaya başlamışlardır. Yatırım talebi, faiz oranları arttıkça hafifçe azalsa da, etkin yatırımlar harekete geçerek büyüme oranına katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda, serbestleşmenin bir sonucu olarak, tasarruf sorunlarından muzdarip gelişmekte olan ülkeler, gelişmeleri için gerekli kaynaklara sahipler ve yatırımları finanse etmek için iç ve dış kredi bulma olasılığı artmaktadır. 1980-1990 arasında birçok ülkede finansal serbestleşme politikaları uygulanmış ve bu durum birçok ülkede olumsuz krizlere neden olmuştur (Kıran ve Güriş, 2011).

Büyümedeki finansal açıklık etkisi, teorik olarak McKinnon (1973) ve Shaw (1973) tarafından geliştirilen McKinnon-Shaw hipoteziyle desteklenmiştir. Hipoteze göre, gelişmekte olan ülkelerde finansal sektöre açılan aşırı finansal araçların tasarruf ve yatırımları arttırdığı ve bunun ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği tartışılmaktadır. McKinnon-Shaw yaklaşımı, sermayenin nispeten bol fakat düşük gelirli ülkelerden, kıt ve oldukça verimli ülkelere kayması ve sermaye hareketleriyle ilgili kısıtlamaları kaldırmasıyla finansal derinliğin artacağını iddia eden borç verilebilir fonlar teorisine dayanmaktadır. Böylece hem ülkeler arasında faiz oranlarının eşitlenmesi hem de yurt içi tasarruflardaki artış büyüme için kaynak sağlayacağı düşünülmektedir. Bir başka deyişle, finansal serbestleşme sonucunda ülkeye giren yabancı tasarruflar, gelişmekte olan ülkelerin tasarruf oranlarını arttırmakta, yatırım, üretim ve ihracat hacmini arttırmakta, böylece milli geliri arttırmaktadır (Atamtürk, 2007).

Levine ve Renelt (1992), finansal göstergelere ilişkin tahminlerin, bilgi setinde daha fazla değişkenleri ekledikten sonra hala sağlam olup olmadıklarını tespit etmek için duyarlılık analizi yapmışlardır. Yatırım verimliliğini ve yatırım kanallarının hacmini temsil etmek için çok çeşitli finansal ve ekonomik göstergeler sağlamışlardır. 1960-1989 döneminde 77 gelişmekte olan ülke örneğinde finansal ve ekonomik göstergelerin her biri için temel bir denklem tahmin etmişlerdir. Ortalama olarak, finansal göstergelerin her birinin oldukça önemli olduğunu ve kişi başına düşen GSYH büyümesi ile pozitif ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Özellikle hızlı yetiştiriciler olarak kategorize edilmiş ülkelerin finansal göstergelerinde daha yüksek büyüme gösterdiğini bulmuşlardır.

Finansal gelişme ve dışa açıklık politikaları, üretim sürecinde verimsizliği azaltmaktadır ve ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Bu argüman, ticaret açıklığına ve finansal politikalara sahip ülkelerdeki büyüme oranlarının, kısıtlayıcı finansal

ve ticari politikalara sahip olanlardan daha iyi performans göstermesi nedeniyle güçlenmektedir (Darrat, 1999; Gregorio ve Guidotti, 1995; Levine, 1997).

Goldsmith (1969), büyüme ile finansal gelişme göstergeleri arasındaki pozitif ilişkiyi belgeleyen ilk kişidir. Basitçe Goldsmith'in belirttiği gibi, bir ekonominin finansal yapısı “ekonomik büyümeyi hızlandırır ve ekonomik performansı, fonların en iyi kullanıcılara, fonların en yüksek sosyal getiriyi sağlayacağı yere transferini kolaylaştıracak şekilde geliştirir” .

Kul ve Khan (1999), çok değişkenli Vektör Otomatik Regresyon (MVAR) çerçevesinde eşbütünleşme testleri ile finans ve büyüme ilişkisinin zaman serisi testlerini gerçekleştirmiştir. Uzun vadeli finansal aracılık ve büyüme bağlarının, numunenin bütün ülkeleri için iki yönlü bir nedensellik olduğunu öne sürdüler. Bu sonuçlar, bu nedensellik ve daha yüksek boyutlu sistemin test edilmesinde yeni yaklaşım ve yöntemlerin kullanılmasıyla muhasebeleştirilmiştir.

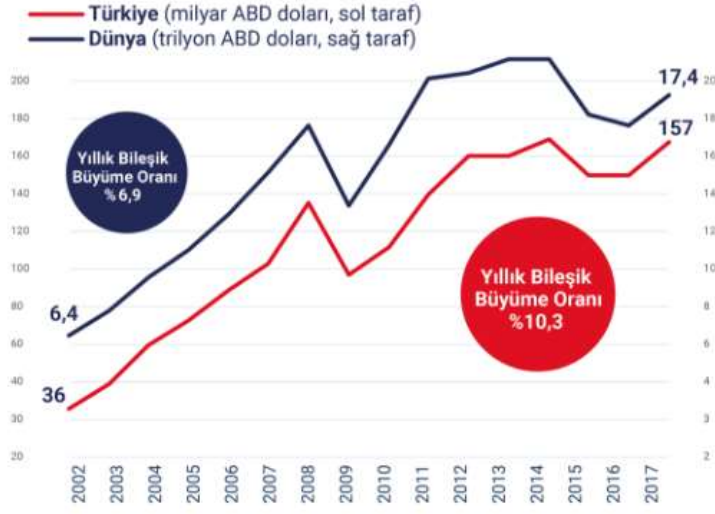
1.4. Ticari ve Finansal Dışa Açıklığın Makro Ekonomik Göstergelerle Analizi

Ülkelerin iktisadi yapılarının değerlendirilmesinde ekonomik yapıyı şekillendiren pek çok tetikleyici faktör söz konusudur. Genel anlamda ülkelerin ekonomik yapıları, kalkınma düzeyleri, işsizlik oranları, faiz oranları, döviz kurları veya verimlilik seviyeleri benzeri makro ekonomik göstergelerle analiz edilmektedir. Bu göstergelere göre ekonominin büyüme yönü ve refah düzeyinde değerlendirmeler yapılmaktadır. Diğer yandan GSYİH ve yurtdışındaki Türk vatandaşlarının da kazanç ve harcamaları para cinsinden açıklayarak büyümeyi yansıtan GSMH, ekonomiyi analiz ederken baz alınan ölçütlerdendir.

1.4.1. Dışa Açıklık ve GSMH

Birçok yaklaşımdan bahsedilmesine karşın, açıklık genel olarak toplam ihracat ve ithalatın GSMH'ya oranı olarak ifade edilir. Bu oran, dış ticaretin ülke ekonomisinde ne kadar baskın olduğunu ve ülkenin dışa ne kadar açık olduğunu göstermektedir. Bu oranın küçük olması, yani GSMH'deki dış ticaret hacmindeki payın azalması, dış ticaretin ülke ekonomisindeki öneminin ve ülke açıklığının azaldığını ve oranın arttığını göstermektedir. Dış ticaretin ülke ekonomisi için önemini arttırdığını ve ülkenin daha açık hale geldiğini

göstermektedir. Boşluğun büyüme üzerindeki etkisi, dış ticaretin birleşimi olan hem ihracat hem de ithalat yoluyla olabilmektedir(Güngör ve Kurt, 2007).

Şekil 1.3. 2002-2017 Aralığı Türkiye Büyüme Oranı

Kaynak: TÜİK, Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC)

Yukarıdaki şekilden görüleceği üzere Türkiye, ihracatta gerçekleşen %10,3 oranındaki yıllık ortalama büyüme ile dünya performansının üzerine çıkmış ve ihracat hacmini son 15 yılda 36 milyar ABD dolarından 157 milyar ABD dolarına yükseltmiştir. Bu performans doğrultusunda Türkiye'nin 2002 yılında %0,6 seviyesinin altında olan küresel ihracattaki payı 2017 yılında %1'e seviyelerine ulaşmıştır (<http://www.invest.gov.tr/tr-TR/investmentguide/investorsguide/Pages/MacroEconomicIndicators.aspx>, e.t:21.07.2019).

Milli gelirin hesaplanmasında, ihracat GSMH'ye olumlu bir katkı yapabilmekte, büyüme oranını arttırılabilmekte ve ithalat üzerinde olumsuz bir etki yaratabilmektedir. Bununla birlikte, ara mal ve teknoloji ithalatının GSMH üzerinde olumlu bir etkisi olabilmekte ve ülkedeki üretkenliği artırabilmekte, böylece büyüme hızlandırıcı bir etki sağlayabilmektedir. Açıklığın ekonomik büyümeye olumlu bir katkı yapması veya hızlanan bir ekonomik büyümenin ortaya çıkması durumunda, artan gelirin bireyin ve toplumun refahına yansımaları, gelişim düzeyinde bir artış ve iyileşmeyle sonuçlanabilmektedir. Ayrıca, hem ihracat hem de ithalat tarafından yaratılan dışsallıkların ekonominin büyümesi ve gelişmesi üzerinde olumlu bir etkisi olabilmektedir(Güngör ve Kurt, 2007).

1.4.2. Dışa Açıklık ve Kalkınma İlişkisi

Bir ülkenin kalkınma göstergesi olarak kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla, satın alma gücü paritesi, insani gelişme endeksi, ortalama yaşam beklentisi, okur-yazarlık oranı, okullaşma oranı, temiz su kaynaklarına ulaşılabilirlik, bebek ölüm oranı, sağlık ve beslenme şartları gibi çeşitli göstergeler kullanılmaktadır (Güngör ve Kurt, 2007)

Literatürde, dışa açıklığın kalkınma üzerine etkisi üzerine çalışma sayısı yeterli miktarda değildir. Konuyla ilgili Eusufzai (1996), yapmış olduğu çalışmada açıklık değişkeni olarak Dollar (1992)'ın dışa açıklık endeksini, kalkınma değişkeni olarak insani gelişme endeksi değişim oranı, gelir dağılımına göre ayarlanmış insani gelişme endeksi, beş yaşın altındaki ölüm oranını ve temiz su kaynaklarına ulaşabilen nüfusun değişim oranını kullanmıştır. Dışa açıklıkla kalkınma değişkenleri arasında Pearson korelasyon katsayısı hesaplanmış ve dışa açıklık derecesi yüksek olan ülke ekonomilerinin daha yüksek insani kalkınma endeksine sahip oldukları, daha düşük beş yaş altında ölüm oranına sahip oldukları, daha fazla temiz su kaynaklarına ulaşabilen nüfus oranına sahip oldukları ve zamanla bu konularda daha fazla gelişme gösterdikleri bulguları elde edilmiştir.(Güngör ve Kurt, 2007)

Filipinler'in 14 bölgesinde yapılan bir çalışmada, 1988-2000 dönemini kapsayan veriler, ticari özgürlük durumuna göre üç alt periyotta ve beş panel denkleminde incelenmiştir. Bu çalışmada, açıklık değişkeni olarak ihracatın bölgesel gayri safi yurtiçi hasılaya oranı, yoksulluğun oranı kalkınma göstergesi olarak kullanılmıştır. Ekonomik açığın bölgesel kalkınmayı etkileyip etkilemediği, bölgesel faktörler ve önceki koşullar dikkate alınarak incelenmiştir. Sonuçlar, artan ticaret açığının bölgesel büyümeye ve yoksulluğun azalmasına yol açtığını göstermektedir. Meydana gelen büyüme ise dengesiz seyrettiği sonucuna varılmıştır. (Pernia ve Quising, 2003).

Bir başka çalışmada dışa açıklık ve kalkınma ilişkisinde 47 ülkeye ait 1965-1990 dönemini kapsayan panel verileri ile dışa açıklık, büyüme ve kalkınma verilerianaliz edilmiştir. Bu çalışmada, gelişme ve açıklık arasında doğrudan bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. İki eşzamanlı büyüme ve gelişme denklemi ve dış değişkenler olarak üç farklı değişken kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçları, açıklık değişkeninin hem büyüme hem de gelişme üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca, ekonomik büyümenin kalkınmaya olumlu katkı sağladığı bulunmuştur. (Nourzad ve Powell, 2003).

Başka bir çalışmada ise ekonomik kalkınmanın çevresel sürdürülebilirlik etkisi araştırılmıştır. Bu çalışmada, ticaret açığının sürdürülebilirliğin yanı sıra farklı ekonomik gelişme düzeylerine etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Çevresel sürdürülebilirlik, çevresel sürdürülebilirlik endeksi kullanılarak ölçülmüştür. Ölçülen etkiler çevresel değişikliklerin insanlar üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmıştır. Ekonomik kalkınma için, kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla değişkenini ve açıklık değişkenini temsil eden toplam ihracat ve ithalatın gayri safi yurtiçi hasılaya oranı kullanılmıştır. Denklemden, bağımlı değişken çevresel sürdürülebilirlik endeksi ve bağımsız değişkenler ekonomik gelişme ve açıklık değişkenleridir. Parametrik olmayan Çekirdek kestirimi yöntemi olarak uygulanmıştır. Sonuçlar, kişi başına gayri safi yurtiçi hasıladaki bir artışın, Kore'de çevresel sürdürülebilirlik endeksinde, diğer gelişmekte olan ve gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha yüksek bir artışa yol açtığını, ticari açığın çevresel sürdürülebilirlik üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığını göstermektedir. Ayrıca, bu etki bazı ülkelerde olumlu, bazı ülkelerde olumsuz seyretmiştir. (Alpay, 2004).

1.4.3. Dış Açıklık ve İşsizlik İlişkisi

Açıklık ile işsizlik arasındaki ilişki, dış ticarete konu olan malların üretim teknolojisinin yoğunluğuyla açıklanmaktadır. Literatürde, dış ticaretin istihdama etkisi, ticarete konu olan malların üretildiği teknolojinin yoğunluğuna göre değişmektedir. Heckscher-Ohlin teoremi, gelişmekte olan ülkeler sermaye yoğun mal ithal ederken, emek yoğun mal ihraç ettiklerini belirtmektedir. Bu şekilde, gelişmekte olan ülke dünya ekonomisine giderek daha fazla entegre olduğundan, üretim faaliyetleri daha emek yoğun teknolojiye doğru kayacaktır. Bu, emek yoğun sanayi üretiminin toplam üretim içindeki payında bir artışa yol açacak ve bunun sonucu olarak, işgücü talep eğrisi sağa doğru kayacak ve toplam istihdam oranı oldukça esnek bir işgücü arzı varsayımı altında artacaktır (Jenkins ve Sen ,2005).

Dış ticaretin işsizlik üzerindeki etkisi Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükleri ve Heckscher-Ohlin faktörü donanım teoremi ile göz önüne alındığında, Ricardo teoreminin geçerli olduğu durumlarda açıklığın artmasının işsizliği azaltacağı görülmektedir. Açıklık ve işsizlik arasındaki negatif ilişkinin boyutu karşılaştırıldığında, Ricardo teoreminin sonucunun Heckscher-Ohlin'in faktör teoreminden daha etkili olduğu belirtilmektedir (Dutt vd., 2009),

Ticaretin serbestleşmesinin bir sonucu olarak ihracattaki artışın sanayi üretimini artırdığını ve üretimin artan emek talebindeki artışı takip ettiğini belirtmektedir. İthalat

açısından, ithalatın istihdamı olumlu yönde etkilediği vurgulanmıştır. Ticaretin serbestleşmesi ve uluslararası pazara tam entegrasyon, işçilere yeni iş olanakları sağlarken, emek yoğun sanayilerdeki yüksek seviyede ihracat, ülkenin emek fazlasını arttırmaktadır (Kien ve Heo, 2009).

Tablo 1.1. 1980-2017 Aralığı İşsizlik Oranları

Yıllar	İşsizlik (%)	Yıllar	İşsizlik (%)	Yıllar	İşsizlik (%)	Yıllar	İşsizlik (%)
1980	7,2	1990	8,0	2000	5,6	2010	11,1
1981	7,2	1991	8,2	2001	7,2	2011	9,1
1982	7,6	1992	8,5	2002	9,0	2012	8,4
1983	7,5	1993	8,9	2003	9,1	2013	9,0
1984	7,4	1994	8,6	2004	8,9	2014	9,9
1985	6,9	1995	7,6	2005	9,5	2015	10,3
1986	7,7	1996	6,6	2006	9,0	2016	10,9
1987	8,1	1997	6,8	2007	9,2	2017	10,9
1988	8,7	1998	5,9	2008	10,0		
1989	8,6	1999	6,6	2009	13,0		
ORTALAMA	7,7		7,6		9,1		9,95

Kaynak: Eğilmez, M. 2017'den akt:Yenilmez ve Kılıç 2018, Türkiye'de İşgücüne Katılma Oranı-İşsizlik Oranı İlişkisi: Cinsiyet ve Eğitim Düzeyine Dayalı Bir Analiz

1980-2017 yılları aralığı Türkiye işsizlik düzeylerini gösteren tabloya bakıldığında ülkemizde yıllar itibariyle istikrarlı bir gelişme ya da işsizlik seviyesi sağlanmıştır denmesi oldukça güçtür. Ancak tabloya göre son iki yılda işsizlik oranı sabit kalmıştır.

Dış ticaret ile istihdam arasındaki ilişkinin yönünün kesin olarak bilinemediği ve bu etkinin yönünün ülkenin işgücünün niteliğine göre değişeceği belirtilmektedir. Dış ticaret ile istihdam arasındaki kalifiye iş gücü ilişkisine bakıldığında, dış ticaret, ihracatçıların verimliliklerini ve karlılıklarını yükseltmek için yeni teknolojilere yönelmelerine veya mevcut teknolojiyi geliştirmek için Ar - Ge harcamalarını artırmalarına neden olacaktır. Böylelikle, bu tür firmaların kalifiye işgücü talebi artacaktır. Niteliksiz işgücü açısından değerlendirildiğinde, firmalar tarafından getirilen yeni teknolojiler vasıfsız işgücünün daha zor iş bulmasına neden olacaktır. Bu bağlamda dış ticaret ve dolayısıyla açılma; nitelikli işgücü üzerindeki etkinin olumlu, vasıfsız işgücü üzerindeki etkisinin olumsuz olacağı belirtilmektedir. Ancak, bu iki farklı etkinin toplamının belirsiz olduğu vurgulanmaktadır (Şener, 2001).

Dış ticaret ile iş gücü alımı arasında olumsuz ilişkisöz konusudur. Verimliliği düşük seviyede ihracat yapamayan ve çalışamayan küçük firmaların dış ticaretin artmasıyla

sektörden dışlanacağı ve sonuçta ortaya çıkan tüm işsizliğin yüksek verimlilikle çalışan ihracatçılar tarafından elimine edilemeyeceği belirtilmektedir. Bu durumun işsizliği artıracağı açıklanmaktadır (Janiak, 2006).

1.4.4. Dışa Açıklık ve Verimlilik İlişkisi

Bir ülkedeki ticari açıklığın artması ile birlikte ihracat, ilk olarak ekonominin aktif sektörlerinde gerçekleşmektedir. İhracattaki artış sonucunda ilgili sahalardansağlanan kazançların farkında olan yatırımcılar, yatırımlarını ihraç yapılan bu sahalara yönlendirmekte ve yatırımlar bu sektörde yoğunlaşmaktadır (Balassa, 1978). Aynı zamanda, ihracat sektörleri küreselrekabete maruz kaldığından, bu sahaların rekabet edirliliğinin sağlanması düşük üretim maliyetlerine ve güncel teknolojinin kullanımına bağlı olmaktadır(Tyler, 1981).

Yeni teknolojilerin sektörlerede adapte edilmesi ve bu sektörlerdeki maliyetlerin uluslararası rekabet yoluyla azaltılması, kıt kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlamakta ve ekonomideki verimliliği arttırmaktadır(Kavoussi, 1984). Kısaca söylemek gerekirse, ihracattaki artışlar teknolojik yeniliklerin adaptasyonunu ve kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlamakta ve sonuçta faktör verimliliğini yükseltmektedir. Öte yandan küresel rekabetin avantajları ve küresel piyasalaragirmenin yarattığı ölçek ekonomileri, ekonomik büyümeye yol açmaktadır. Bu sebeple, ihracatın artması ekonomik büyümenin itici gücü olduğu gözlenmektedir. Ayrıca, uluslararası ticaretin teknoloji yapısını daha verimli hale getirerek sadece üretkenliği değil, büyüme oranını da artıracığı belirtilmektedir(Panas ve Wamvoukas, 2002).

Dışa açıklığın yükselmesinin, nitelikli işgücü talebini arttırırken rekabeti teşvik edip modern teknolojiyi kullanacağından toplam faktör verimliliğini artıracığı açıklanmıştır. Ancak, bu etkinin yönünün ülkelerin gelir düzeylerine göre değişeceği belirtilmektedir. Gelirleri düşük ülkelerde, açıklık toplam faktör verimliliğini olumsuz bakımdan etkilediği; orta ve yüksek gelirli ülkelerdeki açıklığın toplam faktör verimliliğini pozitif açıdan etkilediği vurgulanmıştır. Ayrıca, açık ekonomilerde açıklığın toplam faktör verimliliğini pozitif açıdan etkilediği görülmektedir. Miller ve Uphadhyay (2000) tarafından yapılan bir başka çalışmada, açıklıktaki artışların ülkeler arasında bilgi aktarımı sağladığı ve dolayısıyla geliştirilen dışsallıkların üretimde aktivite sağlayacağı bulunmuştur (Miller ve Uphadhyay, 2002).

Araştırmacılara göre, yüksek dışa açıklık durumunda, diğer ülkeler tarafından geliştirilen teknolojiler, işgücü transferi ve taklit yoluyla ülkeye getirilerek ülke ekonomisinin büyümesine pozitif destek sağlanmaktadır. Ayrıca, ülke dışından ithal edilen nitelikli işgücü ve bu işgücünün yerel işgücüne olan pozitif dışsallığı, insan sermayesinin verimliliğini arttırmakta ve ekonomiyi daha da güçlendirmektedir. Sonuç olarak, sermayeye yeni teknolojiler getirilerek ülkenin açıklığının artması; ithal edilen işgücünün yerel işgücüne katkısının bir sonucu olarak, işgücünün verimliliğini arttırmakta ve toplam faktör verimliliğini arttırmaktadır (Güngör ve Kurt, 2007).

Alanyazında açıklık ile verimlilik arasındaki ilişki analiz edildiğinde, genellikle uluslararası ticaret ve büyük pazarlardan elde edilen gelirlerin artması, pozitif dışsallıklar, ülkeler arasında uluslararası teknolojilerin transferi ve rekabet etkisinin kullanılmasıyla verimliliği artıracığı belirtilmektedir. (Bandinger ve Breuss, 2008). Öte yandan, dışa açıklıktan kaynaklanan ihracattaki genişlemenin, kaynak dağılımı ve kapasite kullanım oranının verimliliğini artırarak ölçek ekonomilerinden fayda sağlayacağı ve ihrac değerlerindeki fazlalığının bir ekonominin teknik hacmini artıracığı ve böylece toplam faktör verimliliği, ekonomik büyümeyi destekleyeceği vurgulanmaktadır (Balassa, 1985; Balassa, 1988; Giles ve Williams, 2000).

1.4.5. Dışa Açıklık ve Enflasyon İlişkisi

Açıklık seviyesiyle enflasyon oranı arasında negatif bir ilişki olduğu açıklanmıştır. Araştırmalar, bir ülkenin açıklık düzeyi arttıkça enflasyon oranının düşeceğini göstermektedir. Aslında, düşük bir açıklık derecesine sahip ülkelerin ortalama enflasyon oranları, yüksek bir açıklık derecesine sahip ekonomilerin ortalama enflasyon değerinden daha fazladır. Açıklık ve enflasyondaki bu ilişki, niceliksel olarak büyük, sağlam ve önemlidir. Yüksek oranda açıklığa sahip ülkelerde ortalama enflasyon oranının düşüklüğünün sebebi, ulusal para biriminin hızlı amortismanının ülkedeki genel fiyat seviyesini artıracığını, para politikasını uygulayacağını ve daha fazla davranacağını bilen hükümetlerin olmasıdır. Açıklığı fazla kontrollü ülkelerde, para politikasının kontrollü bir biçimde uygulanması, bu ülkelerdeki ortalama enflasyonda düşüklüğe sebep olmaktadır (Romer, 1993).

Bir ekonominin dışa açıklığı arttıkça, öngörülemeyen parasal genişleme enflasyon maliyetlerini arttırmakta ve üretim kazancı azaldıkça, politika otoritesi, bağlamsal bir politika ortamında öngörülemeyen enflasyonla ekonomide genişleme yaratma konusunda daha az

istekli hale gelmektedir. Politika otoritesinin bu tutumu dışa açıklık arttıkça enflasyonun aşağı yönlü seyretmesine sebep olmaktadır (Araç, 2013).

Terra (1998), Romer'in (1993) görüşlerine dayanan açıklık ve enflasyon arasındaki ilişkiyi izlemede Romer'a (1993) ek olarak bu iki değişken arasındaki ilişkiyi incelemeye önemli bir role sahiptir. Çalışmasında sadece borç seviyesi yüksek olan ülkelerde açıklık ve enflasyon arasında olumsuz bir ilişkiden bahsedilmektedir.

Bir başka araştırmada açıklık ile enflasyon arasındaki ilişkinin incelenmesinde ülkelerin gelir düzeyinin önemli olduğu belirtilmiştir. Araştırmacılar, açıklık ile enflasyon arasındaki ilişkinin gelişmekte olan ülkelerde negatif olacağını ve gelişmiş ülkelerde olumlu olacağını ifade etmişlerdir (Kim ve Beladi, 2005).

Gelişmekte olan ekonomilerde dışa açıklık düzeyinin yükseldiği durumlarda, para politikasının özellikle de para arzındaki artışların enflasyondaki etkisinin kalkınmış ekonomilere kıyasla daha çok olacağı ifade edilmektedir. Bu durumu kalkınmış ekonomilerin kalkınmakta olan ekonomilere nazaran daha kapsamlı ve istikrarlı para ve sermaye piyasalarına sahip olmalarına, kalkınmış ekonomilerdeki merkez bankalarının bağımsızlığı sebebiyle hem ilgili verilerin bir araya getirilmesi ve yorumlanmasında hem de politika uygulayabilme yetkinliklerinin güçlüğüne, kalkınmakta olan ekonomilerin noksan istihdam seviyesinin yükselmesine ve kalkınmış ekonomilerde piyasa dengesinin sağlanmasına bağlanmıştır (Işık, 2003).

Şekil 1.4.: 1973-2017 Yılları Aralığı Türkiye Enflasyon Düzeyi

Kaynak: TÜİK, OECD 2018'den akt: Invest Turkey, <http://www.invest.gov.tr/tr-TR/investmentguide/investorguide/Pages/MacroEconomicIndicators.aspx>, e.t:21.07.2019

Türkiye’de 1973-2017 yılları arasında yukarıdaki şekilden başlayarak yıllara göre çift haneli oranlarda volatilité gözlenerek enflasyon oranının tek hanelere düştüğü görülmektedir.

1.4.6. Dışa Açıklık ve Döviz Kuru İlişkisi

Bazı araştırmacılar, ticaretin serbestleştirilmesinden sonraki açıklığın reel döviz kuru üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu belirtmektedir (Hau, 2002). Bazıları açıklığın gerçek döviz kurlarını olumsuz yönde etkilediğini ifade etmiştir. Başka bir araştırmacı açıklığın gerçek döviz kurları üzerinde ihmal edilebilir bir etkisi olduğunu iddia etmektedir (Edwards, 1987).

Açıklık derecesi ile reel döviz kuru oynaklığı arasında negatif bir ilişki olduğu belirtilmektedir. Bu belirlemeye göre, ülkelerin açıklık düzeyi arttıkça, döviz kuru oynaklığı azalacaktır (Hau, 2002).

1.4.7. Dışa Açıklık ve Dış Borç İlişkisi

Dış borç ile ticaretin serbestleşmesi arasındaki ilişki hem olumlu hem de olumsuzdur. Bu durumun olumlu yanı, ticaretin serbestleşmesiyle dış borç arasında negatif bir ilişki olduğunu, yani dış borç yükünü azaltacağını göstermektedir. Öte yandan, olumsuz tarafticaretin serbestleşmesi ile dış borç arasında pozitif bir ilişki olduğu, yani bir ülkenin açıklığı arttıkça dış borç yükünün artacağı yönündeki görüşleri ifade edilmektedir (Zafar ve Butt, 2008).

Araştırmacılara göre, ekonomik büyümenin, ihracatın ve verimliliğin artma eğiliminde olduğu ekonomilerde, ticaret kısıtlamalarının kaldırılması, yani açıklığın artırılması, yabancı yatırımcıları doğrudan ülkeye çekecek ve ortaya çıkan döviz girişlerinin borç üzerinde olumlu bir etkisi olacaktır. Çünkü yabancı sermaye ülkeye gelmekle, döviz elde edilmekte ve bu durum dış borçtan çok daha ucuz bir kaynak olarak değerlendirilmektedir. Bu bakımdan dış ticaretin serbestleşmesinin dış borç yükü üzerinde olumlu etkisi olmaktadır. Dış ticaretin serbestleşmesiyle başlayan ve dış borç yükünün azalmasıyla sonuçlanan bu süreç, madalyonun parlak yüzüne bir örnektir. Gelişmekte olan ülkelerde, madalyonun karanlık tarafının bir örneği olan açıklık ile dış borç arasında negatif bir ilişki de bulunmaktadır. Çünkü

genellikle gelişmekte olan ülkelerde, ithalat ihracattan daha büyük olma eğilimindedir. Bu şekilde, ithalatın ihracattan daha büyük olması dış ticaret açığına neden olmaktadır. Bu, hükümetlerin dış ticaret açığını kapatmak için Uluslararası Para Fonu'ndan (IMF) ve diğer uluslararası kuruluşlardan borç almasına neden olmaktadır. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerdeki gümrük vergileri, ülkedeki önemli gelir kaynaklarından (Lane and Milesi-Ferretti, 2000).

Yurtdışına açılma neticesinde ithalat ve ihracat tarifelerinin azaltılması veya kaldırılması, ülkelerin ithalat ve ihracata verdikleri bu vergilerin azalmasına neden olmaktadır. Bu şekilde azalan vergi gelirleri nedeniyle mali açığı kapatmak için hükümetler dış borçlanmaya gidebilmektedir. Bu, dış borç yükünde bir artışa sebep olmaktadır (Caliari, 2005).

Araştırmacılar açıklığın bütçe dengesi üzerindeki olumsuz etkisinin gelir dağılımındaki yolsuzluk ve adaletsizlik gibi ekonomik sorunlara yol açabileceğini vurgulamıştır. Açıklık düzeyindeki artışın, ülkeyi dış şoklara maruz bırakarak bütçe dengesi üzerinde olumsuz etkisi olacağını belirtmişlerdir (Combes ve Saadi-Sedik, 2006).

1.4.8. Dışa Açıklık ve Endüstriyel Üretim İlişkisi

Ekonominin yapısal yenilenmesini nicel olarak sağlamanın yanı sıra sanayileşme, tüm kurumsal yapıları ve sosyal ilişkileri sosyal bir düzen ile oluşturan, dönüştüren bir özelliğe sahiptir (Eser, 1993, s.16). Ekonomide sanayileşme ile birlikte yapısal bir değişim bulunmaktadır. Yapısal değişim; ekonomik olmayan faktörleri, yalnızca ekonomik olanların değişimini etkileyebilecek ölçüde kapsayan bir kavramdır. Gelişim kavramı, etkileşimleri ile nedensel bir ilişki içinde ekonomik ve ekonomik olmayan faktörleri kapsamaktadır. Bu anlamda yapısal değişim teknik ve siyasi bir kavram olarak değerlendirilebilmektedir. Aralarındaki ilişkinin bu özellikleri göz önüne alındığında, yapısal değişimin ekonomik kalkınmanın önemli ve gerekli bir parçası olduğu ortaya çıkmaktadır (Yavilioğlu, 2002, s.67).

Teknolojik değişim, yapısal değişimin diğer bir önemli unsurudur. Teknolojik değişim ekonomik veya insan faktörlerinden kaynaklanabilir ve yenilik ve yaratıcılık kavramlarına dayanabilmektedir. 1980'den sonra uygulanan liberal ekonomi politikalarında ilk adım, serbest dış ticaret politikalarının uygulanmasıyla atılmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak, ithal ikamesi sanayileşme stratejisi terk edilmiş ve açık sanayileşme stratejileri tercih

edilmiştir. Teknolojinin gelişimi ve getirdiği yenilikler, taşımacılığın maliyetini ve ülkeler arasındaki mesafeyi kısaltarak ticaretin uluslararası bir boyut kazanmasını sağlamıştır. Literatürde, açılma konusu halen tartışılmaktadır. Çünkü dışa açılmanın ülkelere ekonomik fayda sağlayıp sağlayamayacağı konusunda bir anlaşmazlık bulunmaktadır. Açıklık ekonomik bağlamda yaygın olarak kabul edilmesine rağmen, açıklık konusunda kabul edilmiş kesin bir karar birliği yoktur (Sağlam ve Egeli, 2013).

1 Ocak 1996 tarihinde Gümrük Birliği üyeliğine sahip Türkiye'nin imalat sanayi ürünlerindeki ticaret ve diğer engelleyici ticaret uygulamalarında gümrük vergileri kaldırılmıştır. Böylece Türkiye Gümrük Birliği, dış ticaretin serbestleşmesi sürecine 1980'den beri bütünüyle bir adım olduğu için başlamıştır. Bir başka açıdan bakıldığında, Gümrük Birliği'ne üye ülkelerin bağımsız dış ticaret politikası izleme olanaklarının onlardan alındığı görülmektedir (Tonus, 2007).

Genel olarak, hükümetin 1980 sonrası politika yaklaşımı aynı anda tüm sektörler için yatırım yapmak değil, ekonomiyi yönlendirecek sektörleri belirlemek ve önceliklendirmektir. Türkiye, sanayileşmeyi geliştirmek için imalat sanayiini hala tamamlayamamaktadır ve bu durum imalat alt sektörleri açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü imalat sanayi, ülkenin servetinin önemli bir kısmının üretildiği hızlı verimlilik artışlarının kaynağıdır (Sağlam ve Egeli, 2013).

Türkiye'de sanayileşme ve açıklık başlığı altındaki çalışmalara bakıldığında, genel bir açıklık değişkeni olarak, Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) oranının toplam dış ticaret hacmi içindeki payı tartışılmaktadır. Tanrıseven (2007), 1980-2005 döneminde panel veri analizi ile analiz ettiği ihracat açıklık değişkeni için $(\text{ihracat} + \text{ithalat}) / \text{üretim çıktı}$ oranını kullanmış ve 1980-2005 döneminde imalat sanayi yıllık çıktı rakamları ile açıklık, ücretler ve sermaye değişkenleri arasında pozitif bir ilişki bulmuştur. Ayrıca, imalat sanayi alt sektörlerini En Küçük Kareler (OLS) yöntemiyle inceleyerek, bu sektörlerden bazıları lokomotif görevi görmüş, ancak her sektörün açıklığı büyümeyi olumlu yönde etkilememiştir.

Dış ticaret ile sanayileşme arasındaki ilişki bağlamında dış ticaret ile açıklık arasındaki anlamın bütünlüğüne daha iyi bakabilmek için, girdi-çıkıtı analizlerine dayanan çalışmalar ışığında; imalat sanayi ekonominin itici güçlerinden olmuştur.

Ayaş (2011), "Türk İmalat Sanayi Sektörlerinin Stratejik Önem Analizi" adlı çalışmasında 2002 giriş-çıkıtı tablosundaki 23 imalat sanayi sektörü, konsolidasyonla 17 alt

sektöre indirmiş. Araştırmada kullanılan Chenery-Watanabe, Rasmussen, Ghosh ve Dietzenbacher yöntemleri sektörel önemi göz önünde bulundurmakta ve Laumas yöntemi sektördeki hem sektörel bağlantıları hem de ekonomideki sektörün boyutunu dikkate almaktadır. 2002 yılında üretim yapısının değişmediği varsayımına dayanarak, sektörel bağlantıların güçlü olduğu sektörler; tekstil ve deri ürünleri, kağıt ve kağıt ürünleri, plastik ve kauçuk ürünleri ve temel metal endüstrisidir.

Küçükkiremitçi (2012) 2002 yılında girdi-çıkı tablosunu “İmalat Sanayii ve Ana Sektörlerin Performans ve Yapısal Mekansal Özellikler Açısından Değerlendirilmesi” çalışmasında kullanmıştır. 15-36 kodlu alt sektörleri bir araya getirerek analizinde, hazır giyim sektörünü toplam geri bağlantı katsayısı en yüksek sektör, yani ürün talebindeki değişimi tetikleyen ve toplam üretim artışını ifade eden sektör olarak bulmuştur. Toplam ileriye doğru bağlantı katsayısına sahip olan sektör, temel metal endüstrisidir ve büyük bir çarpan etkisi yaratan sektördür.

Aydoğuş ve Çalışkan (2011), "Türkiye'nin Ekonomik Büyüme Alanında Endüstriyel Kaynakları: Girdi-Çıkı Modeline Göre Ampirik Bir Analiz (1985-2002)" 1985, 1990 ve 2002 yıllarında 25 sektör konsolidasyonu için girdi-çıkı tabloları kullanılarak çalışmıştır. Kullanılan girdi-çıkı tabloları, 1987 sabit fiyatlarıyla GDP deflatorü kullanılarak ifade edilmiştir. Sonuç olarak, 1985-1990 döneminde iç talep genişlemesinin toplam üretim artışına katkısı 1990-2002 dönemine göre daha yüksek olmuştur. 1980'de Türkiye ekonomisi ve ihracata yönelik imalat sanayii için kilit sektörlerde yapılan analizlere dayanan sanayileşme stratejisi ve daha sonra bu anlayışa uygulanan devlet politikasıdır. Dolayısıyla sanayileşme ile dışa açık ticaret teorileri, yaklaşımları ve politikaları arasında ayrılmaz bir ilişki vardır.

1.4.9. Dışa Açıklık ve Faiz Oranı İlişkisi

Kapalı ekonomik sistemlerin kullanıldığı ülkelerde finansal baskılar ve kısıtlamalar bulunmaktadır. Finansal baskı, iç borçlanmayı arttırarak yüksek bütçe açığının artan finansmanıdır. Bir ülkenin finansal baskısı arttığında, özel sektör finansal piyasalardan daha ağır koşullarda borçlanabilir ve bunun da yatırımları önleme veya azaltma etkisi vardır (Seyidoğlu, 2002: 198). Bununla birlikte, finansal piyasalara uygulanan baskı hükümetlerinin çok çeşitli olduğu ifade edilmektedir. Örneğin, hükümetler tasarruf ve yatırımların verimli dağıtımını önleyen düzenlemeler yapabilmektedir. Kredilerin sektörel dağılımını belirleyen

düzenlemeler, özel bankaların gelişimini kısıtlayan ve faiz oranlarını düşük tutan düzenlemeler bu baskılara tekabül etmektedir (Kaynak 2011, s.407; Ücretsiz 2005, s.224).

1.4.10. Dışa Açıklık ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar İlişkisi

Açıklık kavramı genel olarak dış ticaret hacminin (İhracat + İthalat) GSYH'ye oranı olarak formüle edilirken, iyimser bir yatırım ortamı yaratarak yatırımları arttırdığı düşünülmektedir. Açıklık sayesinde yatırımcılar ekonomik piyasalara girip çıkarak sermaye ve mal akışını kolaylaştırabilmektedirler. Bu nedenle açıklık, iş dostu bir ekonomik ortam oluşturarak ekonominin doğrudan yabancı yatırımlara cazip görünmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Grossman ve Helpman, 1991; Liu ve diğerleri, 2001; Mina, 2007; Onyeiwu ve Shrestha, 2004).

Yatırım projelerinin alım satım ürünleri ile ilgili olduğu göz önüne alındığında, bir ülkenin ticaret açıklığının derecesini doğrudan yabancı yatırım katılımcılarının tanıtımında belirleyici faktörlerden biri olarak kabul etmek olağandır (Chakrabarti, 2001). Öte yandan, açık ekonomiler, ekonomik ve politik gücünü elinde bulunduran seçkinleri sınırlandırarak piyasanın rekabet gücünü arttırmaktadır (Law ve Habibullah, 2009).

Doğrudan yatırımın türüne bağlı olarak, ticaret açıklığının etkisinin doğrudan yabancı yatırımları etkileme derecesi değişmektedir. Dolayısıyla, piyasaya ilişkin doğrudan yatırımlarda dış ticarete getirilen kısıtlamalar, diğer bir deyişle, dışa açıklığın sınırlı olduğu piyasalar üzerinde olumlu bir etkisi olabilmektedir. Tarife-Jumping hipotezine göre, eğer yurt içi pazarlara giriş yapmakta ve ürünlerini ihraç etmekte güçlük çeken yabancı işletmelerin ürünlerini ihraç etmekte zorlanıyorlarsa, yurtiçinde kuracakları iştirakler aracılığıyla bu ülkede üretim kararları alabilirler. Öte yandan, doğrudan ihracat yatırımlarıyla ilgilenen uluslararası şirketler için, ticari korumalar ihracata bağlı verimlilik maliyetini artırabilir, bu nedenle bu işletmeler daha açık bir ekonomide yer almayı seçebilirler. Bu aşamada yüksek düzeyde açıklık doğrudan yabancı yatırımları olumlu yönde etkileyecektir (Asiedu, 2001, s.111).

1.5. Dışa Açıklık ve Büyüme İlişkisine Teorik Yaklaşımlar

Bu başlık altında ticari ve finansal dışa açıklık olgularının ölçüm yöntemlerinden bahsedilecektir. Ticari dışa açıklıkta ölçme yöntemleri açıklandıktan sonra finansal dışa açıklığı ölçme yöntemlerine yer verilecektir.

Ticari dışı açıklık basit bir içerik teorisine sahip olsa da, ölçüm için genel olarak kabul edilmiş tek bir yöntem yoktur. Literatürde ticari açıklığı ölçmek için kullanılan iki yöntem vardır: politika yansıma temelli ölçüm yöntemi ve çıktı temelli ölçüm yöntemidir (Spilimbergo vd., 1999, s.96).

Ticari açıklığın ne şekilde ölçülebileceğine ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır. David (2005'ten aktaran: Bilman, 2014)'e göre bu görüşler altı başlık altında toplanabilir: Ticaret payları, ayarlanmış ticaret payları, fiyat temelli yaklaşımlar, tarifeler, tarife dışı engeller ve bileşik endeksler.

Harrison (1996) dördü bir sınıflandırma yapmıştır: Ticaret paylarına dayalı ölçümler, fiyat temelli ve idari ölçümler, mikro analizler ve verimlilik çalışmaları ile nedensellik analizleri.

Brunner (2003) üçlü bir sınıflandırmadan söz etmektedir. Buna göre ticaret göstergeleri sınıflandırmasının ilk grubunda, ticaret payları, fiyatlardaki sapmalar ve korumacılık ile kukla değişkenler yer almaktadır. İkinci grup göstergeler ise coğrafi unsurları dikkate alan araç değişkenlerdir. Üçüncü grupta ise tamamlayıcı politika göstergeleri (kanunlar, makro iktisadi göstergeler ve finansal piyasaların yeterliliği gibi alt yapı değişkenleri) yer almaktadır.

Özetle ticari dışı açıklığı ölçme yöntemleri aşağıdaki başlıklar açıklanmıştır.

1.5.1. Ticaret Payları

Ticari açıklığın tespitine ilişkin tekniklerden birincisi ticaretin GSYİH içindeki oranının belirlenmesidir. Diğer yandan, literatürde ihracatın ya da yalnızca ithalatın GSYİH içindeki oranı da ticari açıklık göstergesi olarak görülmektedir. İhracata ilişkin büyümeyi analiz eden bir modelde ihracat bir gösterge olarak seçilirken; ithalat artışı da dış ticarete daha az müdahale ve daha az korumacılık görüşünü teşviki bakımından seçilebilmektedir. Bu gösterge, ticaretin payı ile ekonomik büyüme arasındaki bağı belirlemek ve özellikle yükselen ticaretin ülkelerin ekonomik büyümesini ne yönde etkilediğini belirlemek adına kullanışlı olmaktadır(Bilman, 2014). Nitekim birtakım eksileri söz konusudur. Bu ölçüm yönetiminin pozitif değerlendirilemediği hususları aşağıdaki gibidir (Dowrick ve Golley, 2004):

- Bu gösterge, neden bazı ülkelerin daha az bazılarının ise daha çok ticaret yaptığı hakkında bir bilgi içermemektedir,

- Bu göstergenin yüksek olması pek çok farklı faktörden (iç pazarın küçük olması veya dış pazarlara uygun koşullarda giriş olanaklarının bulunması gibi) kaynaklanabilmektedir.

Ticaret payları bir gösterge olarak içsellik sorununu barındırmaktadır. Ancak sorun içselliğini ölçüme dahil edilip edilemeyeceğidir. Nitekim Salai Martin (1991)' de ülkelerin ticaret politikalarının, gelir denklemlerindeki dışlanan faktörler ile ilişkili olduğunu ifade etmiştir.

Ticari açıklıkta gösterge olarak ticaret paylarının seçilmesi az evvelde belirtildiği üzere ölçüme dahil edilecek ibarelerin sorunsalı araştırmacıları ikame gösterge bulma arayışına itmiştir. Bu bağlamda alanyazına göre ticaret payları yerine ticaret akımlarının gösterge olarak seçilmesinin, rasyonel tercih olacağı ifade edilmiştir. Ayarlanmış/Düzeltilmiş Ticari Akımlar (Adjusted Trade Flows) bu tercihte kullanılacak bir yaklaşımdır. Bu göstergeye ihtiyaç duyulmasının nedeni, ülkelerin yapısal özelliklerinin (ülkenin büyüklüğü ve faktör donatımı gibi) de dikkate alınması gerektiği düşüncesidir. Bu yöntem de kendi içinde farklı yaklaşımları barındırmaktadır. Bu yaklaşımlardan ilki Heckscher ve Ohlin'in öncülük ettiği faktör payları yaklaşımına dayanmaktadır. Buna göre ülkeler, üretiminde ülkede diğer ülkelere göre nispi olarak bol olan faktörün kullanıldığı malların üretiminde uzmanlaşmalıdırlar (Bilman, 2014, s.8-9).

Frankel ve Romer (1999)'in çalışmalarının ayırıcı özelliği, çalışmada coğrafi faktörün sadece ikili ticaret açısından değil, ülkenin toplam ticareti açısından da önemli bilgiler içerdiğinin iddia edilmesidir. Buna göre, coğrafi unsur ülkedeki gelir düzeyinden, hükümetlerin izlediği politikalardan ve ulusal geliri etkileyen diğer tüm faktörlerden bağımsız olup, geliri sadece ticaret kanalıyla etkileyebilmektedir (Frankel ve Romer, 1999). Bu nedenle, ticari açıklık göstergesi olarak coğrafi unsurların tercih edilmesiyle modellemede içsellik sorunun ortaya çıkması da engellenmiş olmaktadır.

1.5.2. Fiyat Temelli Yaklaşım

Ticari açıklığı ölçmek için kullanılan bir başka yaklaşım, fiyat temelli olan yaklaşımlardır. Bu yaklaşımın özü, yabancı ülke fiyatlarının ulusal fiyatlara oranlanmasıdır. İktisat yazınında fiyat temelli yaklaşımlar, tarifelerin ve tarife dışı engellerin rolünün de dikkate alınmasını sağladıkları gerekçesiyle savunulmaktadır. Ayrıca bu yöntemler ticaret akımlarına kıyasla daha kolay hesaplanabilir olmaları nedeniyle tercih edilmektedir. Bu

konuda öncü çalışmalardan biri Barro (1991)'dir. Bu çalışmada, ticari açıklık göstergesi olarak yatırım mallarının ulusal fiyatları ile uluslararası fiyatları arasındaki nispi fiyatlar dikkate alınmıştır. Bhalla ve Lau (1992) ticarete konu olan malların nispi fiyatlarını ticari açıklık göstergesi olarak kullanmış ve bu göstergenin ekonomik büyümeyi artırdığını göstermiştir. Edwards (1992, 1998) ise ticari açıklığın bir göstergesi olarak döviz kurunun karaborsa fiyatı ile resmi fiyatı arasındaki sapmayı kullanmıştır. Bu önerinin teorik dayanağı, sabit döviz kuru sistemini uygulayan ve özellikle ithalat üzerine kısıtlamalar getiren ülkelerde ulusal paranın aşırı değerleneceği görüşüdür.

1.5.3. Endeksler

Ticari açıklığı ölçme maksadıyla baz alınan göstergelerden, yaklaşımlardan bir diğeri ise endekslerdir. Buna göre ticarete ilişkin engellere dair, yapısal nitelikleri ve kurumsal düzenlemeleri içeren subjektif bir analiz gerçekleştirilmektedir. Bu ölçüm tekniklerinin geliştirilmesinin ve kullanılmasının ardındaki sebep, ticari açıklığın ekonomi politikasının ve ekonomik sistemin diğer sahaları ile etkileşim düzeyi görüşüdür. Diğer bir ifadeyle tamamlayıcı politikaların etkisi göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla, ticari açıklık ile büyüme arasındaki bağ, makro iktisadi istikrar, altyapı fırsatları, eğitim düzeyi, coğrafi öğeler, mesafe benzeri değişkenlerin etkisinden ayrı şekilde analiz edilememektedir (Frankel ve Romer, 1999; Rodrik, 1999b ve Irwin ve Terviö, 2002). Bu alandaki yaygın ölçüm yöntemleri, Dünya Bankası tarafından geliştirilen dış dünyaya yönelim endeksi (outward orientation index) ve Sachs ve Warner (1995) tarafından önerilen endeks yaklaşımıdır.

Dünya Bankası'nın yaklaşımı, ilk olarak Dünya Kalkınma Raporu 1987'de tanıtılmıştır. Dünya Bankası'nın dış dünyaya yönelim endeksi 41 az gelişmiş ülkenin 1963-1973 ve 1973-1985 dönemleri verilerine göre şu ölçütler dikkate alınarak geliştirilmiştir:

- Efektif koruma oranı,
- Doğrudan ticaret kontrolleri (kotalar gibi) ve ihracat teşvikleri ve
- Döviz kurunun aşırı değerlenmiş olup olmadığı.

Bu ölçütler doğrultusunda analizi konu olan ekonomiler, en dışa açık olandan en dışa kapalı olacak şekilde dört grupta incelenmişlerdir. Bu ölçütler aşağıdaki gibidir:

- Fazlasıyla dış dünyaya yönelmiş ekonomiler,
- Kısmi dış evrene yönelmiş ekonomiler,

- Kısmi ie dönük ekonomiler ve
- Fazlasıyla ie dönük ekonomiler.

Alanyazında 79 ekonomiye dair 1970-1989 dönemi bilgilerinden hareketle, iktisadi büyüme ile ticari açıklık arasındaki ilişki irdelenmiŐtir. Araştırma nihayetinde geliştirilen endekse, alanyazında sıklıkla rastlanılmaktadır. Araştırmacılar, ticari açıklığı beş lt doğrultusunda açıklamıŐlardır. Bunlar aşağıdaki gibidir (Sachs ve Warner, 1995):

- Ticaretin% 40 veya daha fazlasını kapsayan tarife dışı engelleri,
- % 40 ve üzerinde ortalama tarife oranları,
- 1970 ve 1980 arasında, ortalama olarak resmi dvız kurundan% 20 veya daha fazla sapan bir karaborsa dvızkurunun varlığı,
- Kornai (1992) tarafından tanımlanan sosyalist sistemin uygulanması;
- BaŐlıca ihracat kalemlerinde devlet tekellerinin varlığı.

Araştırmacılar, yukarıda sıralanan koŐullardan herhangi birinin geçerli olduğu ülkeyi dışa kapalı; hiçbir koŐulun sağlanmadığı ülkeyi de dışa açık olarak tanımlamıŐlar ve kapalı ekonomiler için “0”; açık ekonomiler için “1” değerini alan kukla değişken kullanmışlardır. Çalışmanın bulgularına göre, dışa açılma, refah düzeyi görece düşük ülkelerin büyüme performansını olumlu etkileyerek bu ülkelerin, gelir düzeyi yüksek ülkelere yakınsamasını sağlamaktadır. Ticari açıklık göstergeleri ile ilgili tartıŐmaya son vermeden önce, özellikle kukla değişken içeren endeks yöntemlerinin, ticari açıklık büyüme etkileŐimindeki dinamizmi yakalamaktan uzak olduğu ve bu nedenle ihtiyatla kullanılması gerektiğini ifade etmek gerekmektedir. Bir başka deyişle, zaman unsurunu göz ardı etmeyerek, büyüme ile ticari açıklık arasındaki etkileşimin ilk anda olmasa da zamanla ortaya çıkabileceğini unutmamak gerekmektedir (Bilman, 2014).

Ekonomilerin dışa açıklık olgularının ticari ve finansal olarak incelendiği önceki bölümlerde belirtilmiŐti. Ticari dışa açıklıkta lme yöntemleri ardından Őimdi ise finansal dışa açıklığı lme yöntemlerinden bahsedilecektir.

IMF, finansal açığın llmesini, dış varlıkların ve dış borcun GSYH'ye oranı olarak tanımlar (Lane ve Milessi-Ferretti 2007, s.231). 1950 tarihinden bu yana IMF, yayımlanan Borsa Düzenlemeleri ve Borsa Kısıtlamaları Raporu'ndaki (AREAER) açıklamasında, dvız düzenlemeleri ve dvız kısıtlamaları ile birlikte bir finansal açıklık endeksi geliştirmiştir. Chinn ve Ito (2008), AREAER verilerine dayanarak yeni bir finansal açıklık endeksi

geliştirmiştir. Araştırmacılar tarafından geliştirilen endeks dört ana değişkene dayanmaktadır (Chinn ve Ito 2008, s.311):

- Birden fazla döviz kuru temsil eden faktörler,
- Mevcut işlemlerde sınırlamalar,
- Sermaye hesabı işlemlerinde sınırlamalar,
- İhracat kazancı üzerindeki sınırlamalar

En genel yöntemiyle finansal açıklık; [(Gayri safi özel sermaye girişi + gayri safi özel sermaye çıkışı)/GSYH] x 100 formülü ile bulunmaktadır (Aizenman 2008, s.373; Buch vd. 2005, s.754). Buch vd. yapmış oldukları çalışmada, finansal açıklığın ölçümü için alternatif metot olarak bankaların toplam yükümlüğündeki net yabancı yükümlülüklerin payını da kullanmışlardır (Buch vd. 2005, s.754).

1.5.4. Toplam Faktör Verimliliği Yöntemi

Bir ülkenin TFV hesaplaması, ilgili ekonominin üretimini veya katma değer aktivitesini tanımlayan bir üretim fonksiyonu kullanır. Ulusal ekonomilerin üretim kapasitelerinin analizinde kullanılan üretim fonksiyonunun en basit tanımında, emek ve sermaye gibi üretim faktörlerinin katma değere dönüştürülmesidir. Başka bir deyişle, bu işlev, belirli üretim girdileri kullanılarak ne kadar üretim yapılabileceğini ortaya çıkarır (Saygılı ve Cihan, 2008).

1.5.5. Sermaye Stoku Tahmin Yöntemi

Sermaye stoğu, belirli bir dönemde bir ekonomide mal ve hizmet üretmek için gerekli fiziksel yatırım unsurlarının toplamıdır. Bu bakımdan, sermaye birikimi, herhangi bir dönemde bir ülkenin üretim kapasitesinin ana göstergesidir. Yukarıda bahsedildiği gibi, ülkemizin sermaye stoğunu ulusal veya uluslararası veri tabanlarında tahmin etmek için resmi bir veri bulunmadığından, sermaye stoğu verileri OECD gibi uluslararası kuruluşlar tarafından uygulanan bir hesaplama yöntemi olan Sürekli Envanter Yöntemi kullanılarak hesaplanmaktadır (Serdaroğlu, 2013).

2. BÖLÜM

2. TÜRKİYE'DE DIŞA AÇIKLIK, BÜYÜME VE LİTERATÜR

Bu bölümde Türkiye'de dışa açıklık ve büyüme değişkenlerinin tarihsel gelişimi anlatılmıştır. Ardından literatürde yapılmış ampirik çalışmalar sunulmuştur.

2.1. Türkiye'de Dışa Açıklık ve Büyüme

Türkiye tarafından uygulanan dış ticaret politikaları 1980 öncesi ve sonrası olmak üzere iki döneme ayrılmaktadır. Dış ticaret politikalarının iki döneme ayrılmasının temel nedeni, ülkede uygulanan genel ekonomik politikalar (Kepenek, 2016, s.310).

1980 öncesi dönemde ekonomide genel olarak koruyucu ve ithal ikameci politikaları izlenirken, 1980 sonrası dönemde dış ekonomide açık liberal politikalar izlenmeye başlandı. Ekonominin bu dönemde dışa açılmasının temel nedeni ekonomik yapıya bağlıdır (Şahin, 2016, s.35). Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında, yetersiz sermaye birikimi ve az gelişmiş ulaşım ağı, ekonominin bütün olarak değil de daha çok bölgesel olarak şekillenmesine yol açtı ve bu koşullar altında dış ticaret uygulamaları şekillenmiştir. Uygulanacak ekonomi politikalarında ilk başta liberal kararlar ön plana çıksa da bunlardan umulan sonuçların alınamaması ve 1929'da gümrük tarifelerini değiştirme serbestliğinin kazanılmasıyla 1930'dan sonra daha fazla devlet müdahaleci dış ticaret politikalarının uygulanmaya başlandığı görülmektedir (Savrul, Özel ve Kılıç, 2013: 56).

1980 sonrası Türkiye ekonomisinde en önemli değişimler dış ticaret alanında gerçekleşmiştir. Bu değişimlerden en önemlileri; dış ticaret işlemlerinde serbestleşme ve bununla birlikte ekonominin dışa açılmasıdır (Ateş ve Bostan, 2007).

Ekonomik büyüme ve gelişme için ihtiyaç duyulan döviz kaynağının, ihracat yoluyla sağlanması gerektiği, ihracat artışına yönelik teşviklerin, ülkeye döviz girişinin ihracat yoluyla en sağlıklı şekilde sağlanacağı düşünüldüğü için uygulandığı anlaşılmıştır. Bu dönemde uygulanan politikalar verimli sonuçlar vermiş ve kriz yılları hariç büyüme ve ihracatta önemli başarılar kaydedilmiştir. (Takım, 2010).

24 Ocak 1980 kararları çerçevesinde ihracatı teşvik programları aşağıdaki beş ana kategoride sınıflandırılabilir (TCMB, 2002, s.7) :

- Türk lirasının döviz kuru karşısında değer kaybetmesine izin verilmiştir.
- İhracatçılara doğrudan ödeme yapılmıştır.
- Tercihli ve sübvansiyonlu ihracat kredileri verilmiştir.
- İthal girdilere vergi muafiyeti getirilmiştir.
- Kurumlar vergisi indirimleri getirilmiştir

Türkiye'nin ihracatı 1980'den sonra önemli ölçüde artmıştır. Bu artışı etkileyen önemli bir faktör 24 Ocak 1980 tarihli Kararlar ve sonraki yıllarda bu kararları destekleyen politikaların uygulanmasıdır. Bu dönemde ücret ve maaş artışları enflasyonun altında tutulmuş ve ihracatı artırmak için iç talep daraltılmıştır. Ayrıca, ihracatı artırmak için teşvikler uygulanmıştır. Petrol fiyatlarında meydana gelen artışın bir sonucu olarak Ortadoğu'ya komşu ülkelerle birlikte alım gücünü ve Türkiye'nin ticaret hacmini arttırma çalışmaları, komşu ülkelere yapılan ihracatı arttırmada önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde uygulanan devalüasyon politikaları, çalışanların alım gücünü düşürmüş ve ihracat sektörünün uluslararası rekabet gücünü yükseltmiştir (Savrul, Özel ve Kılıç, 2013).

1980'den sonra Türkiye, kaynak tahsisatının etkinliğini arttırmak ve dış ülkelere açık pazarın uluslararası sisteme entegre olması için ihracata yönelik politikalar benimsemiştir. Bu politikalar neticesinde ihracat 1983'ten sonra önemli ölçüde artmıştır (Varol, 2003).

Türkiye'de 1980 sonrası dönemde ticari ve finansal dışa açıklığa ulaşmış, açıklık derecesi ise yıllar içinde genel olarak bir artış eğilimi izlemiştir. Tablo 2.1, Türkiye'de finansal dışa açıklık, ticari dışa açıklık ve büyüme değişkenlerinin yıllar içindeki seyrinin göstermektedir.

Tablo 2.1. Türkiye’de Dışa Açıklık ve Büyüme

Yıl	Sermaye Hareketi (Milyon \$)	Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Büyüme %	Yıl	Sermaye Hareketi (Milyon \$)	Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Büyüme %
1984	3323	17891	6.71	2002	7204	87613	6.43
1985	1065	19301	4.24	2003	12866	116593	5.61
1986	2750	18561	7.01	2004	36004	160707	9.64
1987	3849	24348	9.49	2005	48385	190251	9.01
1988	4034	25997	2.32	2006	79469	225111	7.11
1989	4178	27417	0.29	2007	67331	277334	5.03
1990	5123	35261	9.27	2008	73999	333991	0.85
1991	5445	34640	0.72	2009	35093	243071	-4.70
1992	10162	37586	5.04	2010	70131	299428	8.49
1993	16639	44773	7.65	2011	71886	375749	11.11
1994	12669	41376	-4.67	2012	81998	389007	4.79
1995	6489	57346	7.88	2013	80732	403464	8.49
1996	8425	66851	7.38	2014	61653	399787	5.17
1997	12391	74820	7.58	2015	81928	351073	6.09
1998	16244	72895	2.31	2016	44411	341148	3.18
1999	12245	67258	-3.39	2017	60101	390793	7.44
2000	16388	82278	6.64	2018	30558	390968	2.57
2001	21261	72733	-5.96				

Kaynak: Sermaye Hareketi EVDS’den, Ticaret Hacmi TÜİK’ten ve Büyüme Dünya Bankasından alınmıştır.

Tablo 2.1’deki sermaye hareketi değişkeni, belirtilen yıllarda ülkeye gelen ve ülkeden çıkan sermayenin toplamını göstermektedir ve finansal dışa açıklığının göstergesi olarak kullanılmıştır. 1980 sonrası dönemde kayıt edilmeye başlanan bu değişken, yıllar içinde dalgalı bir seyir izlese de, uzun vadede genel olarak bir artış eğilimindedir. 1984 yılında 3 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen toplam sermaye hareketi, 1985 yılında 1 milyar dolara düşmüş ancak ilerleyen yıllarda istikrarlı bir artış göstererek 1993 yılında 16 milyar seviyesine ulaşmıştır. Bu süreçte sermaye hareketi 1989 yılında yaklaşık %25, 1992 yılında yaklaşık %100, 1993 yılında ise yaklaşık %50 artmıştır. İzleyen iki yıl boyunca toplam sermaye hareketi ciddi miktarlarda azalmış ve 1995 yılına gelindiğinde 6 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. Sonraki 6 yıl boyunca inişli çıkışlı bir seyir izleyen bu değişken, 2001 yılına gelindiğinde 21 milyar dolar ile tarihi bir zirveye ulaşmışsa da, 2002 yılında tekrar ciddi bir düşüşle karşılaşmış ve 7 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. 2002 yılı sonrasında hızlı bir toparlanma sürecine giren toplam sermaye hareketi değişkeni, 2004 yılında 2 kat artışla 12 milyar dolardan 36 milyar dolara gelmiştir. 2008 yılına kadar olan genel bir artış eğiliminden sonra, toplam sermaye hareketinde 2009 yılında yaklaşık %50 oranında bir düşüş yaşanmıştır ve 2008 yılındaki 73 milyar dolar seviyesinden 2009 yılında 35 milyar dolara düşmüştür. 2012

yılında yaklaşık 82 milyar dolar ile Türkiye tarihindeki en yüksek seviye görülmüş ve bu tarihten sonra yine inişli çıkışlı bir seyir ortaya çıkmıştır. 2016 yılındaki %50'lik azalışı, 2017 yılındaki %50'lik artış izlemiş ve 2018 yılına gelindiğinde tekrar %50'lik bir düşüş görülmüştür. 2018 yılı itibariyle Türkiye'de toplam sermaye hareketi 30 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Türkiye, 1984-2018 döneminde yaşanan büyük ve önemli dalgalanmaların sebebi olarak:

- 1989 yılında sermaye piyasalarının tamamen serbestleşmesi,
- 1990-2002 döneminde reel faizin dünya ortalamasını çok üzerinde olması
- 2001 ekonomik krizi,
- 2002 yılına kadar ülkede var olan siyasal istikrarsızlık,
- 2008 küresel krizi sıralanabilir (Özer, 2012).

Türkiye'de ticaret hacmi ise sermaye hareketlerine göre 1984-2018 döneminde daha istikrarlı bir artış göstermiştir. 1984 yılında 17 milyar dolar seviyesinde olan ticaret hacmi, zaman zaman küçük miktarlarda düşüş gösterse de, 1994 yılına kadar genel olarak istikrarlı bir hızla yükselmiştir ve 1994 yılında 41 milyar dolara ulaşmıştır. 1995 yılında alınan ve 1996 yılı itibariyle Gümrük Birliği uygulamalarının resmen başlayacağını belirten karar ile birlikte ticaret hacminde yaklaşık %25 oranında bir artış yaşanmış ve bu yıl ticaret hacmi 57 milyar dolara yükselmiştir. 1999 ve 2001 yılları dışında, 2008 yılına kadar sürekli artan ticaret hacmi, bu yıl 333 milyar dolar olarak gerçekleşmiş, 2009 yılında ise 243 milyar dolara gerilemiştir. İlerleyen dönemde 2014 ve 2016 yıllarındaki küçük düşüşler dışında ticaret hacmi sürekli artarak, 2018 yılı itibariyle 390 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Bu dönemde ticari dışa açıklık üzerinde yaşanan en önemli gelişmeler, 1996 yılında Gümrük Birliği'ne girilmesi, 2001 krizi ve 2008 krizi olmuştur.

Büyüme değişkeni ise bu dönemde çok dalgalı bir seyir izlemiştir. 2011 yılında %11.11 olarak ile 1984-2018 döneminin zirve değerine ulaşan büyüme, ayrıca 1987, 1990, 2004 ve 2005 yıllarında %9'un üzerinde gerçekleşmiştir. Bunların yanında 1994, 1999, 2001 ve 2009 yıllarında negatif büyümenin yaşandığı Türkiye'de, aynı zamanda 1989, 1991 ve 2008 yıllarında %1'den daha az büyüme görülmüştür. Büyüme değişkeni ile diğer dışa açıklık değişkenlerinin ilişkisi bu çalışmanın odak noktası olduğu için, değişkenlerin ortak

davranışlarına ilişkin veriler de önemlidir. Tablo 2.1'teki değerleri incelendiğinde, 1984-1990 yılları arasında sermaye hareketleri ile büyümedeki değişimlerin ortak bir seyir izlediği görülmektedir. 1994 yılında hem sermaye hareketleri hem de ticaret hacmi düşmüş, aynı zamanda büyüme de negatif olmuştur. 1995, 1996 ve 1997 yıllarında sermaye hareketleri ve ticaret hacmi yüksek oranlarda artarken, büyüme de bu iki değişkenle beraber yüksek değerlere ulaşmıştır. Yine 1999 ve 2000 yıllarında bu üç değişken eşzamanlı olarak önce azalmış, sonra artmıştır. Gümrük birliğinin dinamik etkilerinin ortaya çıkmaya başladığı 2000'li yıllarda ulaşılan yüksek büyüme oranları, ticaret hacmindeki artış ile beraber gerçekleşmiş (Uslu, 2019: 44) ve 2002-2006 yılları arasında dışa açıklık göstergeleri yükselirken, büyüme de pozitif olmuştur. 2009 yılında hem sermaye hareketleri hem de ticaret hacminde yaşanan ciddi azalmalar beraberinde negatif büyüme getirmiştir. 2010-2015 yılları arasında sermaye hareketleri ve ticaret hacmi artmaya devam ederken büyüme oranları da yüksek seviyelere ulaşmıştır. Benzer şekilde 2016, 2017 ve 2018 yıllarında da sermaye hareketi ve ticaret hacmi değişkenlerindeki artışlar (azalışlar) büyüme oranındaki yükseliş (düşüşleri) beraberinde getirmiştir.

2.2. Literatür Özeti

Ticari ve finansal açıklık ile büyüme arasındaki ilişki gelişmişlik düzeyi farklı birçok ülke için çok sayıda araştırmacı tarafından farklı yöntem ve veri seti kullanılarak yapıldığı görülmektedir. Ticari açıklık ve büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmalar, 1960'lardan itibaren yapılmaya başlanmıştır. Finansal dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar görece daha yenidir ve 1990'lı yıllardan itibaren araştırılmaya başlanmıştır. Yapılan çalışmalarda ticari açıklığın ve finansal açıklığın ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileyeceği şeklinde ortak bir fikir birliği elde edilememiştir.

Çalışmalarını yatay kesit ve zaman serisi analiz yöntemleri kullanarak yapan; Haring ve Humprey (1964), Michaely (1977), Heller ve Porter (1978), Balassa (1978), Tyler (1981) ve Chow (1987) serbest ticaretin ve ihracatı arttırmasının ekonomik büyümeye pozitif katkıda bulunduğu sonucuyla ilgili bulgular elde etmişlerdir.

Ticari dışa açıklığın büyüme üzerindeki etkisini ele alan Dollar (1992), çalışmasında 95 gelişmekte olan ülkenin 1976-1985 yılları arasındaki verilerini kullanmıştır. Fiyatların uluslararası karşılaştırmasını kullanarak reel döviz çarpıklık endeksini oluşturmuştur.

Endeksin sonuçlarına göre, bu yıllarda ticari açıdan dışarıya daha açık olan 16 Asya ülkesinde kişi başı gelir yıllık ortalama %3,4 oranında artarken ticari açıdan dışarıya görece daha kapalı olan 24 Latin Amerika ülkesinde %0,3 ve Afrika'da bulunan 43 ülkede %0.4 oranında kişi başına yıllık gelirden azalma tespit edilmiştir.

Sachs ve Warner (1995), gelişmekte olan 135 ülke için 1970-1995 yılları arasındaki verileri kullanarak, ülkelerde uygulanan ekonomi politikasının büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Regresyon yöntemini kullanarak analizi yapılan çalışmada, dışa açık gelişmekte olan ekonomilerin, dışa açık gelişmiş ekonomilere göre daha hızlı büyüdüğü sonucuna ulaşılmıştır. İncelemenin bir diğer sonucu da, açık ekonomilerin ödemeler dengesi krizini önlemede başarılı oldukları, kapalı ekonomilerin bu krizlerden olumsuz etkilendiğidir.

Harrison (1996), büyümenin toplam üretim fonksiyonuna bağlı olduğunu belirtmiş ve gelişmekte olan ülkeler için zaman serisi ve panel veri analiz yöntemleri ile iki değişken arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analiz sonucunda dışa açılmanın büyüme üzerinde pozitif fakat zayıf etkileri olduğunu tespit etmiştir.

Ticari açıklık ile büyüme arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme analiziyle inceleyen Ghatak ve Utkulu (1996), Türkiye, Malezya ve Hindistan'ı ele aldığı çalışmasında ticari serbestleşmenin ekonomik büyümeyi etkileyen önemli bir etken olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Frankel ve Romer (1996), dışa açık ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini coğrafik değişkenleri de dikkate alarak yatay kesit regresyonu ve en küçük kareler (EKK) yöntemleri ile incelemişlerdir. Analizin sonucunda, hem ihracat hem de ithalatın gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH) paylarındaki %1'lik bir artışın kişi başına düşen geliri %2'den daha fazla arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca coğrafya temelli farklılıkların ticarete etkisi niceliksel olarak büyük olduğunu ortaya koymuşlardır.

Edwards (1998), ticari açıklığın büyüme üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında gelişmiş ve gelişmekte olan 93 ülke için panel veri analizi yöntemini kullanmıştır. Ticarete açık ülkelerde toplam faktör verimliliğindeki artışın ve bununla birlikte ekonomik büyümenin pozitif yönde daha büyük olduğunu göstermiştir.

Bahmani-Oskooee ve Niroomand (1999), Türkiye'nin de içinde bulunduğu 59 gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler için 1960-1992 dönemi yıllık verileriyle ticari açıklık ve büyüme

arasındaki ilişkiyi, Johansen eşbütünleşme yöntemi ile analiz etmiştir. Araştırmanın sonucunda 19 ülkede ticari liberalizasyon ile ekonomik büyüme arasında uzun süreli ve pozitif ve bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

1960-1997 dönemini kapsayan yıllık verilerle Tayland, Filipinler, Endonezya, Singapur ve Malezya için yaptıkları çalışmada Ahmad ve Anoruo (2000), GSMH'nın büyüme oranı, ihracat ve ithalat toplamının büyüme oranı değişkenleri ile Johansen eşbütünleşme ve hata düzeltme modelini kullanarak değişkenler arasındaki ilişkileri incelemiştir. Eşbütünleşme testi açıklık ve büyüme değişkenlerinin çalışmadaki tüm ülkeler için eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte analizde, hata düzeltme modeli açıklık ve büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Wacziarg (2001), çalışmasında 1970-1989 dönemini kapsayan yıllık verilerle 57 ülke için panel veri analiz yöntemini kullanarak, uygulanmakta olan ticaret politikaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Elde edilen sonuçlarla ticari serbestleşmenin fiziksel sermaye birikimi ve teknoloji transferi aracılığıyla ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etki yarattığı tespit etmiştir.

Yanikkaya (2003), ticari açıklığın büyüme üzerindeki etkisini 100 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için panel veri analiz yöntemini kullanarak araştırmıştır. Ticari açıklığın ve ticari engellerin büyümeyi olumsuz yönde etkilediği görüşlerinin aksine büyümeyi olumlu yönde etkilediğine yönelik bulgulara ulaşmıştır.

Dar ve Amirkhalkhali (2003), 19 OECD ülkesi için, panel veri analizi ile yaptıkları analizinde, ticari açıklığın ekonomik büyüme değişkeni üzerinde anlamlı ve önemli bir etkisi olduğunu ve ülkeler arasında farklılıklar gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır.

Cuadros, Orts ve Alguacil (2004), Meksika için 1979-1997 dönemi çeyrekli verileri, Brezilya için (1975-1997) dönemi çeyrekli verileri ve Arjantin için (1977-1997) çeyrekli verileriyle ihracatın büyüme üzerindeki etkisini VAR modelini kullanarak araştırmışlardır. İhracata yönelik büyümenin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Aizenman (2004), OECD ülkeleri ve gelişmekte olan ülkeler için panel regresyon analizini kullanarak yaptığı çalışmasında ticari açıklığın finansal açıklığı da sağladığını göstermiştir. Sonucunda bu durumun kamunun borç yükünü arttırmasıyla ülkelerde finansal krizlere neden olduğunu gösteren bulgular elde etmiştir.

Kose, Prasad ve Terrones (2006), 1966-2005 döneminde 21 gelişmiş ülke ve 46 gelişmekte olan ülkeyi kapsayan verilerle dinamik panel veri analiz yöntemini kullanarak finansal açıklık ile toplam faktör verimliliği arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Yapılan çalışmaya göre, sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılmasının toplam faktör verimliliğini olumlu yönde etkilediğini tespit etmişlerdir.

Omisakin, Adeniyi ve Omojolaibi (2009), Nijerya ekonomisi için, toplam üretim fonksiyonunda yer alan değişkenlere ait verilerle Toda-Yamamoto nedensellik ve sınır testi yöntemlerini kullanarak analiz yapmışlardır. Analizin sonucuna göre ticari açıklık ve büyüme arasında pozitif bir ilişki ve kısa dönemde ticari açıklıktan büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

Bajwa ve Siddiqi (2011), çalışmalarında 1972-1985 ve 1986-2007 olarak ikiye ayırdıkları dönemde, Hindistan, Sri Lanka, Pakistan ve Bangladeş için panel eş-bütünleşme analizi yaparak, ticari açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri araştırmıştır. 1972-1985 döneminde ekonomik büyümeden ticari açıklığa kısa dönemli tek yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğunu ve uzun dönemde ticari açıklığın ekonomik büyümeyi negatif etkilediği tespit edilmiştir. 1986-2007 döneminde kısa ve uzun vadede ekonomik büyüme ile ticari açıklık arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucu bulunmuştur.

Kim, Lin ve Suen (2012), 1975-2007 döneminde gelişmekte olan 19 ülke için ARDL sınır testi ile finansal entegrasyonun ve doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ve makroekonomik belirsizlikler üzerindeki etkisini araştırmıştır. Analizin sonucu, finansal entegrasyonun ekonomik büyümeyi hızlandırdığı ve uzun dönemde belirsizliği azalttığını göstermiştir.

Ali ve Abdullah (2015), 1980-2010 döneminde ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri Pakistan için PP, ADF birim kök testleri ile Johansen eş-bütünleşme testi kullanarak incelemiştir. Analizin sonuçları, ülke ekonomisinin ticari açıklığı ve ekonomik büyümesi arasında kısa süreli pozitif bir ilişki olduğunu gösterirken, uzun dönemli sonuçlar ise, ticari açıklığın Pakistan'ın ekonomik büyümesini negatif yönde etkilediğini ortaya koymaktadır.

Kovacı (2019), analizinde 2010-2016 döneminde 28 gelişmiş ve 30 gelişmekte olan ülke için ekonomik gelişmişlikleri ve ticari açıklığı arasındaki ilişkiyi panel veri analiziyle incelemiştir. Çalışmanın sonucunda ticari açıklık gelişmiş ülkelerde satın alma gücü

paritesine dayalı kişi başına düşen gelir ile ölçülen ekonomik gelişmeyi pozitif, gelişmekte olan ülkelerde ise negatif etkilemiştir.

Türkiye ekonomisinde ticari ve finansal dışa açıklığın büyüme üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalarda çok çeşitli yöntemlerin kullanıldığı görülmüştür. Bunlar arasından Ghatak, Milner ve Utkulu (1995), içsel büyüme teorisini örnek alarak Türkiye’de ticari serbestleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki uzun dönem etkilerini iki değişkenli ve çok değişkenli eşbütünleşme analizleri kullanarak incelemişler ve analizin sonucunda anlamlı bir uzun dönem etkisi olduğunu bulmuşlardır.

Utkulu ve Özdemir (2005), içsel büyüme teorisini baz alarak ticari serbestleşmenin kişi başına gelir artışı ve ekonomik büyüme üzerindeki uzun dönem etkilerini incelemek için çok değişkenli eşbütünleşme yöntemini analizde kullanmışlardır. Çalışmanın sonucunda, serbestleşme ile büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Kösekahyaoglu ve Şentürk (2006), ihracata dayalı büyüme varsayımını ölçmek amacıyla Türkiye ve yedi yeni gelişen ülke için dış ticaret ve milli gelir değişkenleri arasındaki ilişkiyi nedensellik testi kullanarak analiz etmişlerdir. Türkiye, Çin, Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti için ihracatla milli gelir arasında güçlü bir ilişki olduğunu analiz sonuçları göstermiştir.

Yapraklı (2007), Türkiye’de ticari açıklık ve finansal dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1990-2006 dönemi için incelemiştir. Çalışmasında çok değişkenli eşbütünleşme analizi, Granger nedensellik testi ve vektör hata düzeltme modelini kullanmıştır. Analiz sonucunda uzun dönemde ticari dışa açıklık ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği, finansal dışa açıklık ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediğini gösteren bulgular elde etmiştir.

Kurt ve Berber (2008), çalışmasında 1989-2003 dönemini kapsayan verilerle Türkiye’de dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini ve dinamik etkileşimleri VAR modeli ve varyans ayrıştırma yöntemlerini kullanarak incelemişlerdir. Sonuçlara göre dışa açıklık ve büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca elde edilen sonuçların, içsel büyümenin savunduğu dışa açıklık ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileyeceği varsayımını desteklediği görülmüştür.

Yücel (2009) analizinde, Türkiye ekonomisi için finansal gelişme, dışa açıklık ve ekonomik büyüme değişkenleri arasında nedensellik ilişkilerini ele almıştır. Johansen ve Juselius eşbütünleşme testi sonuçlarına göre, ticari açıklık büyümeyi olumlu, finansal gelişmeninse negatif etkilediği bulgulanmıştır. Granger nedensellik testi sonuçlarında ise, ele alınan değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin çift yönlü olduğu ortaya konmuştur.

Korkmaz, Çevik, Birkan (2010) Türkiye'deki finansal dışa açıklığın ekonomik büyüme ve ekonomik krizler üzerindeki etkisini 1990-2008 dönemindeki çeyrekli ekonometrik verilerle araştırmıştır. Çalışmanın sonucunda Türkiye'de finansal dışa açıklığın artmasıyla ekonomik büyümede pozitif etki yaparak toplam büyümeyi %0.16 oranında arttırdığına ait bulgular elde etmişlerdir.

Türedi ve Berber (2010), çalışmasında finansal kalkınma ve ticari açıklık ile ekonomik büyüme ilişkisini Türkiye için 1970-2007 dönemini kapsayan yıllık verilerle değerlendirmişlerdir. Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi Johansen testiyle, aralarındaki nedensellik VAR analiziyle araştırılmıştır. Analizin sonucunda finansal kalkınma ile ekonomik büyüme arasında, finansal kalkınmadan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik, ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye'de ticari ve finansal dışa açılmanın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 1992-2006 dönemi için ele alan Kıran ve Güriş (2011) analizinin sonucunda değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin olduğunu bulmuştur. Sonuçlar ayrıca ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu, finansal dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerinde etkisinin anlamlı bulunmadığını göstermektedir.

Özel (2012), çalışmasında ticari ve finansal açıklığın ekonomik büyümeye etkisini 1992-2010 yıllarını kapsayan üçer aylık verilerle analiz yaparak finansal açıklığın büyümeyi negatif, ticari açıklığın ise büyümeyi pozitif etkilediği sonucuna varmıştır.

Aksu(2014) Türkiye'nin 1960-2009 dönemini kapsayan çalışmasında ithalat ve ihracatın ekonomik büyümeye etkisini kısa ve uzun dönem analizlerinde kullanılan nedensellik testleriyle inceleyerek, ihracattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü, pozitif ve anlamlı bir etki olduğunu tespit etmiştir.

Kar, Nazlıoğlu ve Ağır (2014), analizinde 1989:1Q-2007: 1Q dönem aralığında, Türkiye ekonomisi için doğrusal ve doğrusal olmayan nedensellik yaklaşımları kullanarak ticari açıklık, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlarda, ticari açıklığın ekonomik büyümeyi, aynı şekilde ekonomik büyümenin de ticari açıklığı etkilediğine ulaşılmıştır.

Topallı (2016), 1982-2013 dönemini kapsayan incelemesinde, Türkiye ve BRICS ülkeleri için doğrudan sermaye yatırımları, ticari dışa açıklık oranı ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkileri tespit etmiştir. CADF birim kök testi ve Emirmahmutoğlu ve Köse nedensellik testi ile yaptığı araştırmanın sonucunda, ticari açıklık oranı ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Ümit (2016), Türkiye ekonomisi için, 1992-2014 yıllarını kapsayan dönemde ticari açıklık ve finansal açıklık oranı ile ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkileri ARDL sınır testi ve Toda- Yamamoto nedensellik testi ile incelemiştir. Çalışmada, finansal açıklık oranı ile büyüme arasında çift yönlü ve büyümeden ticari açıklık oranına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin varlığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, uzun ve kısa dönemli analiz sonuçları ticari açıklığın ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği ve finansal açıklığın büyümeyi istatistiki olarak anlamlı ve pozitif etkilediği tespit edilmiştir.

İlter ve Doğan (2018) çalışmasında ticari ve finansal dışa açıklık oranının büyümeye etkisini Türkiye için 1998-2016 dönemini kapsayan çeyrekli verilerle ekonometrik olarak incelemiştir. ADF, PP birim kök testleriyle serilerin durağanlıklarını ölçerek Granger nedensellik testiyle değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koymuştur. Ayrıca etki-tepki analizi ve varyans ayrıştırma analizini de yapmıştır. Elde edilen sonuçlar, Türkiye’de ticari açıklık oranındaki değişmeler ülkenin ekonomik büyüme oranını etkilediğini göstermiştir.

Eren ve Ünal (2019), Türkiye için 1960-2012 dönemine ait yıllık verilerle ticari açıklık ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiyi ekonometrik analiz ile incelemiştir. Çalışmanın sonucunda, ticari açıklık ve büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı ve çift yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğu tespit edilmiştir.

3. BÖLÜM

3. EKONOMETRİK ANALİZ

Çalışmanın bu bölümünde belirlenen dönem için ekonometrik analiz yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara ve yorumlara yer verilmiştir.

3.1. Veri Seti ve Model

Bu çalışmada, Türkiye’de ticari dışa açıklığın ve finansal dışa açıklığın büyüme üzerindeki etkilerini incelemek için, çalışmanın yapıldığı dönemde verilere ulaşılabilen en geniş dönem aralığı olan 1994Q1-2018Q3 dönemi verileri kullanılmıştır. Ticari dışa açıklık ve finansal dışa açıklık verileri Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın veri tabanından (Elektronik Veri Dağıtım Sistemi: EVDS, Ödemeler Dengesi Analitik Sunum 6. El Kitabından) elde edilmiş, ekonomik büyüme serisi verileri ise Uluslararası Para Fonu’nun (IMF) resmi internet sitesinden, çeyrek dönemler itibariyle büyüme oranları olarak alınmıştır. Tüm veriler milyon dolar cinsinden kullanılmıştır.

Tablo3.1.Değişkenlere İlişkin Açıklamalar

Değişken	Açıklama	Tanım
TDO	(İhracat + İthalat)/Nominal GSYH	Ticari Dışa Açıklık Oranı
FDO	(Gayri Safi Özel Sermaye Giriş + Çıkışı) /Nominal GSYH	Finansal Dışa Açıklık Oranı
BUY	(GSYH _{t-1} -GSYH _t)/GSYH _t	Büyüme Oranı

Tüm veriler Moving Average (Hareketli Ortalamalar) yöntemiyle mevsim etkilerinden arındırılmıştır. Çalışmada, kurulanekonometrik model aşağıda verilmiştir:

$$BUY_t = \alpha_0 + \alpha_1 TDO_t + \alpha_2 FDO_t + \varepsilon_t \quad (4)$$

Burada ε_t ; rassal yürüyüş sürecine sahip hata terimleri serisini göstermektedir. Ticari dışa açıklığın ve finansal dışa açıklığın artmasının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyeceği öngörüldüğü için yapılacak analizler sonunda $\alpha_1 > 0$ ve $\alpha_2 > 0$ çıkması beklenmektedir.

3.2. Yöntem

Çalışmada; üç aylık veriler kullanıldığı için ekonomik büyüme, ticari dışa açıklık oranı ve finansal dışa açıklık oranı serileri mevsim etkilerinden arındırılmıştır, bunun için Census X12 yöntemi kullanılmıştır. Serilerin durağan olup olmadıklarının tespiti için; en yaygın kullanılan birim kök testi olan Augmented Dickey Fuller (ADF) (1981) testi, trend içeren serilerde daha güçlü sonuçlar veren Philips Peron (PP) (1988) testi ve hipotez kurma şekli bu iki testin tersi olan ve bu yüzden bu iki testin sağlaması olarak kabul edilen Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) (1992) birim kök testi kullanılmıştır. Seriler arasındaki nedensellik ilişkileri Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi ile incelenmiş, uzun dönem katsayıları ise Dinamik En Küçük Kareler (Dynamic Ordinary Least Squares, DOLS) yöntemi ile tahmin edilmiştir.

3.3. Birim Kök Testleri

Çalışmanın bu bölümünde ADF, PP ve KPSS testleri ile ilgili açıklamalara, bulgulara ve bulguların yorumlarına yer verilmiştir.

3.3.1. ADF ve PP Birim Kök Testleri

Birim kök analizi, bir serinin cari değerinin kendi geçmiş değerlerinden etkilenip etkilenmediğini analiz etmekte kullanılır. Serilerin durağan olması, yani kendi geçmiş değerlerinden etkilenmemesi ya da bir trendin etkisinde olmaması gerekmektedir çünkü seri kendi geçmiş değerlerinden ya da bir trendden etkileniyorsa, o serinin ortalaması ve varyansı zaman içinde sistematik olarak değişiyor demektir (Gujarati and Porter, 2009: 22). Bu durum, durağan olmayan serilerle yapılacak analizlerde sahte regresyon probleminin ortaya çıkacağı ve seriler arasındaki gerçek ilişkinin tespit edilemeyeceği anlamına gelir. Seriler arasındaki gerçek ilişkinin tespit edilememesi, analizlerden üretilecek politikaların geçerliliğini ve etkinliği yok eden bir sorundur.

Durağanlık analizleri, Dickey ve Fuller'in 1979 ve 1981 yıllarındaki çalışmalarıyla başlamıştır. Serinin cari değerinin gecikme değeri ile ilişkisini kontrol eden ve literatürde Augmented Dickey-Fuller (ADF) testi olarak geçen bu test aşağıdaki denklemler yardımıyla analizi gerçekleştirir:

$$\text{Sabitsiz:} \quad \Delta Y_t = \beta_1 * Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (5)$$

$$\text{Sabitli:} \quad \Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 * Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (6)$$

$$\text{Sabitli ve Trendli:} \quad \Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 * Y_{t-1} + \beta_2 * T + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (7)$$

Denklemlerde p optimum gecikme uzunluğunu ve T trend değişkenini göstermektedir. Test sonucunda elde edilen β_0 ve β_2 katsayılarının anlamlılık durumlarına göre sabitsiz, sabitli ve sabitli-trendli modelin kullanılacağına karar verilir. ADF testi, “birim kök vardır/seriler durağan değildir” boş hipotezine karşı “birim kök yoktur/seriler durağandır” alternatif hipotezini test eder.

Philips Peron (PP) testi, trend içeren serilerde ADF testine kıyasla daha güçlüdür. Çünkü ADF testi, yanlış hipotezin reddetme olasılığının yanında, var olabilecek birim kökleri ayırtetme noktasında da yetersiz kalmaktadır. Ayrıca ADF testi, hata teriminin bağımsız ve varyansının sabit olduğunu varsaymaktadır (Phillips ve Perron, 1988: 336-345). PP testi (4) nolu denklem yoluyla birim kök sınaması yapmaktadır.

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \delta Y_{t-1} + \beta_1 \left(t - \frac{T}{2} \right) + u_t \quad (8)$$

Burada T , gözlem sayısıdır. Denklemin tahmininden elde edilen β_0 ve β_1 katsayılarının anlamlılık düzeyine göre sabitsiz, sabitli ve sabitli-trendli modellerinden hangisinin kullanılacağına karar verilir. PP testi de ADF testi ile aynı hipotez sürecine sahiptir ve “birim kök vardır” boş hipotezine karşı “*birim kök yoktur*” alternatif hipotezini test eder. Çalışmada kullanılan serilere uygulanan ADF ve PP testlerinin sonuçları Tablo 3.2’de gösterilmiştir.

Tablo 3.2.ADF ve PP Birim Kök Testi

Değişken	ADF Test İstatistiği (<i>p</i> değerleri)	Kritik Değerler			Philips-Perron Test İstatistiği (<i>p</i> değerleri)	Kritik Değerler		
		%1	%5	%10		%1	%5	%10
BUY	-6.22 (0.00)***	-4.05	-3.45	-3.15	-9.88 (0.00)***	-4.05	-3.45	-3.15
TDO	-4.52 (0.00)***	-4.05	-3.45	-3.15	-2.96 (0.14)	-4.05	-3.45	-3.15
FDO	-5.63 (0.00)***	-3.49	-2.89	-2.58	-5.63 (0.00)***	-3.49	-2.89	-2.58

Not: ADF testinde gecikme uzunlukları Akaike kriterine göre, PP testinde band genişliği Newey-West yöntemiyle belirlenmiştir. FDO serisi için tahmin edilen birim kök denkleminde trend değişkeni anlamsız çıktığı için sabitli model, GSYH ve TDO serileri için ise sabitli-trendli model kullanılmıştır. ***, %1 anlamlılık düzeyinde durağanlığı ifade etmektedir.

Tablo 3.2’de verilen ADF birim kök testi sonuçlarına göre ekonomik büyüme, ticari dışı açıklık ve finansal dışı açıklık serilerinin test istatistikleri düzey değerlerinde kritik değerlerden büyük çıkmıştır. Bu üç serinin de sıfıncı dereceden durağan, yani $I(0)$ olduklarını göstermektedir. PP testi sonuçlarına göre ise, büyüme ve finansal dışı açıklık serileri düzeyde durağandır, yani $I(0)$ ’dır. Ancak ticari dışı açıklık serisi düzeyde durağan çıkmamıştır. Ticari dışı açıklık serisinin ADF testine göre durağan olması, PP testine göre durağan olmaması sebebiyle, üçüncü bir birim kök testi yapma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu sebeple çalışmada KPSS birim kök testi de kullanılmıştır.

3.3.2. KPSS Birim Kök Testi

KPSS testi, ADF ve PP testlerine göre ters bir hipotez yapısına sahip olduğu için bu iki testin sağlaması niteliğindedir. Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (1992) tarafından geliştirilen KPSS testi, serilerdeki deterministik trendi arındırarak durağanlığın sağlanmasında yardımcı olmaktadır (Kwiatkowski vd.,1992: 159-179).

Bu birim kök testi, seri değerlerinin serideki trend ve rassal terim değişkenleri ile ilişkisini incelemektedir. KPSS testi, durağanlık kontrolü için aşağıdaki denklemi kullanmaktadır:

$$Y_t = \varepsilon_t + r_t + u_t \quad (9)$$

Burada ε_t değişkeni serideki trendi, r_t değişkeni rassal terimi ve u_t hata terimini temsil etmektedir. Rassal terim ile kendisinin bir gecikmeli değeri arasındaki ilişki, denklem 7’de sunulmuştur. Eğer denklemdaki r_t değişkeni durağan ise, yanibu serinin kendi gecikmeli değerleriyle ilişkisinden elde edilen hata terimlerinin varyansı sıfır ise, bu değişken durağandır.

$$r_t = r_{t-1} + \varepsilon_t \quad (10)$$

Yukarıdaki denklemde ε_t , rassal değişken ile bu değişkenin gecikmeli değerleri arasındaki regresyondan elde edilen hata terimleri serisini göstermektedir. KPSS testinin boş hipotezi“hata terimleri serisinin varyansı sıfırdır” şeklindedir. Bu test için ilgili hipotez aşağıda verilmektedir:

$$H_0: \sigma^2_{\varepsilon_t} = 0 \text{ Birim kök yoktur.}$$

$H_0: \sigma^2_{\epsilon_t} \neq 0$ Birim kök vardır.

KPSS testinden elde edilen sonuçlar, diğer iki testin tersi şekilde yorumlanmaktadır. Elde edilen LM test istatistiği, kritik değerlerden büyük ise boş hipotezin reddigerekir ve serilerin durağan olmadığı anlaşılır. Eğer LM test istatistiği, kritik değerlerden küçük ise boş hipotez kabul edilir ve serinindüzey değerlerinde durağan olduğu bulgusu elde edilmiş olur.Serilere uygulanan KPSS birim kök testine ait sonuçlar Tablo 3.3'te gösterilmiştir.

Tablo 3.3. KPSS Birim Kök Testi

Değişken	LM Test İstatistiği	Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
BUY	0.27*	0.73	0.46	0.34
TDO	0.05*	0.21	0.14	0.11
FDO	0.10*	0.21	0.14	0.11

Not: KPSS testinde tahmin metodu Barlett Kernel yöntemiyle belirlenmiştir. GSYH serisinin birim kök sınamasında trend değişkeni anlamsız çıktığı için sabitli model, TDO ve FDO değişkenlerinde ise sabitli-trendli model kullanılmıştır. *, %10 anlamlılık düzeyinde durağanlığı ifade etmektedir.

Tablo 3.3'te serilere uygulanan KPSS testi sonuçları görülmektedir. KPSS test sonuçlarına göre ekonomik büyüme, ticari dışa açıklık ve finansal dışa açıklık serilerinin düzey değerlerinde hesaplanan test istatistikleri kritik değerlerden küçüktür. Yani bu üç seri de durağandır. ADF, PP ve KPSS testlerinin genel sonucu, analize dâhil edilen tüm serilerin düzey değerlerinde durağan olduğu yönündedir. Durağan serilerle yapılacak analizler sahte regresyon problemi içermeyeceği için, analize nedensellik testi ile devam edilmiştir.

3.4. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

Nedensellik analizleri, incelenen serilerin birbirleri üzerinde etkili olup olmadıklarını, eğer bir etki varsa bu etkinin yönünü ortaya çıkarmaktadır. İlk defa Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik testinin ardından pek çok farklı yöntem seriler arasındaki nedensellik ilişkilerinin sınanmasında kullanılmak üzere geliştirilmiştir. Analizde kullanılacak serilerin tamamının düzey değerlerinde durağan olması halinde Granger (1969) yöntemi etkin sonuçlar üretirken, serilerin bazılarının düzeyde, bazılarının birinci farkta ya da tamamının birinci farkta durağan olduğu durumlarda, Toda - Yamamoto (1995) nedensellik testi daha etkin sonuçlar üretmektedir.Toda - Yamamoto (1995) nedensellik testi aşağıdaki aşamalarla gerçekleştirilmektedir(Büyükakın vd., 2009):

- i. Serilerin düzey değerleri kullanılarak standart bir VAR tahmini yapılmakta, buradaki gecikme uzunluğu kriterleri (Akaike, Schwarz, vb) kullanılarak, optimum gecikme (p)uzunluğu belirlenmektedir.
- ii. Sonra bu (p) değerine, serilerin en yüksek entegre olma derecesi (serilerin en fazla kaç defa farkları alındığında durağan hale geliyorsa o değerin, d_{max} değeri) eklenir.
- iii. Elde edilen ($p+d_{max}$) gecikme uzunluğu ile eşanlı denklem sistemi, $VAR(p+d_{max})$ ile tahmin edilir.
- iv. Sonra d_{max} 'tan gelen gecikmeli değerlere kısıt uygulanır.
- v. Kısıtsız ($VAR(p+d_{max})$) ve kısıtlı ($VAR(p)$) modeller tahmin edilip, hata terimlerinin kareleri toplamı (Residual Sum of Squares: RSS) değerleri elde edilir.
- vi. RSS_{UR} ve RSS_R değerleri kullanılarak bir modifiye edilmiş WALD (MWALD) testi yapılır ve F istatistiği elde edilir.
- vii. F istatistiğinin hesaplanmasında kullanılan formül;

$$F = \frac{(RSS_{UR} - RSS_R)/(p + d_{max})}{RSS_{UR}/(n - k)} \quad (11)$$

Burada RSS_{UR} ; kısıtsız modelin hata terimlerinin kareleri toplamını, RSS_R ; kısıtlı modelin hata terimlerinin kareleri toplamını, $p + d_{max}$; modifiye edilmiş optimum gecikme uzunluğunu, n ; toplam gözlem sayısını ve k ; kısıtsız modeldeki parametre sayısını göstermektedir.

X ve Y gibi iki değişken arasında Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi yapabilmek için kullanılacak modeller aşağıda yer almaktadır.

$$Y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{\rho+d_{max}} \beta_{1i} Y_{t-i} + \sum_{i=1}^{\rho+d_{max}} \beta_{2i} X_{t-i} + u_t \quad (12)$$

$$X_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{\rho+d_{max}} \alpha_{1i} X_{t-i} + \sum_{i=1}^{\rho+d_{max}} \alpha_{2i} Y_{t-i} + v_t \quad (13)$$

Denklem 12 ve 13, eşanlı olarak tahmin edilip, d_{max} 'tan gelen parametrelere kısıtlar konularak Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi yapılır. Burada Denklem 12'de X 'ten Y 'ye, Denklem 13'te Y 'den X 'e doğru bir nedensellik ilişkisinin varlığı sınanmaktadır. Denklem 13 için sınanacak hipotezler;

$H_0: \beta_{2i} = 0$ her i için. X 'ten Y 'ye doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur

$H_1: \beta_{2i} \neq 0$ bazı i 'ler için. X 'ten Y 'ye doğru bir nedensellik ilişkisi vardır

şeklindedir. Elde edilecek olasılık değeri 0.10'dan küçük olduğunda H_0 hipotezi reddedilir ve X 'ten Y 'ye doğru bir nedensellik ilişkisinin var olduğuna karar verilir (Doğan, 2017:24).

Bu çalışmada Toda-Yamamoto nedensellik testi yapabilmek için optimum gecikme uzunluğu (p) belirleme işlemleri yapılmış ve bu işlemlere ait sonuçlar Tablo 3.4'te verilmiştir.

Tablo 3.4. Optimum Gecikme Uzunluğu Belirleme İşlemi Sonuçları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	574.1962	NA	3.98e-10	-13.13095	-13.04591	-13.09671
1	683.4844	208.5269	3.97e-11	-15.43642	-15.09630*	-15.29946
2	701.8482	33.77256	3.20e-11*	-15.65168*	-15.05646	-15.41201*
3	707.1418	9.370333	3.50e-11	-15.56648	-14.71617	-15.22408
4	714.4734	12.47205	3.65e-11	-15.52812	-14.42272	-15.08301
5	718.2673	6.192452	4.13e-11	-15.40844	-14.04794	-14.86061
6	730.7166	19.46100	3.85e-11	-15.48774	-13.87214	-14.83719
7	737.1839	9.663686	4.13e-11	-15.42951	-13.55883	-14.67625
8	743.3497	8.788092	4.48e-11	-15.36436	-13.23858	-14.50837
9	759.8363	22.36109*	3.86e-11	-15.53647	-13.15559	-14.57776
10	767.5886	9.979995	4.08e-11	-15.50778	-12.87181	-14.44636
11	774.5979	8.540086	4.41e-11	-15.46202	-12.57096	-14.29788

Not:LR: Langrege oran istatistiği, FPE: Final prediction error (son tahmin hatası istatistiği), AIC: Akaike information criterion (Akaike bilgi kriteri), SC: Schwarz information criterion (Schwarz bilgi kriteri), HQ: Hannan-Quinn information criterion (Hannan-Quinn bilgi kriteridir).

Optimum gecikme uzunluğu test sonuçlarına göre büyüme, ticari dışa açıklık ve finansal dışa açıklık değişkenleri için optimum gecikme uzunluğu 1, 2 ve 9 olarak belirlenmiştir. Bu yüzden seriler arasındaki nedensellik ilişkileri sınanırken tüm optimum gecikme uzunlukları ayrı ayrı denenmiş ve 9 gecikmeli model ile yapılan Toda-Yamamoto nedensellik testinde beklentilere daha uygun sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür. Bu nedenle çalışmada optimum gecikme uzunluğu $p=9$ olarak alınmıştır. 9 gecikmeli VAR modelinde

otokorelasyon sorunun varlığı LM testi ile sınanmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 3.5'te verilmiştir.

Tablo 3.5. Otokorelasyon Testi Sonuçlar

Lags	LM-Stat	Prob
1	12.78823	0.1724
2	10.09666	0.3427
3	6.159306	0.7239
4	5.399815	0.7982
5	11.97301	0.2148
6	6.255233	0.7141
7	4.103141	0.9045
8	4.572255	0.8699
9	3.944136	0.9151

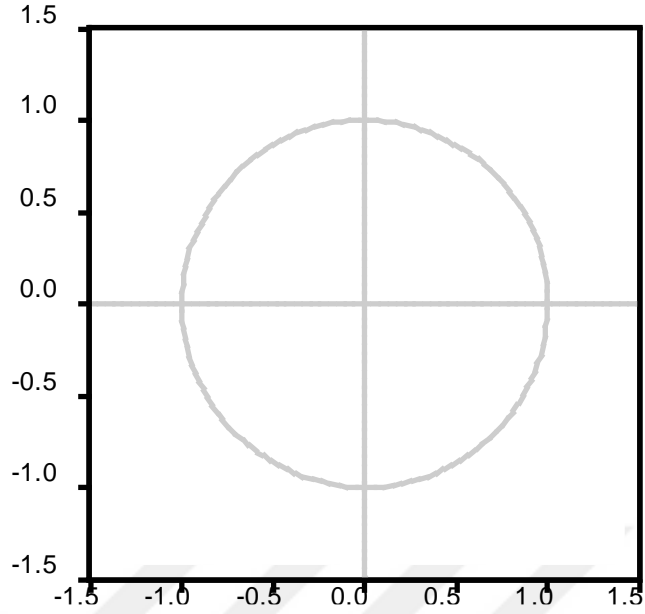
Bu tabloda elde edilen olasılık değerleri 0.05'ten büyük olduğu için 9 gecikmeli VAR modelinde otokorelasyon sorunu yoktur. 9 gecikmeli VAR modelinde değişen varyans sorunun varlığı sınanmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 3.6'da verilmiştir.

Tablo 3.6. Değişen Varyans Testi Sonuçlar

Chi-sq	df	Prob.
338.7207	324	0.2756

Bu tabloda elde edilen olasılık değerleri 0.05'ten büyük olduğu için 9 gecikmeli VAR modelinde değişen varyans sorunu yoktur. 9 gecikmeli VAR modelinin ve bu modele dayanarak gerçekleştirilen Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarının istikrarlı olduğunu gösterebilmek ters karakteristik kökler grafiği çizilmiş ve Şekil 3.1'de gösterilmiştir.

Inverse Roots of AR Characteristic Polynomials

Şekil 3.1. Ters Karakteristik Kökler Grafiği

Bu şekilde ters karakteristik kökler birim çember içinde kaldığı için, 9 gecikmeli VAR modeli ve bu modele dayanarak gerçekleştirilen Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçları istikrarlıdır.

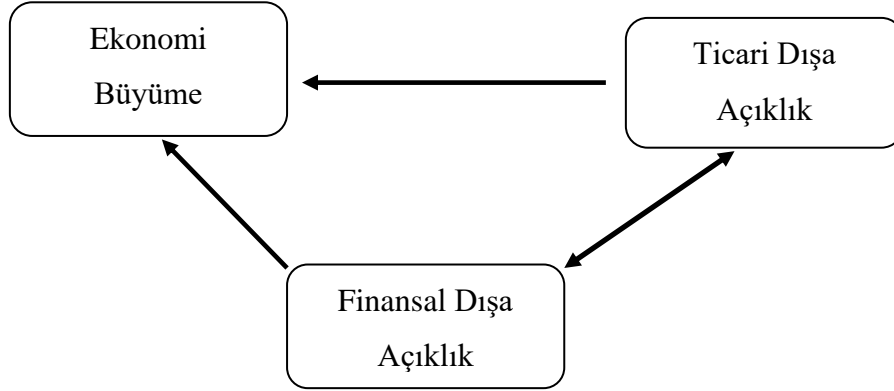
Belirlenen $p=9$ optimum gecikme uzunluğuna, serilerin en fazla durağan hale gelme derecesi olan $d_{max}=1$ eklenerek, $p+d_{max}=10$ gecikme uzunluğu ile Toda-Yamamoto nedensellik testi gerçekleştirilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 3.7’te gösterilmiştir.

Tablo 3.7. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

Nedenselliğin Yönü	MWALD Testi	Olasılık Değeri
$TDO \rightarrow BUY$	19.02**	0.02
$FDO \rightarrow BUY$	21.51**	0.01
$BUY \rightarrow TDO$	13.12	0.15
$BUY \rightarrow FDO$	12.39	0.19
$TDO \rightarrow FDO$	20.69**	0.01
$FDO \rightarrow TDO$	16.65*	0.05

Not:** ve * sırasıyla %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde nedensellik ilişkisinin varlığını göstermektedir.

Tablo 3.7'deki sonuçlara göre, ticari dışa açıklıktan ve finansal dışa açıklıktan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü, ticari dışa açıklık ve finansal dışa açıklık arasında karşılıklı nedensellik ilişkileri vardır. Bu ilişkiler Şekil 3.2'de görülmektedir.

Şekil 3.2. Nedensellik İlişkileri

Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre, ele alınan 1994Q1-2018Q3 döneminde hem ticari dışa açıklıktan hem de finansal dışa açıklıktan büyümeye doğru nedensellik ilişkisi vardır. Bu sonuç, büyümenin bağımlı değişken, ticari ve finansal dışa açıklığın ise bağımsız değişken olarak alındığı bir modelin tahmin edilebileceği sonucunu göstermektedir. Aynı zamanda tahmin edilecek bu modelden elde edilecek katsayıların ekonometrik olarak güvenilir olacağı anlamına gelmektedir. Çünkü bağımsız değişkenlerden bağımlı değişkene doğru bir nedensellik ilişkisi olması, bu değişkenlerin bağımlı değişkeni etkilediğini ifade etmektedir. Dolayısıyla bu değişkenle arasında regresyon analizi yapılabilir.

3.5. Uzun Dönem Analizi

Ticari dışa açıklık ve finansal dışa açıklığın büyüme üzerindeki etkisinin incelendiği model Denklem 13'de gösterilmiştir.

$$BUY_t = \alpha_0 + \alpha_1 TDO_t + \alpha_2 FDO_t + \alpha_3 K_{2001} + \alpha_4 K_{2008} + \varepsilon_t \quad (14)$$

Modele 2001 ve 2008 krizlerini temsil etmesi amacıyla iki adet kukla değişken eklenmiştir. Çünkü analize konu olan dönem, bu iki önemli krizi de içermektedir. 2001 kriz kuklası oluşturulurken, krizin makroekonomik etkilerinin ilk kez gözlemlendiği 2001Q2 döneminden itibaren 2003Q1'e 1, diğer dönemler için ise 0 değeri verilmiştir. 2008 krizini temsil eden kukla ise, 2008 krizinin Türkiye'de etkisinin ortaya çıktığı ilk dönem olan

2008Q4 ile ülkenin krizin etkisinden kurtulduğu dönem olarak yaygın şekilde kabul edilen 2009Q3 dönemi arası 1, geri kalan dönemler 0 olacak şekilde inşa edilmiştir.

Nedensellik testi ve hem teorik hem de önsel beklentilere dayanarak oluşturulan ekonometrik model, Dinamik En Küçük Kareler (Dynamic Ordinary Least Squares: DOLS) yöntemiyle tahmin edilmiştir. Stock ve Watson (1993) tarafından geliştirilen bu yöntem, küçük örneklerle de kullanılabilmesinin yanında, standart OLS tahmincisinde meydana gelebilecek sapma ve içsellik sorununu, bağımsız değişkenin gecikmeli (lag) ve öncül (lead) değerlerini de modele dâhil ederek çözmektedir. Aynı zamanda otokorelasyon sorununa karşı dirençli sonuçlar üretmektedir (Öztürk ve Çınar, 2018: 75). Kurulan modele ilişkin, DOLS yöntemi ile gerçekleştirilen uzun dönem katsayılarının tahmin sonuçları Tablo 3.8’te gösterilmiştir.

Tablo 3.8. Uzun Dönem Katsayıları

Değişkenler	Katsayılar	Prob. Değerleri
TDO	0.06***	0.00
FDO	-0.03***	0.00
K2001	-0.001**	0.08
K2008	-0.005***	0.00
C	-0.02***	0.00
R² = 0.97		R² = 0.90

Not: *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 3.8’deki sonuçlar oluşturulan modelde yerlerine yazıldığında aşağıdaki denklem elde edilmektedir.

$$BUY_t = -0.02 + 0.06 TDO_t - 0.03 FDO_t - 0.001 K_{2001} - 0.005 K_{2008} + \varepsilon_t \quad (15)$$

Buna göre, ticari dışa açıklıktaki 1 birimlik artış, ekonomik büyümeyi 0.06 birim artırırken, finansal dışa açıklıktaki 1 birimlik artış ise büyümeyi 0.03 birim azaltmaktadır. 2001 ve 2008 ekonomik krizlerinin de ekonomik büyüme üzerinde negatif etkileri olmuştur. Bulunan tüm sonuçlar istatistiksel olarak anlamlıdır. Model sonuçlarına ilişkin otokorelasyon ve normallik testi sonuçları sırasıyla Ek 3.1 ve Ek 3.2’de verilmiştir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Ticaret serbestleşmesinin küresel ekonomideki yükselen önemiyle birçok devlet ticari politikalarını tekrardan revize etmiştir. Söz konusu revizelerle, devletler pazarlara ve daha özgürleştirici politikalara daha az müdahalecidir. Finansal ve ticari dışa açıklıkla, liberalleşme sürecinin önemli bir ögesi gerçekleştirilmektedir. Ticari dışa açıklık finansal serbestleşmenin ön koşuludur. Ticari serbestleşme ile birlikte ulusal piyasalar daha rekabetçi piyasa koşulları kazanmaktadır. Bu çalışmayla ticari ve finansal serbestleşmenin ekonomik büyümedeki etkisinin saptanması amaçlanmıştır.

Çalışma kapsamında Türkiye ekonomisinin 1994Q1-2018Q3 dönem aralığındaki verileri kullanılarak Türkiye'de ticari dışa açıklık ve finansal dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ekonometrik olarak incelenmiştir. Analizlere geçmeden mevsimsel etkilerden arındırma işlemi gerçekleştirilmiştir. Ele alınan dönem 2001 ve 2008 krizlerini kapsadığı için, bu krizler kukla değişkenler yardımıyla modele dahil edilmiştir.

Serilerin durağanlıkları; Augmented (Genişletilmiş) Dickey Fuller (ADF), Philips Peron (PP) ve Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) birim kök testleriyle sınanmıştır. Birim kök testleri sonucunda büyüme, ticari dışa açıklık ve finansal dışa açıklık serilerinin düzey değerlerinde durağan olduğu tespit edilmiştir. Yani büyüme, ticari dışa açıklık ve finansal dışa açıklık serilerinin tamamı $I(0)$ 'dır. Seriler düzey değerlerinde durağan oldukları için çalışmada eşbütünleşme testi yapılmamış, doğrudan nedensellik testine geçilmiştir.

Nedensellik analizleri Toda-Yamamoto nedensellik testi ile gerçekleştirilmiştir. Bu testin sonuçlarına göre Türkiye'de ticari dışa açıklıktan ve finansal dışa açıklıktan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü, ticari dışa açıklık ile finansal dışa açıklık arasında iki yönlü nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir. Bu sonuçlar uzun dönem analizlerinin güvenilir olacağını ve büyümenin bağımlı, ticari dışa açıklık ve finansal dışa açıklığın bağımsız değişken olduğu bir model kurmanın ekonometrik olarak doğru olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmada uzun dönem ilişkileri DOLS yöntemi ile belirlenmiştir. Kurulan ekonometrik modelin tahmini sonucunda ticari dışa açıklık ve finansal dışa açıklık değişkenlerinin büyüme üzerindeki uzun dönemli etkisi tahmin edilmiştir. Buna göre, ticari dışa açıklıktaki 1 birimlik artış, büyümeyi 0.06 birim oranında artırırken, finansal dışa

açıklıktaki 1 birimlik artış ise büyümeyi 0.03 birim oranında azaltmaktadır. 2001 ve 2008 ekonomik krizlerinin de ekonomik büyüme üzerinde negatif etkileri olmuştur. Bulunan tüm sonuçlar istatistiksel olarak anlamlıdır.

Ticaretin serbestleştirilmesi; artan ihracat, istihdam hacmi, teknolojik yenilikler, Türkiye'de büyümeye olumlu etki yapabilme imkânları sayesinde, dış ticaretin başarılı olması beklenirken, piyasadaki gelişmelere daha iyi bir uyum sağlanması için ise dışa açılan finansal sisteme ihtiyaç vardır. Benzer kaynaklara sahip pek çok ülke aynı anda ticaret yaparken piyasadaki ticari açıklığı ile karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptirler. Başarıya ulaşmak için ekonomiyi daha üretken, daha kaliteli ve daha ucuz mallar üretmeye zorlayacak büyümeye götürecek firmalar, verimlilikteki bu artışa destek olmalı ve rekabet edebilecek güce ulaşmalıdır. Böylece, ticari dışa açılma büyümeye sebep olabilir.

Finansal dışa açıklık, finansal pazarların entegrasyonu ve sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılmasını ifade eder. Dolayısıyla, finansal dış açıklık küreselleşmeyi hızlandırmaktadır. Ticari ve finansal açığın Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisini incelerken, uzun vadede, Türkiye'de ekonomik büyüme ile ticari açıklık arasında uzun dönemde pozitif ilişki gözlenirken, finansal dışa açıklığın ise uzun vadede olumsuz çıktılar sağladığı görülmüştür.

Ticari dışa açıklığın büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı etkisinin olması çeşitli sebeplerden kaynaklanmaktadır. Türkiye, uzun yıllardır cari açık sorunuyla uğraşmaktadır ve bu sorunun birincil kaynağı dış ticaret açığıdır. Ancak dış ticaret açığı, özellikle sürdürülebilir seviyelerde olduğunda, ülkeler için bir dezavantaj değil avantajdır. Dünya ile etkileşimin ticari olarak artması ve yurtdışı kaynaklı malların iç piyasaya sokulması talep edilen ürün çeşitliliğini artıracaktır. Böylece yerli yatırımcılar, iç piyasada oluşan talebi karşılamak için üretim çeşitliliğini ve kalitesini artırma yoluna girecekler ve daha yüksek katma değerli üretim süreci ile yurtdışı piyasalara karşı olan rekabet güçlerini artıracaklardır. Dolayısıyla Türkiye gibi ithalatın ihracattan kronik olarak daha yüksek olduğu ülkelerde, ticari dışa açıklığın büyüme üzerindeki pozitif etkisi, sadece ihracat geliri yoluyla değil, aynı zamanda ithalatın dinamik etkileri yoluyla da gerçekleşecektir. Bu sebeple ticari açıklığın büyüme üzerindeki etkisini sürdürmek, bir yandan ihracatı artırmakla mümkünken, diğer yandan dış piyasadaki ürün çeşitliliğini artırarak yerli üreticiyi cezbedecek bir ithalat portföyü oluşturmakla da mümkündür. Bu çerçevede politika yapıcıların ithalatı tüketimi ve üretimi çeşitlendirecek şekilde desteklemesi ve ihracatı artırıcı politikalar üretmesi önerilir.

İthalatı azaltmak, gelişmekte olan ülkeler için pek mümkün değildir. Özellikle Türkiye gibi, enerji ve aramalı noktasında dışa bağımlı ülkeler, ithalat giderlerini azaltmak noktasında aresizdirler. Bunu başarmak ancak yüksek maliyetli kamu yatırımları yoluyla enerji üretim kapasitesini artırmak ya da yine yüksek maliyetli kamu teşvikleri aracılığıyla özel sektörün aramalı ithalatını azaltacak AR-GE yatırımları yapmasını sağlamakla mümkün olabilir. Her iki durum da bte açığı üzerinde olumsuz etkiler yaratacağı için, ithalatı azaltıcı politikalar yerine ihracatı artırıcı politikalar üretmek çok daha kolay ve etkindir.

İhracatı arttırmak, yerli üreticilerin yüksek katma değerli ürün üretmelerine bağlıdır. Bu ise, yurtiçi ya da yurtdışı kaynak olması fark etmeksizin, üretim sürecine dâhil edilen tüm girdilerden en yüksek verimin alınmasına, nitelikli beşeri sermaye kullanılmasına, ileri teknoloji sermaye malı üretim ve kullanımının know-how süreçleri ile öğrenilmesine bağlıdır. Ticari dışa açıklığın büyüme üzerindeki etkisini olumlu ve anlamlı bir hale getirmek için mutlaka ihracata yönelik teşvikler ve politikalar desteklenmelidir. Bunun yanında kur ve faiz gibi üretimi ve ihracatı doğrudan etkileyen makroekonomik göstergelerde de istikrar ve uyum sağlanmalıdır.

Finansal dışa açıklığın büyüme üzerinde negatif ve anlamlı etkisi ise dikkatle takip edilmelidir. Finansal piyasalar da derinleşme ve çeşitlendirme yapılarak yerli ve yabancı sermaye sahipleri için Türkiye daha cazip bir konuma getirilmelidir. Böylece hem yerli sahiplerinin yurtdışı yatırım kararlarından vazgeçmesi hem de halihazırda ülkede bulunan yabancı sermayenin ülkede kalması sağlanabilir. Bu sayede gayri safi sermaye giriş ve ıkışları azaltılarak, hem bu hareketlerin büyüme üzerindeki negatif etkisi giderilir hem de ülkedeki likiditenin sürekliliği korunabilir. Öte yandan, spekülatif sermaye giriş-çıkışlarının nn kesmek adına yapılacak sistematik ve yapısal güncellemeler ile ülke finansal açıdan sağlamlaştırılmalı ve aynı zamanda bir finansal cazibe merkezine dönüştürülmelidir. Portföy yatırımları ve doğrudan yabancı yatırımlar için çok önem arz eden risk primlerinin düşürülmesi için ülkede ekonomik ve siyasi istikrar sağlanmalıdır. Yabancı ülkelerde kullanılan finansal enstrümanların muadilleri, ülke ve toplum koşulları da göz önüne alınarak, Türkiye’de kullanılabilir hale getirilmelidir. Böylece sermaye sahiplerinin uzun vadeli kar beklentisi artırılarak, ülkeye giren sermayenin kısa vadeli kar beklentisiyle sürekli giriş-çıkış yapması engellenebilir ve uzun vadeli olarak ülkede kalması garantilenebilir.

Özetle çalışmada ticari dışa açıklık ve finansal dışa açıklığın Türkiye ekonomisindeki büyüme etkileri incelenmiş, nihayetinde ticari dışa açıklığın büyüme üzerinde pozitif, finansal

dışa açıklığın ise negatif etkisi olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda Türkiye'de ekonomik büyümede olumlu etki yaratacak ticari ve dışa açıklık faaliyetleri için takip edilecek politikalar özenle ve dikkatle seçilmelidir. Nitekim iktisadi piyasalarda verilecek her çeşit karar,bugünü etkilediği kadar bu kararların geçerlilik süreleri ve değiştirilmeleri gereken koşulların önceden tespit ve tayin edilmesi ekonominin geleceği üzerinde etkiye sahip olacaktır.Türkiye ekonomisi için kısa dönemde ticari dışa açılma faaliyetlerinden daha olumlu sonuçlar alabilmek adına bu amaçla verilecek kararlardan evvel yerli piyasanın gerek hukuki gerekse iktisadi yönden bazı değişikliklerle dışa açıklık etkinliklerine hazırlanması gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca başka çalışmalarla da ekonomik büyümeyi doğrudan etkileyen diğer makroekonomik göstergeler ve bunların birbirleriyle etki boyutlarının irdeelenmesi; iktisadi ve sosyal bilimlerin bu göstergelerin ilişkili olduğu birimler ve iş sahalarında politikalarını şekillendirmesinde etkili olabilir.

5. KAYNAKLAR

- Abel, A. B., Bernanke, B. & Croushore, S. (2008). *Macroeconomics*, (6th Ed.), Boston: Pearson Education.
- Acar, M. S. (2000). *Uluslararası Reel Ticaret: Teori, Politika*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Aghion, P. & Howitt, P. (2009). *The Economic of Growth*, London: The MIT Press.
- Aizenman, J. (2004). Financial Opening and Development: Evidence and Policy Controversies, *The American Economic Review*, 94(2), 65-70.
- Aizenman, J. (2008). On The Hidden Links Between Financial and Trade Opening, *Journal of International Money and Finance*, 27(3), 372-386.
- Akaike, H. (1987). Factor Analysis and AIC, *Psychometrika*, 52(3), 317-332.
- Aksu, L. (2014). Türkiye’de 1960-2009 Yıllarını Kapsayan Dış Ticaret Politikalarının İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkilerinin Ekonometrik Analizi, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16(1), 375-426.
- Alcala, F. & Ciccone A. (2004). Trade and Productivity, *The Quarterly Journal of Economics*, 614-646.
- Ali, W., & Abdullah, A. (2015) The Impact of Trade Openness on the Economic Growth of Pakistan: 1980-2010, *Global Business and Management Research*, 7(2), s.120.
- Alpay, S., (2004). *Economic Development, Openness to Trade and Environmental Sustainability in the MENA Countries, Korea and the World Economy III*, July 3-4, Sungkyunkwan University, Seoul, Korea.
- Anorua, E., & Ahmad, Y. (2000) Openness and Economic Growth: Evidence from Selected Asian Countries, *The Indian Economic Journal*, 47(3), 110-117.
- Araç, A. (2013). Ekonominin Dış Ticarete Açıklık Derecesi ve Üretim/Enflasyon Ödünleme İlişkisi, *Sosyoekonomi*, 19, 25-44.
- Archibugi, D. & Michie, J. (1998). Technical Change, Growth and Trade: New Departures in Institutional Economics, *Journal of Economic Surveys*, 13(2), 313- 332.

- Asiedu, Elizabeth (2001). On the Determinants of Foreign Direct Investment to Developing Countries: Is Africa Different?, *World Development*, 30(1), 107-119.
- Atamtürk, B. (2007). Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye’de Finansal Serbestleşmenin İç Tasarruflar Üzerine Etkisi, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 23, 75-89.
- Ateş, İ. & Bostan, A. (2007). Türkiye’de Dış Ticaretin Serbestleşmesi ve Yoksullaştıran Büyüme (1989-2004), *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, Bahar, (18).
- Athukorala, P.C. & Sen, K. (2004). The Determinants of Private Saving in India, *World Development*, 32(3), 491-503.
- Ayaş, N.(2011). Türk İmalat Sanayi Sektörlerinin Stratejik Önem Analizi, *Ege Akademik Bakış*, 11 (4), 525-535.
- Aydoğuş, O. & Çalışkan, E. (2011). Türkiye Ekonomisinde Endüstriyel Büyümenin Kaynakları: Girdi-Çıktı Modeli ile Ampirik Bir Analiz (1985-2002). *Ege Akademik Bakış*, 11(4), 499-510.
- Backhaus, J. G. (2012). *Handbook of the History of Economic Thought Insights on the Founders of Modern Economics*, New York: Springer.
- Bahmani-Oskooee, & M., Niromand, F. (1999) Openness and Economic Growth: An Empirical Investigation, *Applied Economics Letters*, 6,557-561
- Bajwa, S.,& Siddiqi, M. W. (2011). Trade Openness And Its Effects On Economic Growth İn Selected South Asian Countries: a panel data study, *World Academy of Science, Engineering and Technology*, 50(2), s.1073-1078.
- Bakkalcı, A. C. (2008). *Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar, Ülkelerüstü Kurumlar, Entegrasyon Teorisi ve Avrupa Birliği*, Ankara: Nobel Kitabevi.
- Balassa, B. (1978). Exports and Economic Growth: Further Evidence, *Journal of Development Economics*, 5(2), 181-189.
- Balassa, B. (1985). Exports, Policy, Choices, and Economic Growth in Developing Countries After the 1973 Oil Shock, *Journal of Development Economics*, 18, 23-35.

- Balassa, B. (1988). The Lessons of The Asian Development: An Overview,*Economic Development & Cultural Change*, 36(3), 273-290.
- Bandinger, H. & Breuss, F. (2008). Trade and Productivity: An Industry Perspective, *Empirica*, 1-19.
- Barro, R. (1991). Economic Growth in a Cross-Section of Countries,*Quarterly Journal of Economics*, 106 (2), 407-443.
- Berkman, A. N. (2011). Türkiye’de Finansal Liberalizasyon ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(2).
- Bhalla, S.S. & Lau, L. (1992). Openness, Technological Progress, and Economic Growth in Developing Countries,*World Bank Working Paper*.
- Bhagwati, J. N. (1990). *Export Promoting Trade Strategy: Issues and Evidence*, (Editör: Milner, C. R.), *Export Promotion Strategies: Theory and Evidence from Developing Countries*, New York University Press.
- Bilman, S. (2014). *Ticari Açıklık Büyüme Etkileşimi: Panel Veri Analizi ve Ülkelerarası Karşılaştırma*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Birol Ö. & Gencer A. (2014). Neo-Klasik İktisat ve Neo-Klasik Sentez. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 259-280.
- Blaug, M. (1985). *Economic Theory in Retrospect* (4th Ed.), New York:Cambridge University Press.
- Bond, S., Leblebicioğlu, A. & Schiantarelli F. (2004). Capital Accumulation and Growth: A New Look at the Empirical Evidence, *Boston College Working Papers in Economics 591*, Boston College Department of Economics, revised 02 Aug 2007.
- Brunner, A.D. (2003). The Long-Run Effects of Trade on Income and IncomeGrowth,*IMF Working Paper*, WP/03/37.
- Broner, F.A. & Ventura, J. (2010). Rethinking the Effects of Financial Liberalization,*NBER Working Paper*, No. 16640.

- Buch, C., Doepke, J. & Pierdzioch, C. (2005). Financial Openness and Business Cycle Volatility, *Journal of International Money and Finance*, 24(5), 744-765.
- Buchanan, J. M. & Tollison, R. D. (2009). *The Theory of Public Choice II*, University of Michigan Press.
- Bulutay, T. (1995). Employment, Unemployment and Wages in Turkey, *Devlet İstatistik Enstitüsü*, Ankara
- Büyükkakın, F., Bozkurt, H. & Cengiz, V. (2009). Türkiye’de Parasal Aktarımın Faiz Kanalıyla Granger Nedensellik ve Toda-Yamamoto Yöntemleri İle Analizi, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33, 101-118.
- Caliari, A. (2005). The Debt –Trade Connection In Debt Management Initiatives, The Need For A Change In Paradigm, *Center of Concern*, 1-24.
- Carbaugh, R. J. (2011). *International Economic*, (13th Edition), South Western.
- Ceylan, R. (2010). Yakınsama Hipotezi: Teorik Tartışmalar, *Sosyo Ekonomi*, 1, 47-60.
- Chakrabarti, A. (2001). The Determinants of Foreign Direct Investment: Sensitivity Analyses of Cross-Country Regressions, *Kyklos*, 54(1), 89-114.
- Chinn, M. & Ito, H. (2008). A New Measure of Financial Openness, *Journal of Comparative Policy Analysis*, 10(3), 309-322.
- Chow, P. C. Y. (1987). Causality Between Export Growth and Industrial Development: Empirical Evidence from the NICs, *Journal of Development Economics*, 26(1) 55-63.
- Christiansen, L., Schindler, M. & Tressel, T. (2009). Growth And Structural Reforms: A New Assessment. International Monetary Fund. Research Department, IMF Working Paper Wp/09/284.
- Chui, M., Levine, P., Murshed, M., & Pearlman, J. (1998). Globalization: A New Growth New Trade Perspective, *Economic Outlook*.
- Combes, J. L. & Saadi-Sedik, T. (2006). How Does Trade Openness Influence Budget Deficits in Developing Countries?, *IMF Working Paper*, WP/06/3.

- Cuadros, A., Orts, V. ve Alguacil, M. T. (2004). Openness and Growth: Re-Examining Foreign Direct Investment, Trade and Output Linkages in Latin America, *Credit Research Paper*, No. 01/04.
- Çatalbaş, N. (2014). Uluslararası Ticaretin Serbestleştirilmesi Sürecinde Orta Asya Ülkelerinin Yaklaşımları, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 143-158.
- Çeştepe, H., Yıldırım E. & Özbek Z. (2018). Ticari ve Finansal Açıklığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye'ye İlişkin Ampirik Kanıtlar, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(4), 1-17.
- Danışoğlu, A. Ç. (2014). Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği, *Yönetim Dergisi*, 15(49), 19-29.
- Dar, A. & Amirkhalkhali S. (2003). On The Impact of Trade Openness on Growth: Further Evidence from OECD Countries, *Applied Economics*, 35(16), 1761-1766.
- Darity, W. & Davis, L.S. (2005). Growth, Trade and Uneven Development, *Cambridge Journal of Economics*, 29, 141-170.
- Darrat, A. (1999). Are Financial Deepening and Economic Growth Causally Related? Another Look at the Evidence, *International Economics Journal*, 13, 19-35.
- Dawkins, C. J. (2003). Regional Development Theory: Conceptual Foundations, Classic Works, and Recent Developments, *Journal of Planning Literature*, 18(2), 132-172.
- De Long, J. B. & Summers L. H. (1992). Equipment Investment and Economic Growth, *Quarterly Journal of Economics*, 106, 445-502.
- Dent, C. M. (1997). *The European Economy: The Global Context*, London: Routledge.
- Dickey, D. A. & W. A. Fuller. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series With A Unit Root, *Econometrica* 49 (4): 1057–1072.
- Doğan, B. (2017). Ekonomik Küreselleşme ve Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54(628), 19-27.

- Dollar, D. (1992). Outward-Oriented Developing Economies Really the Grow More Rapidly: Evidence from 95 LCDs, 1976-1985, *Economic Development and Cultural Change*, 40, 523-44.
- Dowrick, S. & Golley, J. (2004). Trade Openness and Growth: Who Benefits?, *Oxford Review of Economic Policy*, 20 (1), 38-56.
- Dreher, A. (2006). Does Globalization Affect Growth? Evidence from a New Index of Globalization, *Applied Economics*, 38(10), 1091-1110.
- Durusoy, S. (2000). Finansal Serbestleşmenin Sorgulanmasının Nedenleri, *Dış Ticaret Dergisi*, 5(18), 15-25.
- Dutt, P., Mitra, D. & Ranjan, P. (2009). International Trade and Unemployment: Theory and Cross-national Evidence, *Journal of International Economics*, 78, 32–44.
- Edwards, S. (1987). Real Exchange Rate Variability: An Empirical Analysis of the Developing Countries Case, *International Economic Journal*, 1(1), 91-106.
- Edwards, S. (1992). Trade Orientation, Distortions and Growth in Developing Countries, *Journal of Development Economics*, 39 (1), 31–57.
- Edwards, S. (1997). Openness, Productivity and growth: What do we really know?, NBER Working Papers, No: 5978, Retrieved November 06, 2019 from the World Wide Web: <http://papers.nber.org/papers/w5978>
- Edwards, S. (1998). Openness, Productivity and Growth: What Do We Really Know?, *Economic Journal*, 108 (447), 383–398.
- Edwards, S. & Wijnbergen, V. (1986). The Welfare Effects of Trade and Capital Market Liberalization, *International Economic Review*, 27, 141-148.
- Engle, R.F. & Granger, C. W. J. (1987). Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing, *Econometrica*, 55(2), 251-276.
- Erbay, E. R. ve Özden, M. (2013). İktisadi Kalkınma Kuramlarına Eleştirel Yaklaşım, *Sosyal Bilimler Metinleri*, 3, 1-29.

- Erdoğan, S. ve Canbay Ş. (2016).İktisadi Büyüme ve Araştırma & Geliştirme (Ar-Ge) Harcamaları İlişkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme,*Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2).
- Eren, M.V. ve Ünal A. E (2019). Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi: Türkiye Örneği, *Sosyoekonomi*, 27(39), 81-93.
- Escosura, L. P. D. L. (2005). European Patterns of Development in Historical Perspective,*Scandinavian Economic History Review*, 55(3), 187-221.
- Esen, O. (2000). Financial Openness in Turkey, *International Review of Applied Economics*, 14(1), 5-23.
- Eser, U. (1993). *Türkiye’de Sanayileşme*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Estrada, G., Noland, M., Donghyun P. & Ramayandi A. (2015). Financing Asia's Growth, *Asian Development Bank Economics Working Paper Series* No. 438.
- Eusufzai, Z. (1996). Openness, Economic Growth, and Development: Some Further Results,*Economic Development and Cultural Change*, 44(2), 333-338.
- Feder, G. (1982). On Exports and Economic Growth,*Journal of Development Economics*, 12(1/2), 59-75.
- Frankel, J. A.,& Romer, D. (1996). Trade and Growth: An Empirical Investigation, NBER Working Papers, No:5476, Retrieved November 06, 2019 from the World Wide Web: <http://www.nber.org/papers/w5476.pdf>
- Frankel, J. & Romer, D. (1999). Does Trade Cause Growth?,*American Economic Review*, 89(3): 379–399.
- Fujita, N. (2004). Gunnar Myrdal’s Theory of Cumulative Causation Revisited,*Economic Research Center Discussion Paper*, 147, 1-18.
- Galindo, A., Micco A. & Ordonez G. (2002). Financial Liberalization and Growth: Empirical Evidence, *Inter-American Development Bank Working Paper*, 1-35.
- Ghatak, S., Milner, C. & Utkulu, U. (1995). Trade Liberalization and Endogenous Growth: Some Evidence For Turkey, *Economics of Planning*, 28, 147-167.

- Ghatak, S. & Utkulu, U. (1996). Trade Liberalization and Economic Development: The Asian Experience: Turkey, Malaysia and India, *Trade and Development: Essays in Honour of Jagdish Bhagwati*, 81-116, England: Macmillan Publication.
- Giles, J. A. & Williams, C. L. (2000). Export-Led Growth: A Survey of the Empirical Literature and Some Non-Causality Results (Part I), *Journal of International Trade and Economic Development*, 9(3), 261-337.
- Goldsmith, R. (1969). *Financial Structure and Development*, New Haven: Yale University Press.
- Granger, C. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods, *Econometrica*, 37(3), 424-438.
- Greenhalgh, C. & Rogers, M. (2010). *Innovation, Intellectual Property and Economic Growth*, Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Gregorio, J.D. & Guidotti, P.E. (1995). Financial Development and Economic Growth, *World Development*, 23(3), 433-448.
- Grimwade, N. (2000). *International Trade: New Patterns of Trade, Production & Investment*, London: Routledge.
- Grossman, G.M. & Helpman, E. (1991). *Innovation and Growth in the Global Economy*, Boston: MIT Press.
- Gujarati, D. M. & Porter, D. C. (2009). *Basic Econometrics* (5th Ed.), USA: McGraw-Hill International Edition.
- Gundlach, E. (1999). The Impact of Human Capital on Economic Development: Problems and Perspectives, (Editor: Tan, J. L. H.) *Human Capital Formation as An Engine of Growth: The East Asian Experience*, Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 383-402.
- Güloğlu, B. & Altunoğlu, A.E. (2002). Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2, 111-140.

- Güngör, B. & Kurt S. (2007). Dışa Açıklık ve Kalkınma İlişkisi (1968-2003): Türkiye Örneği, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 197-210.
- Haring, J. E., & Humprey, J. F. (1964). Simple Models of Trade Expansion, *Economic Inquiry*, 2(2), 85-180.
- Harrison, A. (1996). Openness and Growth: A Time-Series, Cross – Country Analysis for Developing Countries, *Journal of Development Economics*, 48, 419 – 447.
- Hau, H. (2002). Real Exchange Rate Volatility and Economic Openness: Theory and Evidence, *Journal of Money Credit and Banking*, 34(3), 611-30.
- Heckscher, E. F. (1934). *Mercantilism*, Volume 2. London: Allen and Unwin.
- Heller, P. S. & Porter, R. D. (1978). Exports and Growth: An Empirical Re-investigation, *Journal of Development Economics*, 5(2), 191-193.
- Hepkarşı, N. (2013). *İhracat-Büyüme İlişkisi: Yapısal Kırılmalı Bir Analiz*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Hunt, E. K. & Lautzenheiser, M. (2011). *History of Economic Thought A Critical Perspective* (3thEd.), New York: M.E. Sharpe Inc.
- IMF (2010). *World Economic Outlook, Recovery, Risk and Rebalancing*, World Economic and Financial Surveys, Washington DC: International Monetary Fund
- IMF (2008). *Globalization: A Brief Overview*, No. 02/08,
<https://www.imf.org/external/np/exr/ib/2008/053008.htm> Erişim Tarihi : 14.08.2019
- Irwin, D.A. & Terviö, M. (2002). Does Trade Raise Income? Evidence from the Twentieth Century, *NBER Working Paper Series*, No. 7745.
- Işık, N. (2003). Dışa Açılma ve Para Politikasının Enflasyon Üzerindeki Etkileri, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 14(48), 87-96.
- İlter Ş. ve Doğan B. (2018). Ticari ve Finansal Dışa Açıklık Oranı ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği, *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(15), 89-115.

- İncekara, P. ve Savrul, A. (2011). Küreselleşme, Büyüme ve Ekonomik Entegrasyonlar: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 61(2), 3-22.
- Janiak, A. (2006). Does Trade Liberalization Lead to Unemployment? Theory and Some Evidence, ECARES, *Jop Market Paper*, 1-50.
- Jenkins, R. & Sen, K. (2005). International Trade and Manufacturing Employment In The South: Four Country Case Studies, *Journal of Oxford Development Studies*, 299-322.
- JHA, R. (2003). *Macroeconomics For Developing Countries*, (2nd Ed.), Routledge: Taylor&Francis Group.
- Jones, C. I. (2001). *İktisadi Büyümeye Giriş*, (Çevirmen: Ş. Ateş ve İ. Tuncer), İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Kaplan, M. (2004). An Analytical Evaluation of The Impact of Openness on Economic Performance: A Three-Sector General Equilibrium Open Economy Model, *Turkish Economic Association, Discussion Paper*, 2004/14.
- Kar, M., Nazlıoğlu, Ş., & Ağır, H. (2014) Trade Openness, Financial Development and Economic Growth in Turkey: Linear and Nonlinear Causality Analysis, *Journal of BRSA Banking&Financial Markets*, 8(1), 63-86.
- Kavoussi, R.M. (1984). Export Expansion and Economic Growth: Further Empirical Evidence, *Journal of Development Economics*, 14, 241-250.
- Kaynak, M. (2011). *Kalkınma İktisadı*, (4. Baskı), Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kazgan, G. (1993). *İktisadi Düşünce Tarihi veya Politik İktisadın Evrimi*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Keesing, D. B. (1968). Labor Skills on the Structure of Trade in Manufactures, (Editörler: P. B. Kenen ve R. Lawrence), *The Open Economy Essays on International Trade and Finance*, New York: Columbia University Press.
- Kepek, Y. (2016). *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi

- Kıran, B. ve Güriş B. (2011). Türkiye’de Ticari ve Finansal Dışa açıklığın Büyümeye Etkisi: 1992-2006 Dönemi Üzerine Bir İnceleme, *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 11(2), 69–80.
- Kien, T. N. & Heo, Y. (2009). The Developing Economies Impacts of Trade Liberalization on Employment in Vietnam: A System Generalized Method of Moments Estimation, *The Developing Economies*, 47(1), 81–103.
- Kim, M. & Beladi, H. (2005). Is Free Trade Deflationary?, *Economics Letters*, 89, 343-349.
- Kim, D. H., Lin, S. C., ve Suen, Y. B. (2012) Dynamic Effects Of Financial Openness On Economic Growth and Macroeconomic Uncertainty, *Emerging Markets Finance and Trade*, 48(1), 25-54.
- Koç, A. ve Ata Y.(2012). Sosyal Sermaye Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Ab Ülkeleri Ve Türkiye Üzerine Ampirik Bir İnceleme, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1),199-218.
- Korkmaz, T., Çevik, E.İ. ve Birkan, E. (2010). Finansal Dışa Açıklığın Ekonomik Büyüme ve Finansal Krizler Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği, *Journal of Yaşar University*, 5(17), 2821-2831.
- Kornai, J. (1992). *The Socialist System: The Political Economy of Communism*, Princeton NJ: Princeton University Press.
- Kose, M.A., Prasad, E.S. & Terrones, M.E. (2006). How Do Trade and Financial Integration Affect the Relationship Between Growth and Volatility ?, *Journal of International Economics*, 69: 176-202.
- Kovacı, S. (2019). Uluslar arası Ticaretin Ekonomik Gelişme Üzerinde Etkileri: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler için Bulgular, *Mehmet Akif Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 3(2), 355-369.
- Kösekahyaoğlu, L. ve Şentürk, C. (2006). İhracata Dayalı Büyüme Hipotezini Testi: Türkiye ve Yeni Gelişen Ekonomiler Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2: 423-445.
- Krueger, A. O. (1990). Government Failures in Development, *NBER Working Paper Series* 3340.

- Krueger, A. O. (1998). Why Trade Liberalisation is Good for Growth, *Economic Journal*, 108, 1513- 1522.
- Kul, B.L. & Khan, M. (1999). A Quantitative Reassessment of The Finance-Growth Nexus: Evidence From A Multivariate VAR, *Journal of Development Economics*, 60(2), 381-405.
- Kurt, S. ve Berber M. (2008). Türkiye’de Dışa Açıklık Ve Ekonomik Büyüme, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2).
- Küçükiremitçi, O. (2012). *İmalat Sanayi ve Ana Sektörlerinin Performans, Yapısal Mekânsal Özellikleri Açısından Değerlendirilmesi*, Ankara: Türkiye Kalkınma Bakanlığı Yayınları.
- Kwiatkowski, D., Phillips, P. C. B., Schmidt, P. & Shin, Y. (1992). Testing The Null Hypothesis of Stationarity Against The Alternative of A Unit Root: How Sure Are We That Economic Time Series Have A Unit Root?, *Journal of Econometrics*, 54, 159–178.
- Lane, P. R.& Milesi-Ferretti, G. M. (2007). The External Wealth of Nations Mark I: Revised And Extended Estimates of Foreign Assets and Liabilities, 1970-2004, *Journal of International Economics*, 23(2), 223-250.
- Lane, P.R. & Milesi-Ferretti, G.M. (2000). External Capital Structure: Theory and Evidence, *IMF Working Paper*, WP/00/152, 1-33.
- Law, S.H. & Habibullah, M.S. (2009).The Determinants of Financial Development: Institutions, Openness and Financial Liberalization, *South African Journal of Economics*, 77(1), 45-58.
- Levine, R. (1997). Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda, *Journal of Economics Literature*, 35(2), 688-726.
- Levine R. & Renelt, D. (1992). A Sensitivity Analysis of Cross-Country Growth Regressions, *American Economic Review*, 82(4), 943-963.
- Lipsey, S. & Purvis, C. (1990). *Macroeconomics*, New York: Harper Collins

- Liu, X., Wang, C. & Wei, Y. (2001). Causal Links Between Foreign Direct Investment and Trade in China, *China Economic Review*, 12(2-3), 190–202.
- Lucas, R. E. Jr. (1988). On the Mechanics of Economic Development, *Journal of Monetary Economics*, 22, 3-42.
- Mankiw, N. G. (2011). *Principle of Economics* (5th Ed.), South-Western Cengage Learning.
- Mathews, J. A. (2006). Catch-up Strategies and the Latecomer Effect in Industrial Development, *New Political Economy*, 11(3), 313-335.
- Mathur, V. J. (1999). Human Capital Based Strategy for Regional Economic Development, *Economic Development Quarterly*, 13(3), 203-216.
- Medema, S. G. & Samuels, W. J. (2004). *A History of Economic Thought*, Princeton University Press: New Jersey.
- Michaely, M. (1977). Exports and Growth: An Empirical Investigation, *Journal of Development Economics*, 4(1), 49-53.
- Miller, S.M. & Upadhyay, M.P. (2000). The Effects of Openness, Trade Orientation and Human Capital on Total Factor Productivity, *Journal of Development Economics*, 63, 399-423.
- Miller, S.M. & Upadhyay, M.P. (2002). Total Factor Productivity, Human Capital and Outward Orientation: Differences by Stage of development and Geographic Regions, *Economics Working Papers*.
- Mina, W. (2007). The Location Determinants of FDI in GCC Countries, *Journal of Multinational Financial Management*, 17(4), 336-348.
- Mishkin, F. S. (2007). Globalization and Financial Development, BIS Review-41, <https://www.bis.org/review/r070502f.pdf>
- Moreira, S. B. & Crespo, N. (2012). Development Economics from the Traditional Approaches to the New Concepts, *New Challenges of Economic and Business Development Conference Proceedings* 10-12 May, University of Latvia, Riga, 441-456

- Moon, B. (2000). Reconsidering Outward-oriented Development after the Asian Financial Crisis, *Annual Meetings of the International Studies Association Conference Draft*, March 14-18, Los Angeles.
- Nafziger, E. W. (2006). *Economic Development* (4thEd.), Cambridge University Press: New York.
- Neely, C.J. (1999). An Introduction to Capital Controls, *Economic Research Federal Reserve Bank of ST.Louis Review*, 81(6), 13-30.
- Newey, W. K. & West, K. D. (1987). A Simple, Positive Semi-Definite, Heteroskedasticity and Autocorrelation Consistent Covariance Matrix, *Econometrica*, 55(3), 703-708.
- Nourzad, F. & Powell, J. J. (2003). Openness, and Development: Evidence from a Panel of Developing Countries, *Scientific Journal of Administrative Development*, 1(1), 72-93.
- Omisakin, O., & Adeniyi, O., & Omojolaibi, A. (2009). Foreign Direct Investment, Trade Openness and Growth in Nigeria, *Journal of Economic Theory*, 3(2), 13-18.
- Ongun, M. T. (1993). Finansal Globalleşme, *Ekonomik Yaklaşım*, 4(9), 35-46.
- Onyeiwu, S. & Shrestha, H. (2004). Determinants of Foreign Direct Investment in Africa, *Journal of Developing Societies*, 20(1), 89-106.
- Quinn, D. & Toyoda, M. (2008). Does Capital Account Liberalization Lead to Growth?, *The Review of Financial Studies*, 21(3), 1403- 1449.
- Özcan, C., Özmen, İ. & Özcan G., (2018). Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Yükselen Piyasa Ekonomileri, Selçuk Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 40, 60-73.
- Özel, H. A. (2012). Küreselleşme Sürecinde Ticari ve Finansal Açıklığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10(19), 1-30.
- Özer, A. M. (2012). *Türkiye’de Sermaye Hareketlerinin Gelişimi ve Yatırım-Tasarruf Üzerine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya.
- Öztürk, S. ve Çınar, U. (2018). Kamu Dış Borçlanması ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Uygulama (1975-2016), *Sosyal Bilimler Metinleri*, 1, 66-79.

- Panas, E. & Vamvoukas, G. (2002). Further Evidence on the Export – Led Growth Hypothesis, *Applied Economics Letters*, 9, 731-735.
- Parasız, İ. (2003). *Büyüme Teorileri*, (2.Baskı), Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Parente, S. L. (1994). Technology Adaption, Learning-by-Doing and Economic Growth, *Journal of Economic Theory*, 63(2), 346-369.
- Pernia, E. M. & Quising, P. F., (2003). Trade Openness and Regional Development in a Developing Country, *The Annals of Regional Science*, 37(3), 391-406.
- Phillips, P. C. B. and Perron, P. (1988). Testing for A Unit Root in Time Series Regression, *Biometrika*, 75 (2), 335-346.
- Pigha-Balanika, V. (2013). The Impact of Trade Openness on Economic Growth, Evidence in Developing Countries, *Erasmus School of Economics*, 1-32.
- Rodrik, D. (1999a). The New Global Economy and Developing Countries: Making Openness Work, *Overseas Development Council Policy*, 24.
- Rodrik, D. (1999b). Where Did All The Growth Go? External Shocks, Social Conflict, and Growth Collapses, *Journal of Economic Growth*, 4(4): 358-412.
- Romer, P. (1986). Increasing Returns And Long Run Growth, *Journal Of Political Economy*, 94(5), 1002-1037.
- Romer, P. M. (1990). Endogenous Technological Change, *Journal of Political Economy*, 98(5), 71-102.
- Romer, D. (1993). Openness and Inflation: Theory and Evidence, *The Quarterly Journal of Economics*, 108(4), 869-903.
- Romer, P. M. (1994). The Origins of Endogenous Growth, *The Journal of Economic Perspectives*, 8(1): 3-22.
- Roncaglia, A. (2005). *The Wealth of Ideas A History of Economic Thought*, Cambridge University Press: New York.

- Rruka, D. (2004). Decoding The Effects of Trade Volume and Trade Policies on Economic Growth: A Cross-Country Inversitagiton, EconWPA International Trade Series, No: 0405003, <http://www.econpapers.repec.org/paper/wpawuwpit/0405003.htm>
- Sachs, J. & Warner, A. (1995). Economic Convergence and Economic Policies, *Brookings Papers on Economic Activity*, 1: 1–95.
- Saçık, S. Y. (2009). Büyümenin Bir Kaynağı Olarak Ticari Dışa Açıklık, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1(18).
- Sağlam, Y. ve Egeli, H.A. (2013). İmalat sanayinin gelişimi ve dışa açıklık üzerine bir uygulama: 1996- 2011 Türkiye Örneği, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 50 (583),27-41.
- Samuels, W. J., Biddle, J. E. & Davis, J. B. (2003). *A Companion to the History of Economic Thought*, Blackwell Publishing: Berlin.
- Sandalcılar, A. R. & Noyan Yalman, İ. (2012). Türkiye’de Dış Ticaretteki Serbestleşmenin İşgücü Piyasaları Üzerindeki Etkileri, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(2), 49-65.
- Savrul, B. K., Özel, H. A., & Kılıç, C. (2013). Osmanlı’nın Son Döneminden Günümüze Türkiye’de Dış Ticaretin Gelişimi, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(1), 55-78.
- Saygılı, Ş. ve Cihan, C. (2008). *Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamikleri, 1987-2007 Döneminde Büyümenin Kaynakları, Temel Sorunlar ve Potansiyel Büyüme Oranı*, Cilt TÜSİAD_T/2008 06/462.
- Saygılı, Ş. (2003). *Bilgi Ekonomisine Geçiş Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Dünyadaki Konumu*, Devlet Planlama Teşkilatı, No. 2675.
- Saygılı, Ş., Cihan, C. & Yurtoğlu, H. (2002). *Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Büyüme ve Verimlilik: 1972-2000*, Devlet Planlama Teşkilatı, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, No. 2665.
- Screpanti, E. ve Zamagni, S (2005). *An Outline of the History of Economic Thought*, Oxford University Press: New York.

- Serdaroğlu, T. (2013). *Türkiye’de Finansal Açıklık Ve Toplam Faktör Verimliliği*, Planlama Uzmanlığı Tezi, Kalkınma Bakanlığı Ekonomik Modeller Ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Sheehan, B. (2009). *Understanding Keynes’ General Theory*, Palgrave Macmillan: New York.
- Shin, J. (2002). The East Asian Industrialization in the Gerschenkronian Mirror: Catching-up Strategies and Institutional Transition, *National University of Singapore Department of Economics*, 0208, 1-42.
- Singh, A. (2002). Capital Account Liberalization, Free Long-Term Capital Flows, Financial Crises and Economic Development, *Eastern Economic Journal*, 29 (2), 191-216.
- Skinner, G. (2011). The Neoclassical Counterrevolution and Developing Economies: A Case of Study of Political and Economic Changes in the Philippines, *Social Sciences Journal*, 7(1), 51-58.
- Spilimbergo, A., Londono J.L. & Szekely M. (1999). Income Distribution, Factor Endowments, and Trade Openness, *Journal of Development Economics*, 59, 77-101.
- Squalli, J. & Wilson, K. (2006). A New Approach to Measuring Trade Openness, Economic Policy Research Unit Working Paper Series, Working Paper No. 06-07, <https://www.zu.ac.ae/epru/documents/06-07-web.pdf> Erişim Tarihi: 02.08.2019.
- Stock, J.H. & Watson, M.W. (1993). A Simple Estimator of Cointegrating Vectors in Higher Order Integrated System, *Econometrica*, 61, 783-820.
- Suntum, U. V. (2005). *The Invisible Hand Economic Thought Yesterday and Today*, New York: Springer.
- şahin, H. (2016). *Türkiye Ekonomisi*, (16.Baskı), Bursa: Ezgi Kitapevi.
- şener, F. (2001). Schumpeterian Unemployment, Trade and Wages, *Journal of International Economics*, 54, 119-148.
- şiriner İ. ve Doğru, Y. (2005). Türkiye Ekonomisi’nin Büyüme Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, *Journal of Administrative Sciences*, 3(2), 162-182.

- Takım, A. (2010). Türkiye’de GSYİH ile İhracat Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 1-16.
- Tanrıseven, K. (2007). *Dışa Açılma ve Büyüme: Türkiye İmalat Sanayi Örneği*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Terra, T. C. (1998). Openness and Inflation: A New Assessment, *The Quarterly Journal of Economics*, 113(2), 641-648.
- Thirwall, A. P. (2002). *The Nature of Economic Growth*, Edward Elgar Publishing Limited: Cheltenham.
- Thirlwall, A. P. (2003). Trade, The Balance Of Payments And Exchange Rate Policy İn Developing Countries, Edward Elgar Publishing, Number 2957, November.
- Toda, H. Y. and Yamamoto T. (1995). Statistical Inferences in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes, *Journal of Econometrics*, 66, 225-250.
- Todaro, M. P ve Smith, S. C. (2012). *Economic Development*, 12th Edition, Pearson: Boston.
- Tollison, R. D. (1985). Public Choice and Antitrust, *Cato Journal*, 4(3), 905- 932.
- Tonus, Ö. (2007). Openness and Industrialization in Turkey After Customs Union, *MRPA Paper*, April, 5214:7, 193-214.
- Topallı, N. (2016). Doğrudan Sermaye Yatırımları, Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye ve BRICS Ülkeleri Örneği, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17(1), 83-95
- Tunç, H. (2008). *Bir Yenilik Göstergesi Olarak Patent ve Türkiye Patent Performansı*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Isparta.
- Turhan, S. E. (2007). *Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kahramanmaraş.
- TÜİK (2017). Uluslararası Ticaret Merkezi(UTIC) 2002-2017 Aralığı Türkiye Büyüme Oranı,
<http://www.invest.gov.tr/trTR/investmentguide/investorsguide/Pages/MacroEconomicIndicators.aspx>

- Türedi, S. ve Berber, M. (2010). Finansal Kalkınma, Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Analiz, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35, 301-316.
- Türkiye Ekonomi Kurumu (2003).*Büyüme Stratejileri*, Türkiye İktisat Kongresi Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu, Tartışma Metni.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2002). *Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri*, Ankara, Türkiye.
- Tyler, W.G. (1981). Growth and Export Expansion in Developing Countries: Some Empirical Evidence, *Journal of Development Economics*, 9, 121-130.
- UNCTAD (2008).*Creative Economy Report 2008*, United Nations
- Utkulu, U. ve Özdemir, D. (2005). Does Trade Liberalization Cause a Long Run Economic Growth in Turkey?,*Economic Change and Restructuring*, 37, 245-266.
- Uslu, H. (2019). Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Çoklu Yapısal Kırılmalı Bir Analiz. *Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi*, 3 (1), 39-64.
- Ümit A. Ö. (2016). Türkiye’de Ticari Açıklık, Finansal Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Sınır Testi Yaklaşımı, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 255-272
- Üzümcü, A. (2002).*İçsel Büyüme Modelleri ve Dış Ticaret Kazançları (Türkiye Üzerine Bir Uygulama)*, Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Sivas.
- Varol, M. (2003). Cumhuriyetin 80. Yılında 1923-2003 Türk Dış Ticaretinin Gelişiminin Kısa Tarihçesi, *Dış Ticaret Dergisi*, Özel sayı, 159-160.
- Viner, J. (1948). Power versus Plenty as Objectives of Foreign Policy in the Seventeenth and Eighteenth Centuries, *World Politics* 1, 1 (October): 1-29.
- Velu, R. (2007). Economic Strategies For Transformation of Neoclassical Paradigm and Competitions in Industry, SRM School of Management SRM Deemed University, Kattankulathur, India.
- Yanikkaya, H. (2003). Trade Openness and Economic Growth: A Cross-Country Empirical Investigation, *Journal of Development Economics*, 72, 57-89.

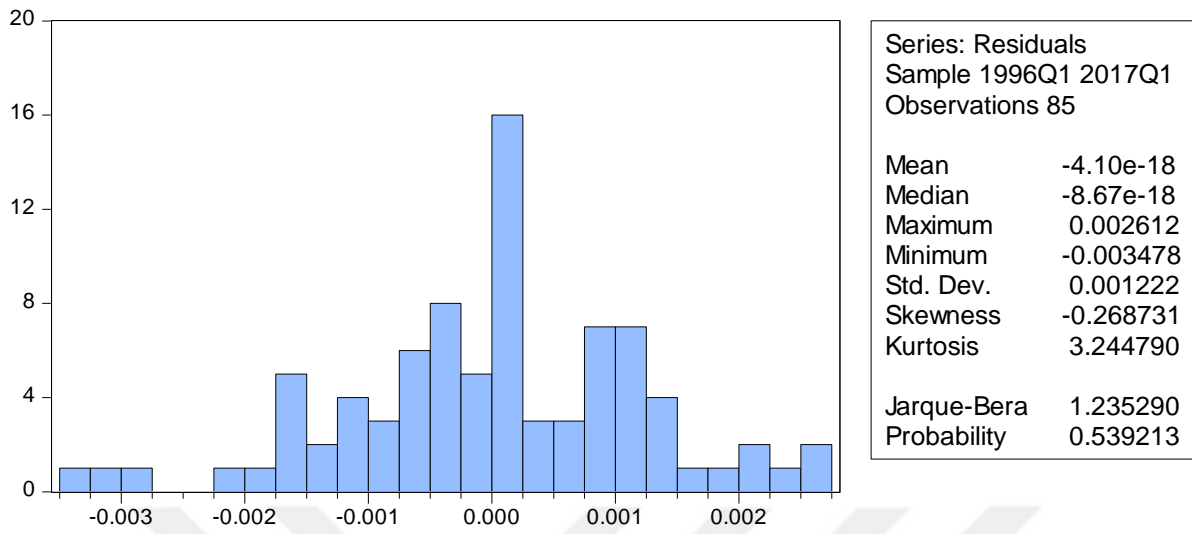
- Yapraklı, S. (2007). Ticari ve Finansal Dışa Açıklık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 5, 67-89.
- Yavilioğlu, C. (2002). Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1),59-77.
- Yenilmez, F.ve Kılıç E. (2018). Türkiye’de İşgücüne Katılma Oranı-İşsizlik Oranı İlişkisi: Cinsiyet ve Eğitim Düzeyine Dayalı Bir Analiz, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13(2), 55-76.
- Yıldırım, E. ve Kesikoğlu, F. (2012). Ar-Ge Harcamaları ile İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkileri: Türkiye Örneğinde Panel Nedensellik Testi Kanıtları, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*32(1), 165-180.
- Yıldırım, E. (2005). *Gümrük Birliği ve Rekabet: Türkiye Uygulaması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Yılğör, A.G. (2006).*Finansal Liberalizasyon ve Türkiye’de Sermeye Piyasaları Üzerindeki Etkisi*, 10. Ulusal Finans Sempozyumu, 1-4 Kasım 2006, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir
- Yücel, F. (2009).Causal Relationships Between Financial Development, Trade Openness and Economic Growth: The Case of Turkey,*Journal of Social Sciences*, 5(1), 33-42
- Zafar, S. ve Butt, M. S. (2008). Impact of Trade Liberalization on External Debt Burden: Econometric Evidence from Pakistan, *Munich Personal RePEc Archive*, 1-17.
- Wacziarg, R. (2001). Measuring The Dynamic Gains From Trade, *The World Bank Economic Review*, 15(3), 393-429.
- Williamson, J. ve Mahar, M. (2002). *Finansal Liberalizasyon Üzerine Bir İnceleme*, Çev. Güven Delice, Ankara, Liberte Yayınları.
- Wu, Y. (2004). Openness, Productivity And Growth In The Apec Economies, *Empirical Economies*, 29, 593-604.

6. EKLER

Ek 3.1. DOLS Model Tahminine Ait Otokorelasyon Testi

Autocorrelation	Partial Correlation		AC	PAC	Q-Stat	Prob*
. .	. .	1	-0.058	-0.058	0.2913	0.589
* .	* .	2	-0.148	-0.152	2.2539	0.324
. *	. *	3	0.122	0.107	3.6054	0.307
. *	. *	4	0.149	0.145	5.6195	0.229
* .	* .	5	-0.188	-0.146	8.8721	0.114
* .	* .	6	-0.149	-0.153	10.954	0.090
* .	* .	7	-0.074	-0.181	11.475	0.119
. *	. *	8	0.103	0.079	12.498	0.130
. .	. .	9	0.015	0.099	12.519	0.186
. .	. .	10	-0.044	0.032	12.714	0.240
. .	. .	11	0.020	-0.022	12.753	0.310
. *	. .	12	0.130	0.018	14.455	0.273
. .	. .	13	0.009	0.007	14.463	0.342
* .	. .	14	-0.101	-0.052	15.525	0.343
* .	* .	15	-0.097	-0.111	16.518	0.349
. .	. .	16	0.017	-0.047	16.549	0.415
. .	. .	17	-0.050	-0.040	16.822	0.466
* .	. .	18	-0.103	-0.036	18.003	0.455
. .	. .	19	0.035	0.054	18.143	0.513
. .	* .	20	0.000	-0.073	18.143	0.578
. .	. .	21	0.011	-0.028	18.157	0.639
. .	. .	22	-0.011	-0.053	18.172	0.696
. .	. .	23	0.002	-0.022	18.173	0.748
* .	* .	24	-0.068	-0.089	18.737	0.766
. .	. .	25	0.023	-0.002	18.804	0.806
. .	. .	26	-0.021	-0.003	18.858	0.842
. .	. .	27	-0.034	-0.008	19.006	0.870
* .	* .	28	-0.164	-0.197	22.483	0.758
. .	* .	29	0.016	-0.086	22.518	0.798
. *	. *	30	0.119	0.080	24.411	0.753
* .	* .	31	-0.114	-0.090	26.187	0.712
. *	. *	32	0.092	0.163	27.370	0.700
. .	. .	33	0.067	-0.056	28.001	0.714
. .	. .	34	0.035	-0.004	28.178	0.748
. .	* .	35	-0.033	-0.071	28.344	0.780
. .	. .	36	-0.028	-0.064	28.465	0.810

Ek 3.2. Normallik Testi

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Nuran Candaş

Doğum Yeri ve Tarihi: Söke / 20.09.1980

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Marmara Üniversitesi / İletişim Fakültesi / Radyo Tv Sinema

Lisansüstü Öğrenimi: Adnan Menderes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü /

Ekonomi ve Finans ABD / Yüksek Lisans

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

İş Deneyimi

Müşteri İşlem Sorumlusu (2004-2012) Garanti BBVA, Söke Şubesi, Söke /AYDIN

(2015-2019) Adnan Menderes Üniversitesi, Söke Meslek

Öğretim Elemanı

Yüksek Okulu, Söke / AYDIN

İletişim

e-posta Adresi: nurcandas@gmail.com / cannuran@yahoo.com

Tarih 22.11.2019